YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

SİDE TİYATROSU İKİNCİ DİAZOMANIN ARAŞTIRILMASI

93738

MİMAR Aydın UÇAR

F.B.E Mimarlık Anabilim Dalı Rölöve Restorasyon Programında
Hazırlanan

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Tez Danışmanı : Prof. Dr. Reha GÜNAY

İSTANBUL, 2000

İÇİNDEKİLER

Sayfa

ŞEKİL LİSTESİ iv

ÇİZELGE LİSTESİ v

ÖZET vi

ABSTRACT vii

1. GİRİŞ 1

2. SİDE 2

2.1 Side'nin Konumu 2
2.2 Kentin Adı 3
2.3 Kentin Tarihi 3

3. YUNAN TİYATRO MİMARİSİNE GENEL BAKIŞ 5

3.1 Terimler 5
3.2 Yunan Tiyatrosunun Oluşumu 6
3.3 Vitruvius'a Göre Yunan Tiyatro Mimarisi 7
3.4 Yunan Tiyatrosunun Mimari Özellikleri 8
3.4.1 Orkestra 8
3.4.2 Teatron 9
3.4.3 Scaena 10

4. ROMA TİYATRO MİMARİSİNE GENEL BAKIŞ 11

4.1 Terimler 11
4.2 Roma Tiyatrosunun Oluşumu 13
4.2.1 Greko- Romen Tiyatrolar 14
4.3 Vitruvius'a Göre Roma Tiyatro Mimarisi 14
4.4 Roma Tiyatrosunun Mimari Özellikleri 16
4.4.1 Orkestra 16
4.4.2 Cavea 17
4.4.3 Scaena 18

5. TİYATRODA ÖRTÜ 20

5.1 Velum, Velarum, Vela 20
5.2 Romalılarda Velum 20
5.3 Anadolu'daki Yunan Tiyatrolarında Velum 21
5.4 Örtü Taşıyıcı Düzeni 22
5.4.1 Direk Taşıyıcı Taşlar 22
5.4.2 Taşıyıcılar 24
5.4.3 Yatay Elemanlar 26

5.4.4 Taşıyıcıların Asma ve Germe Şekilleri 26
5.4.5 Velumun Hareketi 27
5.4.6 Açıklık 27

6. SİDE TİYATROSUNUN GENEL MİMARİ ÖZELLİKLERİ 30

6.1 Orkestra 30
6.2 Cavea 31
6.3 Scaena 31

7. SİDE TİYATROSU II.DİAZOMA 33

7.1 Sirkülasyon 33
7.2 I.Diazoma 35
7.3 II.Diazoma 35
7.3.1 Portiko 37
7.4 Velum 38

8. KORUMA ÖNLEMLERİ 42

8.1 Tiyatronun Strüktürel ve Fiziksel Durumu 42
8.2 Koruma 43
8.3 Restorasyon 44

9. SONUÇ 46

KAYNAKLAR 47

EKLER 49

Ek 1 Belge ve Fotoğraflar 50
Ek 2 Side Tiyatrosu II.Diazomasının kısmi rölöve çalışması. 138
Ek 3 Side Tiyatrosu II.Diazoma ile ilgili bulunan taşların detayları. 149
Ek 4 Side Tiyatrosu II.Diazomasının restitüsyon çalışmaları 171

ÖZGEÇMİŞ 190

ŞEKİL LİSTESİ

Şekil 2.1 Pamfilya Haritası (Mansel, 1963) 2
Şekil 2.2 Side sikkeleri (Nollé, 1981) 4
Şekil 3.1 Orospos Tiyatrosu (Fiechter, 1914) 5
Şekil 3.2 Vitruvius'a Yunan Tiyatrosu Planı 8
Şekil 3.3 Epiduros Tiyatrosu (Gross, 1991) 9
Şekil 4.1 Roma Tiyatrosu (Gross, 1991) 11
Şekil 4.2 Vitruvius'a göre Roma Tiyatrosu Planı (Gross, 1991) 14
Şekil 4.3 Aspendos Tiyatrosu (Gross, 1991) 17
Şekil 5.1 Gemi rölyefi; Ostia limanınnda (sol), Pompei Denizcilik tapınağı üstünde (sağ) (Graefe, 1979) 21
Şekil 5.2 Priene Tiyatrosu Rekonstrüksiyon (von Gerkan) (Graefe, 1979) 22
Şekil 5.3 Asma Germe Düzenleri (Graefe, 1979) 26
Şekil 5.4 Velumun Hareketi (Graefe, 1979) 27
Şekil 6.1 Side Tiyatrosu (Uçar, A.) 30

ÇİZELGE LİSTESİ

Çizelge 5.1 Tiyatrolarda Velum Taşıycı Durumu (Graefe, 1979) 23
Çizelge 5.2 Anfitiyatrolarda Velum Taşıycı Durumu (Graefe, 1979) 24
Çizelge 5.3 Açıklık, Profil, Boyut İlişkisi(Graefe, 1979) 25
Çizelge 5.4 Tiyatrolarda Açıklık (Graefe, 1979) 28
Çizelge 5.5 Portiko Mevcut Tiyatrolardaki Varlığı (Graefe, 1979) 28
Çizelge 5.6 Tiyatrolarda Yön (Graefe, 1979) 29

ÖZET

Side; Anadolu'da eski bir yerleşim merkezi olmasına karşılık, uygarlık gelişimini Yunan ve Roma dönemlerinde yapar. Side Tiyatrosu, her iki uygarlığın özelliklerini de taşır. Bu nedenle her iki uygarlıklardaki tiyatro yapılarının; oluşumu ve gelişimi, tarihsel süreç içinde, Vitruvius'a göre ve mimari özellikleri bakımından incelendi. Caddelerinde, evlerinin atriumlarında gölge amaçlı örtü kullandıkları bilinen Romalılar, bazı amfitiyatro ve tiyatrolarında da bu amaçla bir örtü düzeneği kullanır. Bu çatı strüktürünün düzeni, dönemin gemi yelkenlerinin kullanım şekli ile benzerlik taşır. Side tiyatrosu Romalılar tarafından, Yunan tiyatrosu üzerine inşa edilir ve tadilatlara uğrar, bu açıdan mimari olarak greko romen tanımı içinde yer alır. Şu an yapı üzerinde bulunmayan I.kattan, II.kata çıkan merdivenler, Sayın Gollman'ın yaptığı çalışmalar doğrultusunda ve var olan izler, yapı elemanların analizleri sonucunda varlığı tespit edildi. Böylece birinci kat dış galerisi tonozu önünde sırasıyla; kaplama taşı, merdiven basamağı ve kaplama taşı görülür. Merdiven basamakları önünde bulunan kaplama taşının konulacağı yerlerin çizgileri, taşıyıcıların yuvaları zemin kaplama taşı üzerinde vardır. Çatı örtü biçimi için de benzer plan, strüktüre sahip ve aynı dönem tiyatro, amfitiyatrolar incelendi. Bir çatı örtüsünün varlığı için yapıda; bilezik ve direk taban taşı yapı öğeleri bulunmalıdır. Bu yapı öğeleri Side Tiyatrosunda yapı üzerinde hali hazır olarak bulunamadı ve yapı çevresi araştırıldı. İki çeşit bilezik ve direk taban taşı bulundu. Taban taşlarından biri saçaklık sistemi içinde yer aldığı yanlarındaki izlerden anlaşıldı. Diğerinin yapı üzerindeki konumu kesin olarak belirlenemedi. Bulunan bilezik taşlarından hangisinin veya her ikisinin yapı üzerinde nerede kullanıldığı açık değil. Aynı şekilde taşlar arasındaki yatay ve düşey mesafeler kesin değildir. Portiko ise; bulunan kavisli arşitrav, bu sisteme ait olabilecek sütunlar sonucunda restitüsyon çalışmalarına eklendi. Tiyatro bugünkü durumu doğrultusunda, bitkisel temizleme, strüktürel sağlamlaştırma ve yer yer taş tamamlama biçiminde restorasyona ihtiyaç gösterir. Yapının bütünsel tanımı açısından bir restitüsyon denemesi yapılabilir.

ABSTRACT

The Side had made its civilization development in Greek and Roman historical period, although the Side was the oldest residential center in Anatolia. The theater has both qualities of the Greek and Roman civilization. For this reason both development and formation of the theater buildings in these civilizations in the historical period, were searched by their architectural quality. As we know the Romans used to set cover up over the streets and their home's atrium and also they had been covered up the amphitheater and the theater. This roof structures has similar quality with the ships sails. The Side Theater was built on a Greek theater, there for it's on the Greco- Roman definition. Mr. Gollman established the stairs, which goes up first floor to second floor, which does not exist today. He had used existence of traces and the analysis of the building elements to establish that work. In this way there seem cover stone, stair step and again cover stone in front of the outdoor galleria vault of the first floor. The lines of the cover stones places, which are in front of stairs, are being on the floor cover stone. The amphitheater and the theater that have similar roof structure, plans was searched. For a roof structure there should be two kinds of building elements; ring and base stone. These buildings elements were not found on the building in its situation and so examined around the building. There were found for each one, two different types of stones, ring and base stones. The places of the ring stone were not determined. We not know how exactly which one of the ring stone was used or those they used together. Also we don't know exactly the horizontal and vertical distance between the stones. As for portico, founded a curved architrave was added to the restitution works. Theater needs cleaning, structural fixing and stone complement restoration on some places of the building today. A restitution test is able to make for explanation of the entire of the building.

1. GİRİŞ

Antik tiyatrolarda yapının en can alıcı yeri elbet ki tüm ihtişamı ile scaenae frons'tur. İzleyicilerin bu güzel sahne ve oyun karşısında daha fazla zevk alabilmeleri için her yönü ile rahat bir ortamda oyunu seyredebilmeleri gerekir. Bu rahatlığı sağlamak için tiyatrolarda, sıraların konforu olduğu kadar, çevresel etkiler olan; güneş, yapının yönü, gürültü, akustik gibi etmenler de etkiler. Antik tiyatroların kültür altyapıları bakımından Akdeniz çevresinde oluşları ve oyunların belirli mevsimlerde oynanması nedeniyle, tiyatroların çevresel etkilerden nasıl korundukları sorusunu akla getirir. Bu çevresel etkiler karşısında; Yunan tiyatrolarında daha basit çözümler gözlenirken, mühendislik açısından ileri bir konumda olan Romalılarda daha karmaşık çözümler görülür. Mimari yapılarda belirli bir standartta yapım ve planlama tekniği uygulayan Romalıların, tiyatro yapılarında bu standart gözlenememektedir. Buna bağlı olarak farklı bölgeler ve kentlerde farklı uygulamalar ve çözümler görülür. Vitruvius örtü ve portikoyu tiyatro mimarisinin bir parçası olarak tanımlar. Portikonun varlığı tam olarak bilinemese de, bu örtü düzeneğinin kullanımı hakkında belirli yapı elemanları ve ip uçları vardır. Bugün Aspendos tiyatrosunda, Colosseum amfitiyatrosunda bu yapı öğelerini görmek mümkündür. J.Durm, E.R. Fiechter, Roma tiyatrolarında bu örtü düzeneğinin varlığını örnek yapılardaki bulgularla savunmuş ve yine Caristie, Graefe bu örtü düzeneğin detayları üzerinde çalışmalar sunmuşlardır. İzenaour portiko ve örtü düzeninin akustik ile ilişkisi üzerinde durmuştur. Side tiyatrosunun ikinci diazomasının araştırılmasında mevcut tiyatroların summa cavea plan tipleri ve yapı elemanları önceki araştırmalar doğrultusunda incelendi. Ayakta olan tiyatroların çok azının üzerinde örtü ile ilgili yapı elemanı bulunur. Bu doğrultuda araştırmalar, örtü düzeninin daha çok nasıl bir düzen ve teknik içinde olabilir doğrultusunda yapıldı. Side tiyatrosunun örtü düzeni için gerekli olan yapı elemanlarından bazıları Sayın A. M. Mansel tarafından bulunmuştur. Bu verilerin tekrar derlenmesi ve araştırılmasından sonra yapının örtü düzeninin restitüsyon çalışmaları yapıldı. Bu çalışma esnasında yapının portiko ve birinci diazomadan ikinci diazomaya ulaşan merdivenler mevcut örnekleri doğrultusunda irdelendi. I. Diazoma üzerindeki merdivenler konusunda daha önce yapıda çalışmış olan Sayın Gollman'ın çalışmalarından yararlanıldı.

2. SİDE

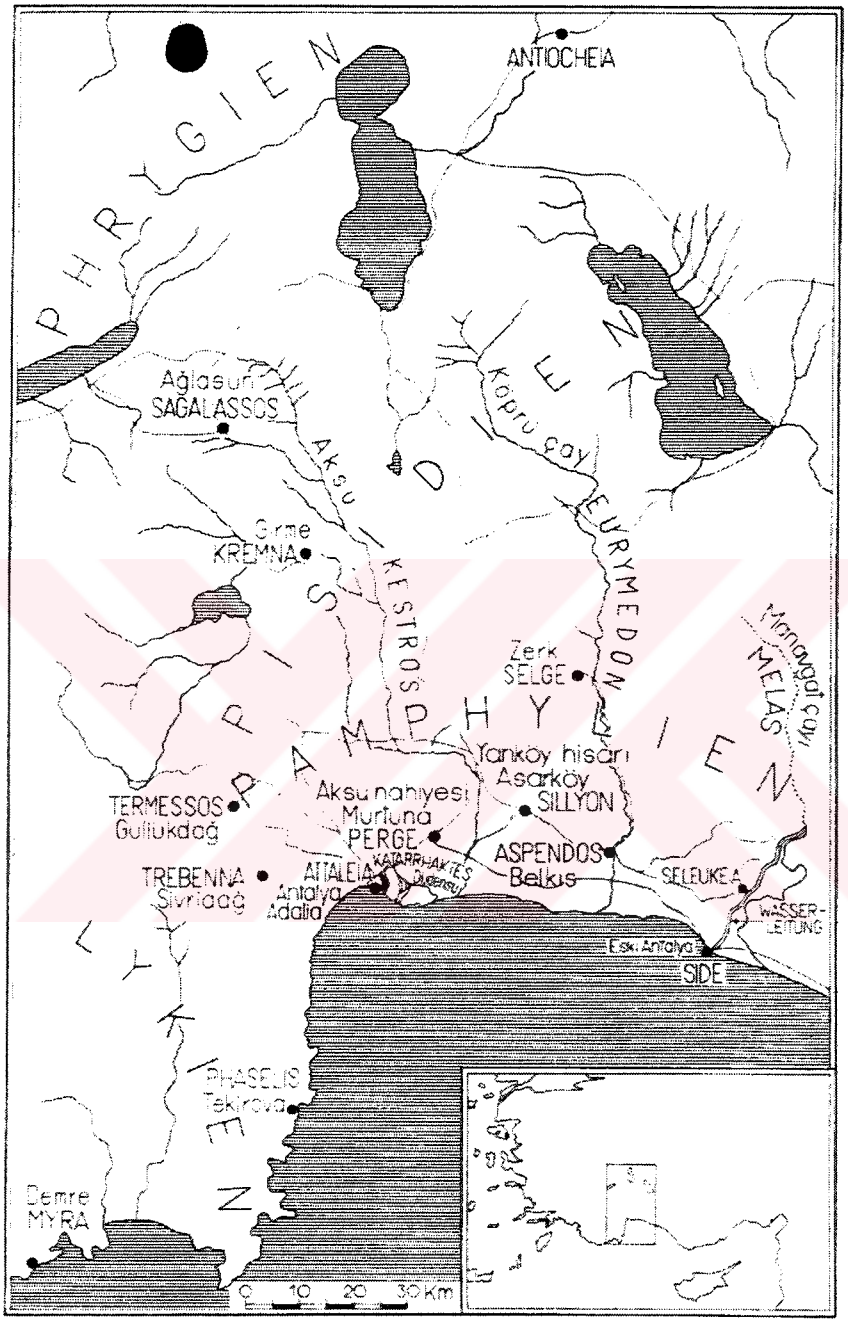

Şekil 2.1 Pamfilya Haritası (Mansel, 1963)

2.1 Side'nin Konumu

Kuzey ve batıdan Toros dağları, doğuda Manavgat çayı (Melas), güneyde ise Akdeniz ile

çevrili alana, tarihte Pamfilya* adı verilmiştir. Burada bulunan kentler akarsuların getirdiği zengin alüvyonsal ovalara yakın yerlere kurulmuştur. Antalya, Perge, Sillyon, Aspendos, Side, Alanya (Şekil 2.1).

2.2 Kentin Adı

Hesychius leksikonda "Side" kelimesinin anlamı karşılığında "Nar" ifadesi yer alır. Yunanca'da bu kelime halen "Nar" anlamında kullanılır. Ancak bazı diğer Anadolu kentlerinde benzer isimler bulunması; Siderus, Sidima (Likya), Sidene (İonya) gibi, Side kelimesinin eski bir Anadolu dil ailesine ait olduğunu gösterir. "Nar" kelimesi aynı zamanda Anadolu doğa tanrıları için de bir bereket sembolü; Anna, Nana, Mâ, Kibele, Artemis gibi. Hekataios (İ.Ö. 6.y.y.); Stefanos Byzantius'un "Asya" kitabına dayanarak kentin adının Tauros ve hanımı Kimolos'un kızlarının ismi Side olduğunu belirtir (Mansel, 1963). Kentin Yunan kentlerinde gözlenen bir mitolojik kurucusu veya Yunanlı bir kahramanı bulunmamaktadır (Nollè, 1981).

2.3 Kentin Tarihi

Side kentinin kesin kuruluş tarihi bilinmemektedir. Strabona göre korsanlık ve ticaretle uğraşan kent, Yunanlıların kolonileştirme hareketleri sonucu M.Ö.VII. yüzyılda kolonileştirilir. M.Ö.VI.yüzyılda kent, Lidya krallığının egemenliği altına girer. M.Ö.546 dan sonra Pers egemenliğine geçer. Bu tarihte kent yarı bağımsız bir konumdadır ve kendi parasını basabilmektedir. İskender'in istilasına kadar bu durum devam eder. Kent M.Ö.334 de kapılarını İskender'e açar. İskender'in ölümünden sonra, M.Ö.323- 218 arasında çeşitli Helen krallıklarının yönetimleri altında kalır. M.Ö.188- 102 yılları arasında bağımsız yaşadıkları ve kentin altın çağı olarak geçen bir dönemdir. Bu dönemde paralarına olan talepten, kentin ticari bir güç haline geldiği anlaşılır. Güçlü bir savaş filosuna sahip olurlar, şehir aynı zamanda bölgenin önemli bir kültür merkezidir. Romalılarla iyi ilişkiler sürdürürler. M.Ö.III.yüzyıla ait sikkelerde Romanın müttefiki olarak geçer (Şekil 2.2). M.Ö.25 de sadece eyalete bağlı bir kentken M.S.II. yüzyılda senatoya bağlanır. M.S.II.-III. yüzyıllar arası kent bir "Metropolis" eyalet merkezi olur ve ikinci bir altın çağ yaşar. Kent Romalılar döneminde de özerk yapısını korur. M.S.III. yüzyıldan itibaren bu altın çağ dönemi sona erer. İmparatorluğun gücünün azalmasına bağlı olarak kentte ekonomik, nüfus açısından giderek küçülür ve istila akınlarına

---

* Pamfilya: Tüm halkların ülkesi (Mansel, 1963)

uğramaya başlar. M.S.III. yüzyılda Hıristiyanlık kente girer. M.S.V.-VI. yüzyıllar arası Side, Hıristiyanlık Metropolit merkezi olur ve eski parlak dönemine tekrar kavuşur. Bir eğitim ve kültür merkezi olur. Ticaret açısından kötü ancak oluşturduğu çiftlik düzeni sayesinde yine de canlıdır. Bu dönemde kent Helen surları dışına taşınır. Kentin ne zaman kesin olarak harap olduğu bilinmemekle beraber VII- IX yüzyıllar arasındaki Arap akınları sonucunda harap hale geldiği tahmin edilir. X.yüzyılda kent harabe haline gelir. Konstantinos Porphyrogennetos kenti; "Korsanların sığınağı" olarak niteler. XII.yüzyılda artık kent tamamen terk edilir. Bu dönemde Arap coğrafyacısı İdrisi, Side'yi harabe olarak gösterir ve ilk defa "Eski Antalya" tanımını kullanır (Mansel, 1951).

Şekil 2.2 Side sikkeleri (Nollé, 1981)

3. YUNAN TİYATRO MİMARİSİNE GENEL BAKIŞ

3.1 Terimler

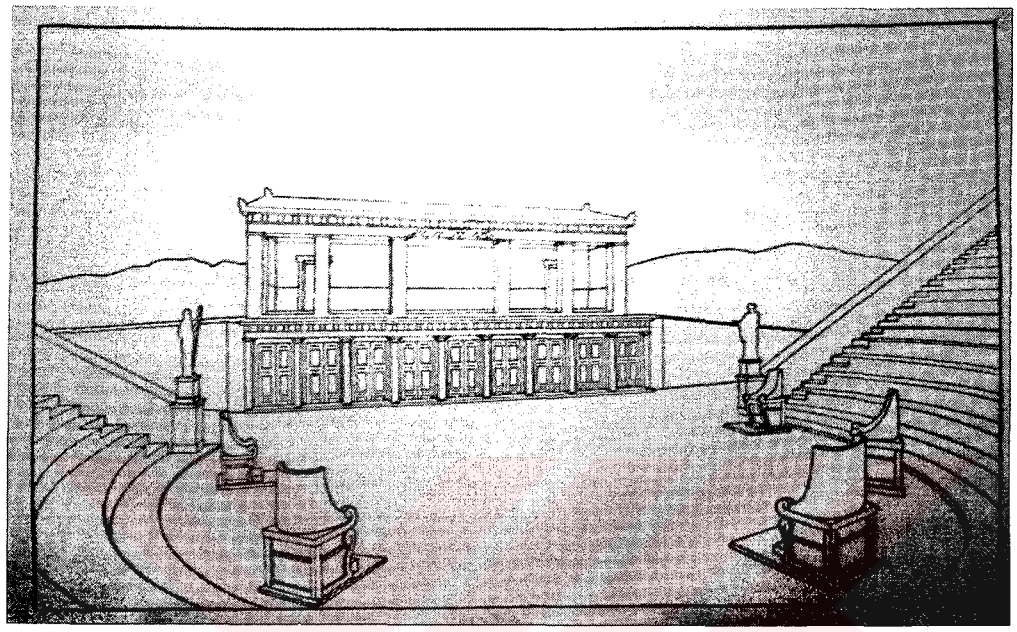

Şekil 3.1 Orospos Tiyatrosu (Fiechter, 1914)

Diazoma: I.ve II. Cavea arasında bulunan geçiş ve dağılım alanı.

Kerkides: Oturma dilimleri arasında bulunan, ışınsal olarak uzayan ve üst sıralara çıkmayı sağlayan merdivenlerin her biri.

Konikov Cavea: Orkestra içinde bulunan ve yöneticiler, rahipler gibi üst sınıfın oturduğu sıralar.

Orkestra: İlk dönem Yunan tiyatrolarında dans yapanların bulunduğu daha sonraki dönemlerde ise koronun kullanımına verilen ve etrafında izleyicilerin bulunduğu alan.

Parados: Scaena ve Cavea arsında bulunan, karşılıklı olarak konumlanmış ana girişler.

Parascaenium: Scaena yapısının iki yanındaki kanatlar.

Proscaena: Scaena yapısı önünde, oyuncuların oyunu oynadığı sütunlu ve dekorlu duvar.

Scaena: İçinde soyunma odaların bulunduğu sahne binası.

Theatron (Cavea): Seyircilerin, oyunları izlemek için oturduğu alan.

3.2 Yunan Tiyatrosunun Oluşumu

Yunan tiyatrosunun başlangıcı Dionysos şenliklerine dayanır. Dithyram şenlik şarkısının duyulması ile doğa canlanır, şarkılar serbest kalır, Phallos şarkıları ile komedi aranır. Ortada bulunan tanrının heykeli etrafında dans edilmeye başlanır. O, ortadadır; hem eğlencenin hem de kutlama rüyasının (Durm, 1910). Oyun ve şenlik tanrıya görevin bir parçasıdır (Dörpfeld, 1896). Oyun (dans) Dionysos altarının etrafında oynanır, dans yaparak dönmelerinden oluşan form ilk olarak orkestra alanını oluşturur. İzleyiciler oyunları rahat görebilecekleri ve izleyebilecekleri bir alana, tepeye dağınık olarak ayakta dizilirler (Wedemeyer, 1932).

İlk tiyatronun temelleri, M.Ö.VI.yüzyılda Atina'daki Akropolis'in kuzeydoğusundaki tepeye, eski Dionysos kutsal alanının yakınına dayanır (Dörpfeld, 1896; Dinsmoor, 1950). Yamaç izleyiciler tarafından kullanılarak, teatron alanı oluşur. Bu M.Ö.VI.yüzyıl tiyatrosu; ortada Dionysos altarı, koroyu yöneten Thespis ve izleyicilerin çevreleyerek oluşturdukları orkestradan oluşur. Oyun ise; tek oyuncu, flütçü ve korodan oluşur. Teatron alanı var ancak sistemli değil, bu alan büyük ihtimalle daha önceden de başka bayramlar içinde kullanılıyordu (Dörpfeld, 1896).

M.Ö.V.yüzyılda Atina'da, M.Ö.VI.yüzyılda yapılanla birlikte iki tiyatro vardır. İkincisi Akropolis'in güney yamacına, Dionysos Eleutherus'una inşa edilir (Dörpfeld, 1896; Dinsmoor; 1950, Noack, -). Gelişme şartları ve zoraki ihtiyaçlardan dolayı bu ikinci yapı daha komplike yapılır. Doğal olarak tiyatronun gelişimini içinde oynanan oyunlar direk olarak etkiler. Tiyatro oyunları yazan Achil; bu yüzyılın başında oyunlara ikinci oyuncuyu ilave eder ve oyuncuların soyunması için bir de çadır yapar, buraya çadır veya ev anlamında "Scaena" denir (Dörpfeld, 1896). Teatron bölümüne ise ahşaptan sıralar konur (Dörpfeld, 1896; Durm, 1910; Noack,-).

M.Ö.V.yüzyılın ikinci yarısında ise devamlı kalan ahşaptan bir scaena, akustik nedenlerin doğurduğu gereksinim sonucu sökülebilen bir düz duvar yapılır. Bu biçim proscaenion'un oluşumunu ortaya çıkarır (Dörpfeld, 1896; Dinsmoor, 1950). Proscaeniondaki sütunlar arası her oyuna göre farklı boyanır. Proscaenion ve scaena arasındaki bu duvarın ahşap oluşu nedeniyle, oyunların içeriğine göre biçimi değiştirilir (Dinsmoor, 1950). Scaena yapısının bulunuşu; tiyatro yapılarının kutsal alan dışında da karakteristiğini koruyarak yapılmasına olanak sağlar(Dörpfeld, 1896).

M.Ö. IV.yüzyılda taş işçiliğinin gelişmesine paralel olarak; yapıda devamlılık gerektiren parçalar taş ile yapılmaya başlanır (Dörpfeld, 1896; Rumpf, 1949; Noack, -). Ancak taş malzeme ile yapılan, yapı bölümleri; scaena ve teatronla sınırlı kalır. Proscaenion ve gerekirse scaenanin ikinci katı yine ahşap malzemeden yapılır. Aynı şekilde oyun yazımının değişmesi; yeni bir tür olarak komedinin eklenmesi, oyuncu ve sahneye uyarlama farklılığı nedeniyle tiyatrolarda proscaenion olarak tanımlanan geçici sahnelerin önemini artırır, ve yapının bir parçası olarak eklenir. Bu dönemde proscaenion'a sahip tiyatrolardan bazıları; Delos, Epidaurus, Oenade, Eretria, Magnesia, Priene, Assos olarak sayılabilir (Dinsmoor, 1950). Sahne ressamları oyunun konusuna göre proscaenion'da; sütunlar arasında bulunan ahşapların üzerine resim yaparlar (Noack, -). Bu üzerine resim yapılmış ahşaplar Pinaks olarak adlandırılır. Proscaenion; ahşap bir yapı oluşu ve Pinaksların oyuna göre değiştirilebilir özellikte olması nedeniyle esnek bir yapıdır(Dörpfeld, 1896).

Orkestra bölümünün yapı malzemesi değişmez, ancak sıraların taş malzemeye dönüşmesi nedeniyle, yağmur sularının dışarı atılması için, en alt sıranın önüne drenaj amacıyla, dışarı ile bağlantılı bir kanal ilave edilir(Dörpfeld, 1896).

Teatron kısmında ise; tesviyesi yapılan yamacın üzerine oturan sıraların iki ucuna da, açılma ve kaymalara karşı istinat duvarları konulur(Dörpfeld, 1896).

M.Ö. III.ve II.yüzyıllarda tiyatronun gelişimi yapının iyileştirilmesi yönündedir. Proscaenion tamamen taş malzemeden yapılır ve oyuna göre sahne dekoru sütunlar arasına yerleştirilen Pinaks'ların hareketleri ile düzenlenir(Dörpfeld, 1896).

Yunan tiyatrosunun bu gelişim çizelgesini oluşturan temel nedeni; Yunan tapınaklarının sosyal olmamalarıdır. Bunun için toplum sosyal olabileceği yeni bir yapı arar (Noack, -).

3.3 Vitruvius'a Göre Yunan Tiyatro Mimarisi

Yunan tiyatrosunda, Orkestra dairesine değen ve birbirinden eşit açı aralıklı üç kare vardır. Scaenanin en yakınında olan ve dairenin kavisini kesen karenin taban uzantıları proscaenionu (C- D). Bu çizgiye paralel çizilen ve kesmenin dış çevresine teğet geçen bir çizgi scaenanin önünü belirler(A- B). Orkestranın merkezinden geçen ve prosecaenionun yönüne paralel bir çizgi çekilerek bunun daireyi solda ve sağda (E, F) yarı dairenin kenarlarında kestiği merkezler işaretlenir, sonra pergeli sağda sabitleştirerek proscaenionun sağ tarafına merkezi sol tarafta, ortada olan bir yay çizilir(G- H). Aynı şekilde (I- K) çizilir (Şekil 3.2).

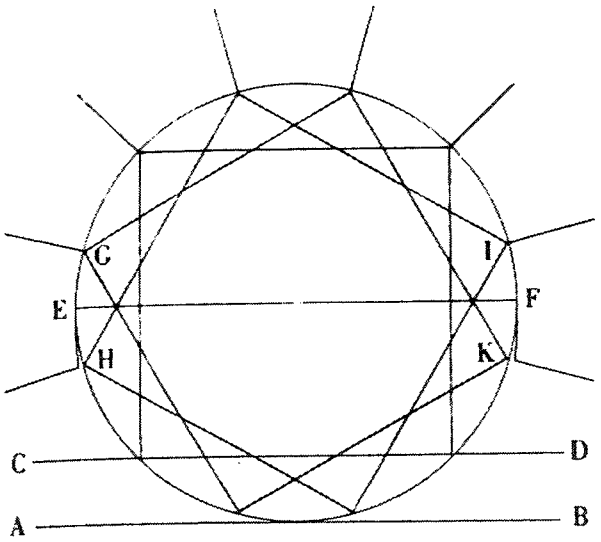

Şekil 3.2 Vitruvius'a Yunan Tiyatrosu Planı

Bu üç merkezli plan sonucu Yunanlılarda daha geniş bir orkestra ve daha geriye çekilmiş bir scaenanin yanı sıra, derinliği daha az olan bir sahne vardır. Bunun nedeni trajedi ve komedi oyuncularının sahnede rol yaparken diğer oyuncuların gösterilerini orkestranın tümünde yapmalarıdır. Bu nedenle kendilerine Yunanca da ayrı isimler verilir (Scenic ve Thymelic). Bu "Logeum" un yüksekliği on ayaktan az, oniki ayaktan* fazla olmamalıdır. Oturma yerlerini oluşturan dilimler arasında birinci kavisli yatay geçide kadar yükselen basamakları, karelerin köşelerinin tam karşısındaki çizgiler doğrultusunda yerleştirilir. Diğer merdivenleri, kavisli yatay geçidin üzerinde, ilk yapılanlar arasına ve ortaya yerleştirilir; yukarıda ise merdivenlerin sayısı yatay geçitlerin sıklığı oranında arttırılır.

3.4 Yunan Tiyatrosunun Mimari Özellikleri

3.4.1 Orkestra

Orkestra dairesel bir geometriye sahip olup, etrafı çevre duvarı ile korunur (Boethius, 1970; Reber, 1871; Bieber, 1961). Bu parapet duvarı ile ilk sıra boyunca bir drenaj kanalı bulunur. Orkestra zemini Yunan tiyatrolarında Delos'da mozaik olmakla birlikte, diğerlerinde ise

---

* Bir Roma Ayağı, 0,297 m

topraktır (Durm, 1910). Orkestra da, tek tek koltuk olarak veya sıra olarak onur (Tronoi) konukları olan; yöneticiler, rahipler, toprak sahipleri için yer ayrılır (Şekil 3.1). Bu ilk sıra, biçimsel olarak diğerlerinden kolçaklı ve sırtlıklı oluşu ile farklılık gösterir (Bieber, 1961; Durm, 1910; Wedemeyer, 1932).

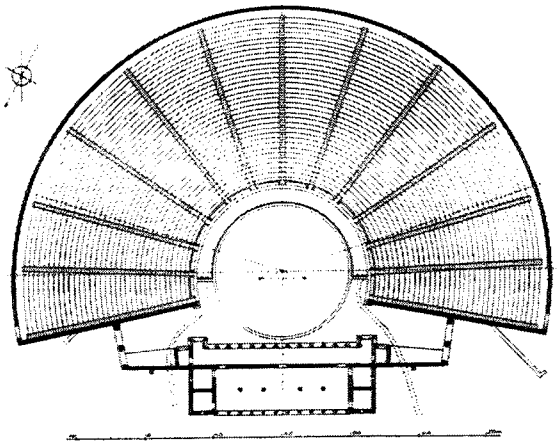

Şekil 3.3 Epiduros Tiyatrosu (Gross, 1991)

Tiyatroya girişler orkestra alanından; scaena ve teatron kısımları arasında bulunan, bu iki bölümü birbirinden ayıran, üstü açık olan "Parados" olarak adlandırılan geçitler ile sağlanır (Bieber, 1961; Wedemeyer, 1932; Dörpfeld, 1896; Boethius, 1970). Atina ve Delphi'de ise dışarıdan rampa ile ulaşmak mümkündür. Bu tiyatrolarda girişler, dış duvardaki kemerli geçitlerden sağlanır.(Durm, 1910)

İlk tiyatrolarda orkestranın ortasında bir altar bulunur. Epidaurus'da altara ait bu delikler halen var. Priene'de ise varlığı biliniyor (Noack, -).

3.4.2 Teatron

Orkestra, çevresini yarım daireden daha fazla çevreleyen bir biçime sahiptir (Dörpfeld, 1896; Boethius, 1970). Teatronu gören orkestra dairesinin çapından, merkezi farklı ikinci bir yay uzar ve teatronun şekli kesik at nalı veya tam at nalı biçimini alır (Dinsmoor, 1950).

Yunan kentleri ağırlıklı olarak tepelik alanlarda konumlanır, bu; az kazı ve teraslama ile teatron kısmının çözümlenmesini sağlar. Bu nedenle Yunan tiyatrosunda, teatron kısmı bir yamaca yaslanır ve dış cephesi bulunmaz (Bieber, 1961).

İzleme rahatlığı açısından sıraların eğimi yukarı doğru artar(Dinsmoor, 1950). İki basamak bir

sıra yüksekliği verir (Wedemeyer, 1932).

Teatrona dağılım ise; parados girişlerinden giren topluluğun, orkestradan ışınsal olarak dağılan kerkides (merdiven) tarafından sağlanır (Durm, 1910; Wedemeyer, 1932; Dinsmoor, 1950). Scaena ile teatronu; üstü açık olan bu parados girişleri ayırır. Bu nedenle iki yapı arasında bir mimari bütünlük gözlenmez (Bieber, 1961; Boethius 1970). Atina ve Delphi'de ise rampalı çıkışlar bulunur. Buralarda dağılım diazomadan gerçekleşir (Durm, 1910). Eğer ikinci bir kat daha varsa, alt kattan uzayan ışınsal merdivenler arası tekrar bir merdiven sistemine bölünür ve merdiven sayısı iki kat artar.

Teatron kısmı genelde iki katlıdır ve çok az olarak üç katlı olanlar vardır (Wedemeyer, 1932). Akustik amacıyla katlar arası geçişte, II. cavea altında ses odaları bulunur (Durm, 1910). Ses buradan yakı alarak güçlenir ve üst sıralardaki izleyicilerinde işitmesi sağlanır.

Teatronun arkası bir parapetle son bulur. Genelde sıralar; bağlantısız ve harçsız olarak kireç taşından yapılır. Bazen Aizanoi'deki gibi mermer kaplama, veya Efes, Priene'deki gibi tamamen mermer de olabilir (Durm, 1910).

3.4.3 Scaena

Scaena yapısı bağımsız ve dikdörtgen bir şekle sahiptir (Boethius, 1970). Orkestra kısmına teğet bir konumda olmamakla birlikte, az veya çok bir ara mesafeden sonra başlar (Dörpfeld, 1896). Yunan tiyatrosunda scaenanin cephesi yüksek ve özensiz bir biçimde işlenir (Bieber, 1961).

Proscaena; sütunlarla bölünür ve aralarında pinaks bulunur (Bieber, 1961). Priene'de bu pinaks düzeni hareketlidir (Noack, -). Proscaena ve Scaena arası, kapılarla ilişkilendirilir. Arada kalan odalar kapalı tutulur. Scaena yapısının çatısı mermer kaplıdır (Noack, -)

Yapısal öğelerin bu özellikleri dışında: Yunan tiyatroları bir tapınağın yanında inşa edilirler. Yapı dinsel bir özelliğe sahip olmakla beraber demokratiktir. Herkes için eşit konforda oturma yerleri sağlar. Sergilenen eserler, edebi olanlarıdır (Bieber, 1961).

4. ROMA TİYATRO MİMARİSİNE GENEL BAKIŞ

4.1 Terimler

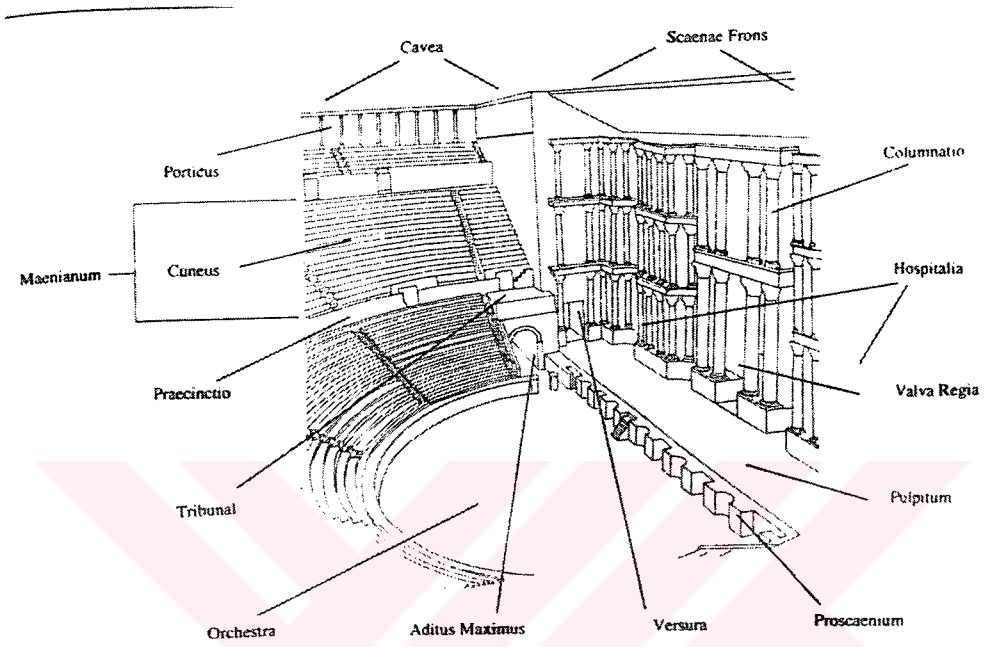

Şekil 4.1 Roma Tiyatrosu (Gross, 1991)

Aditus maksimus: Tiyatronun dışından orkestraya direk olarak ulaşan kemerli girişler

Ambulacrum (Ambulacra): İki paralel duvar arasında devam eden, yarım dairesel ve üzeri tonozla kaplı koridor. Ambulacrum mimari bir eleman olarak cavea'nın yükünüde taşımaktadır.

Aulaeum: Sahne önünde saklanabilir perde

Bisellia: Alçak bir basamak üzerinde, cavea başlangıç sırası önünde, dairesel biçimde, orkestrada onur konuklarına ayrılan alandır.

Cavea (Teatron, Spectacula): İzleyici bölümüdür, genellikle yatay kesitte iki veya üç parçaya ayrılır. Alta ima cavea, ortaya media cavea ve üstte summa cavea denir.

Cuneus (cunei):Cavea üzerindeki merdiven çıkışları arasında kalan daire dilimleridir

Gradationes (Maeniana): Katlar (m.imum, m.medium, m.summum)

Hospitalia: Scaenae frons üzerinde, valvae regia'ya göre simetrik olarak konumlanan ve scaenae'den pulpituma ulaşmayı sağlayan girişler.

Hyposcaenium: Prosceanium ve sahne arasında bulunan, sahnenin üst kısmından altına kadar uzanan bir alandır (batmalar için)

Orkestra: Sahne ve cavea tarafından çevrelenen yarım daire biçimindeki alandır

Porticus: Cavea'nın üst kısmını çevreleyen dekoratif sütunlardır. Arkada bu sütunlarla birlikte bir duvarda çevreler ve duvarla sütunlar arası bir çatı ile örtülüdür.

Postscaenium (Porticus Post Scaenam): Scaena yapısı arkasında bulunan, oyuncuların dinlenmesi amacıyla oluşturulan sütunlu alan.

Praecinctio (Praecinctiones): Yatayda cavea'yı iki kısma ayıran, yarım daire biçimli dolaşım alanı. Büyük tiyatrolarda iki adet bulunur ve cavea'yı üçe böler.

Proscaenium: Sahne önünde bulunan alçak bir duvar. Genellikle yarım daire ve dikdörtgen nişlerle bezenir ve orkestra ile pulpitumu birbirinden ayırır.

Pulpitum: Sahne, scaena frons ile orkestra arasında kalan, önü proskenium ile sınırlı, yan kısa kenarlar ise sahne kolları (versurae) ile biter.

Scaena: Sahne binası. Eni ve yüksekliği, cavea'nın eni ve yüksekliğindedir. Tiyatro iç kısmında önünde scaena frons bulunur, dışta ise proscaenium.

Scaena frons: Scaena yapısının, cavea ve orkestra kısmına bakan, zengin süslemeli duvar verilen isimdir. Üzerinde bir valvae regiae ve iki hospitalia adı verilen geçitler bulunur. İki veya üç katlı olabilir.

Scalaria: Cavea'yı ışınsal olarak bölen merdivenlerin her biri.

Tribunal (Tribunalia): Aditus Maksimus üzerinde yer alan oyunu yöneten, ortaya koyanların oturduğu loca.

Valva (Porta) regia: Scaena frons'tan sahneye girişi sağlayan ana kapı. Bu kapıya simetrik olarak yanlarda iki hospitalia bulunur.

Velarium (vela): Seyircileri güneşten koruyan, üzerlerinde yer alan asma germe düzenekli kumaş örtü.

Versurae (Paraskenion): Sahne binasının kısa kenarlarında bulunan yan nişler

Vormitoria (Aditus): Birbirine paralel iki ışınsal duvar arasında bulunan ve üzeri tonozla kaplı mekan. Vormitoria dışarıdan summa cavea'ya yönlendirerek ve praecinctio'na direk olarak kolay ulaşım sağlar (Segal, 1995).

4.2 Roma Tiyatrosunun Oluşumu

Drama literatürünün gelişimini, tiyatro yapılarının gelişimi izler, her iki unsurda Roma'da, Atina'dan yavaş olur.Uzun bir dönem; at yarışları, atletik oyunlar ve gladyatör savaşları eğlencenin temelini oluşturur. İzleyiciler için devamlı kalıcı ilk halk yapısı sirkti. Etrüsklü dansçı ve müzisyenler gösterilerini sirkte, forumda veya tapınaklar önünde yaparlardı (M.Ö.364). Etrüsklüler yanlarında oyunlarını herhangi bir yerde sergileyebilmek için seyyar sahne elemanları getirirler.Yunan tipi metotlar ancak M.Ö.240 da; ilk trajedi ve komedinin Yunanca'dan tercüme edilip uyarlanması, ahşaptan geçici bir yapıda sunulmasıyla girer (Bieber, 1961). M.Ö.194 de senatörler için oturulabilen özel sıralar yapılır. M.Ö.174 de ise senatörler kendileri için taştan oturma koltukları yaptırırlar (Durm, 1910). M.Ö.179 da senatör M. Antonius Lepidus, Apollo tapınağı yakınında (Marcellus tiyatrosunun yeri) ilk oditoryum ve sahneyi (theatrum et proscenum) yaptırır (Bieber, 1961). M.Ö.179 ve 174 de iki sefer kalıcı taş yapım tiyatro yapımına başlanır fakat asla bitirilemez. M.Ö.154 de üçüncü bir girişime başlanır ancak konsül P.Scipio Nosica; halkın moral değerleri açısından "istenilmeyen" ve "zararlı" bulunması nedeniyle yapımı durdurur (Livy, Perioche 48, 68). Başka bir senato kararı ise tiyatro gösterileri sırasında oturmayı şu ifadelerle yasaklar; " öyle ki ayakta durmak Romalıların ruhsal rahatlıkları için daha doğru bir davranış olduğu bilinir" (Valerius Maximus, Memorable Words and Deeds 2, 4, 2) (www.perseus.edu, 1999) Bununla birlikte oturma sıralı tiyatrolar Roma'dan çok uzaklardaki yerlerde yapılır. Ahşap yapım tiyatrolar yangın tehlikesi nedeniyle yasaklanmasıyla birlikte, oyunlar ve festivaller için kalıcı tiyatro yapımı bir zorunluluk haline gelir. M.Ö.145 de alınan kararlar unutulur, çünkü L. Mummius, Yunanistan'dan çağırdığı oyuncuların sergileyeceği triumphal oyunları için oturma sıralı ahşap bir tiyatro yaptırır. M.Ö.99 da thrymotalı sahne binası yapılır. Halk boyalı sahne binasından hoşnuttu, ancak bilim ve entelektüel kesim hoşnutsuzluğunu ortaya koyar (Bieber, 1961). Roma tiyatrosu; M.Ö.55 yılında Pompei tiyatrosunun daha önceki geçici ahşap tiyatroların, yerine taş malzeme ile anıtsal olarak yapılmasıyla başlar (Stingel, 1999)

Roma tiyatroları, Yunan tiyatroları gibi yalnız dinsel bir nitelikte değil, politik ve propaganda amacıyla da kullanılır (Ferrero, 1990).

4.2.1 Greko- Romen Tiyatrolar

İlk dönem veya geçiş dönemi Roma tiyatroları; Greko-Romen olarak adlandırılırlar. Ön bölümdeki duvar henüz podyum değildir, masiftir ve plastırları vardır ama kolonları yoktur. Sahne binasının dekoru, Yunan düzenlerin eklektik olarak alınmasıyla oluşturulur. İlk kat dorik, ikinci kat ionik gibi. En eski sahne binasının olası yapımı M.Ö.II.yüzyıl olup Segesta tiyatrosunun benzeridir. Orkestra at nalı biçimini korumakta, kemerli paradoslar belki hiç yapılmamıştı. Aynı şeyler Roma'daki geçici tiyatrolar için de geçerlidir (Bieber, 1961).

İmparatorluk döneminde, İtalya, Sicilya, Yunanistan ve Küçük Asya'daki birçok tiyatro yenilenir veya yeniden dekore edilir. İmparatorluğun eğilimi, Yunanlıların yaptıklarına göre; her şeyi daha büyük, daha güzel, daha süslü ve daha gösterişli bununla birlikte daha kullanışlı yapmaktı (Bieber, 1961).

4.3 Vitruvius'a Göre Roma Tiyatro Mimarisi

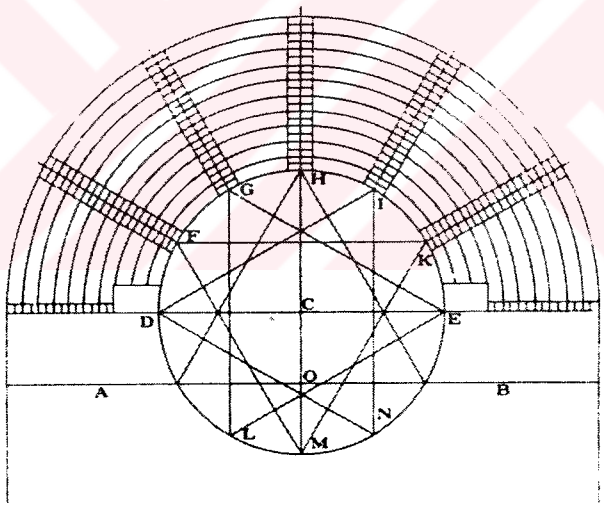

Şekil 4.2 Vitruvius'a göre Roma Tiyatrosu Planı (Gross, 1991)

Orkestra yarım daireye tamamlanır, içine dört tane eşkenar üçgen otuzar derece ara ile çizilir. Birincisinin bir köşesi sahneye dik olan aks üstüne yerleştirilir. Bu üçgenin ağırlık merkezi, orkestra yarım dairesinin merkezi ve sahnenin sınırını oluşturur ve girişlerin bulunduğu birinci kata ulaşılır. Köşesi orta sıra ve yarım dairenin merkezinden geçen üçgenin köşelerinden indirilecek olan çizgilerden orta akstan geçen kral kapısını, diğer köşelerden inen çizgilerde Scaenanin konuk kapılarını oluşturur. Yatay akstaki sıraların bir kısmı orkestra girişi için iptal edilir.

Platform, Yunanlılarınkinden daha derin olmalıdır çünkü oyuncularımız sahnede oynarken, orkestra, senatörlere ayrılmış olan oturma yerlerini de kapsar. Bu platformun yüksekliği, orkestrada oturanların sahnedeki tüm oyuncuları izleyebilmeleri için beş ayaktan fazla olmamalıdır. İzleyicilerin tiyatrodaki yerleri (cunei) dairenin çevresindeki üçgenlerin açıları, birinci kavisli yatay geçişe kadar bölümleri ayıran basamakların yönünü verecek şekilde bölünmelidir. Yukarıdaki oturma bölümleri aşağıdakilerin ortalarına gelecek şekilde düzenlenmeli, basamaklı geçitler, aşağıdakilere göre birer atlayarak yerleştirilmelidir.

Aşağıdaki basamakların yönlerini veren açılar yedi tanedir (D, E, F, G, H, I,K); diğer beş açı Scaenanin düzenini belirleyecektir: böylelikle, ortadaki açının karşısına "kraliyet kapısı" (M) gelmelidir; sol ve sağdaki açılar (L, N) konuk bölümlerinin kapı konumlarını verirken, en dıştaki iki açı (A, B) ise kanatlardaki geçitleri gösterecektir. İzleyicilerin oturma yerlerinin basamaklarının yüksekliği bir ayak ve bir avuçtan az, bir ayak ve altı parmaktan fazla olmamalıdır; derinlikleri de, iki buçuk ayaktan fazla, iki ayaktan az olmayacak şekilde belirlenmelidir.

En üstteki oturma dizilerinin üzerine yapılacak revakların çatısı, sesin çatıya ve en üstteki oturma yerlerine kadar aynı güçte yükselebilmesi için Scaenanin tepesi ile aynı hizada olmalıdır. Eğer çatı yüksek değilse, alçaklığı oranında, sesi ilk ulaştığı yerde engelleyecektir.

En alttaki basamakların arasındaki orkestra çapının altıda birini alınız; her iki tarafta, uçlardaki alt oturma yerlerini, girişler (O, C) için gereken yükseklikte keserek çıkarınız. Bu kesmenin yapıldığı noktada, giriş kemerlerinin iç yüzlerini (soffit) belirleyiniz. Tonozların yüksekliği böylelikle yeterli olacaktır.

Scaenanin uzunluğu, orkestra çapının iki katı olmalıdır. Podyumun yüksekliği, sahne hizasından başlayarak, kymatium ve korona ile birlikte, orkestra çapının onikide biri kadardır. Podyum üzerinde, başlık ve kaidelerle birlikte sütunlar, aynı çapın dörtte biri yüksekliğinde olmalı, sütunların baştabanları ile süslemeleri ise yüksekliklerinin beşte biri kadar olmalıdır.

Yukarıdaki parapet, kyma ve koronası ile birlikte, aşağıdakilerin yarısı yüksekliğindedir. Bu parapetin üzerindeki sütunların yüksekliği aşağıdakilerden dörtte bir oranında olmalı, bunların baştabanlarıyla süslemeleri ise yüksekliklerinin beşte biri olmalıdır. Scaena üç katlı olacaksa, en üstteki parapet ortadakinin yarı yüksekliğinde, üstteki sütunlar ise ortadakilerden dörtte bir oranında alçak olmalıdır; bu sütunların baştabanlarıyla süslemeleri önceki gibi yüksekliklerinin beşte biri olmalıdır.

Ancak, bu bakışım kurallarının tüm tiyatrolarda her koşulu ve gereksinimi karşılamaları olanaksızdır; fakat mimar bakışım ilkesini hangi ölçüde uyarlayacağını gözden geçirerek arazinin özelliğine veya yapıtın büyüklüğüne göre hangi değişikliklerin yapılması gerektiğini düşünmelidir. Doğal olarak, kullanım açısından hem küçük, hem de büyük tiyatrolarda aynı büyüklükte yapılması gereken şeyler vardır; örneğin basamaklar, kavisli yatay geçitlerle parapetleri, geçitler, merdivenler, sahneler, kürsüler ve kullanımı aksatmamak için bakışımdan vazgeçilmesini gerektiren diğerleri gibi. Bundan başka, yapım sırasında mermer, kereste veya herhangi başka bir malzeme yeterince sağlanamazsa fazla ileri gitmeden akıllıca yapılan az bir eksiltme veya çoğaltma, yanlış olmaz. Mimarın, zeka ve ustalıktan yana eksikliği olmayan, uygulamalı deneyimi bulunan bir kişi olması durumunda mümkündür.

Scaenanin kendisi aşağıdaki şemayı izler. Ortada, kraliyet sarayındakiler gibi süslü, çifte kapılar vardır. Sağda ve solda konuk odalarının kapıları bulunur. Geride, Yunanlılar tarafından içlerinde üç süslü yüzü ve üç genel döner makine parçaları bulunduğundan Machinery diye adlandırılan sahne dekoru için ayrılmış yerler vardır. Oyun değişeceğinde veya tanrılar ani şimşek gürültüler eşliğinde sahneye çıkacağı zaman, bunlar döndürülür ve farklı dekorlu bir yüz gösterilir. Bu yerlerin gerisinde, biri forumdan diğeri de dışarıdan olmak üzere sahneye uzanıp giriş veren kanatlar vardır.

Üç tür sahne vardır; birincisi trajik, ikincisi komik, üçüncüsü de satiriktir. Süslemeleri farklı olan bu sahnelerin şemaları da birbirlerine benzemez. Trajik sahneler, sütunlar, alınlıklar, heykeller ve krallara yaraşan başka nesnelerle belirlenir; komik sahneler, sıradan konutlardan kaynaklana balkonlu ve pencere manzaralı özel konutlar sergiler; satirik sahneler ise ağaçlar, mağaralar, dağlar ve peyzaj biçeminde farklı kırsal imgelerle süslenir.

4.4 Roma Tiyatrosunun Mimari Özellikleri

4.4.1 Orkestra

Roma tiyatrosunda orkestra alanı: Yunanlılara göre oyun anlayışının değişmesi, koro ve oyuncuların oynadığı, orkestra alanına gerek duyan trajedi oyunları yerine, pulpitumun kullanıldığı komedi oyunlarına ilginin artmasıyla koro kalkar, orkestra küçülerek yarım daire biçimini alır (Stingel, 1999; Wedemeyer, 1932). Bu, orkestra yarım dairesi içi, senatörler ve üst düzey yöneticiler için yer ayrılır (Wedemeyer, 1932; Bieber, 1961; Reber, 1871). Dinsel özelliğini yitiren tiyatroda bulunan kült de kalkar (Wedemeyer, 1932).

Yunan tiyatrosunda üstü açık olan scaena ile caveayı ayıran paradosların üstü tonoz ile

kapatılarak, hem bir mimari bütünselliğe ulaşılır, hem de tribunalien olarak adlandırılan localar oluşturulur(Bieber, 1961). Cavea sıraları bu tribunalien üzerinde de devam eder, buranın tabanı düzdür. Tribunaliene diazomanın yanındaki mekanlardan ulaşılır. Bu localarda yöneticiler, oyunu ortaya koyanlar oturur, tiyatronun tümüne görsel olarak hakimdir (Stingel, 1999; Durm, 1905).

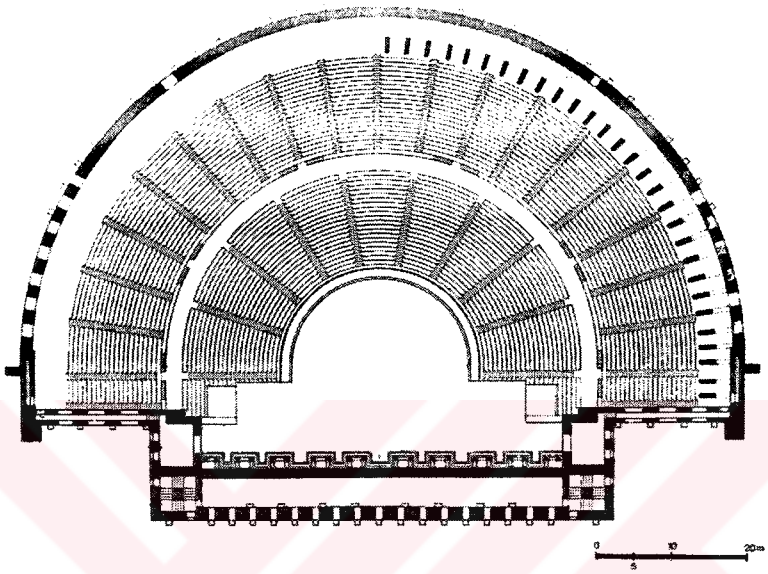

Şekil 4.3 Aspendos Tiyatrosu (Gross, 1991)

Orkestra içinde, yağmur suları için bir drenaj kanalı vardır. Zemini toprak olarak bırakılır. Orkestra ile proscaena arasında bağlantı bulunmamakla beraber, scaena ile arasında merdivenle bir bağlantı vardır (Dörpfeld, 1896).

Orkestra alanı belirli dönemlerde, gladyatör dövüşleri, ölümcül oyunlar ve deniz savaşları yapmak için geniş tutulur, hatta gerekirse ilk sıra iptal edilir ve orkestra arenaya (kornistra) dönüşür (Dinsmoor, 1950).

4.4.2 Cavea

Orkestranın biçimine bağlı olarak, caveanın biçimi de değişir ve yarım daire biçimi içinde çözümlenir. Kemerlerle arası birleştirilen paradoslar, sahne yapısı ile caveayı bütünleşik bir görünüme ulaştırır (Bieber, 1961). Caveanın sıraları periaktene kadar uzatılır. Cavea yarım koni olarak sahneye odaklanarak yükselir (Brown, 1961).

Romalıların gelişmiş taşıyıcı düzenek bilgileri nedeniyle, tiyatrolarını inşa etmek için tepelik bir alan gibi zorlamaları söz konusu değil. Ancak uygun bir yamaç bulurlarsa da

değerlendirirler. Geliştirmiş oldukları bindirmeli eğik tonoz taşıyıcı düzeneğiyle bu çeşit büyük yapıları yaparlar. Sütunlarla, plastırlarla çevrili galeriler, bazen heykellerle bitirilen üst örtüyle zengin bir dış cephe oluşturulur (Bieber, 1961). Katlar arası geçişte sesi yansıtmak için ses odaları bulunur (Reber,1871)

Orkestranın küçülmesi, oyunun orkestra yerine pulpitum üstünde oynanmasına bağlı olarak ilk sıra seviyesi de yükselir ve aditus maksimus ana giriş işlevini kaybeder. Girişler doğrudan dışarıdan vormitoria içinden diazomaya ulaşılması şeklinde sağlanır. Buradan aşağıya, yukarıya; diazoma ve ambulacrumda bulunan merdivenlerle dağılım sağlanır. Bu nedenle daha sağlıklı bir dağılım için diazoma genişliği artırılır (Ferrero, 1990).

Roma tiyatrosunda sosyal sınıf ve cinsiyet ayrımı vardır. Augustus döneminde farklı sosyal sınıflar için farklı yerler ayrılır. Bu yerlerin ayrımı diazoma ve parapetlerle yapılır. Alt katlar üst sosyal tabakadakilere ayrılırken, üst katlar alt sosyal tabakadakilere ve kadınlara ayrılır. Resmi unvanlı gruplara daha fazla yer ayrılır (Durm, 1905; Biber, 1961).

Caveanın en üst bitiminin çevresi portiko ile, tiyatronun üstü ise velum ile hava olaylarından korunur (Boethius, 1970). Caveanın en son sırası, sahne çatısıyla aynı yükseklikte biter (Durm, 1905). Portikonun aynı zamanda akustik açıdan bir işlevi bulunur.

4.4.3 Scaena

Sahne yapısı caveayı takip edererek mimari bir bütünlük oluşturur. Scaena, orkestra yarım dairesinin çapı üstünde yer alır ve scaenae frons ile birlikte bu çap kadar uzunluğa sahiptir. Tüm oyun pulpitumun üzerinde oynandığı için, derinliği yunan tiyatrosuna göre daha fazladır ve daha alçaktır (Boethius, 1970).

Scaenae frons yüksektir ve sütunlar, sütunlarla oluşturulan aedicula'lar, plastırlarla dekore edilir. İki veya üç sütunlu kata bölünür. Katlar arasındaki bu sütunlar ionik, kompozit gibi farklı düzenlere sahiptir ve yukarı doğru orantılı olarak küçülürler. Oluşan bu yükseklik nedeniyle dışarıyı görme imkanı yoktur (Sear, 1982).

Üç farklı oyun türüne göre, farklı içerikli Scaena frons dekorasyonu vardır. Bunlar; Scaena tragica için kral sarayı, Scaena comica için pencereli ve balkonlu özel ev veya cadde, Scaena satrica için manzaradır. Bu dekorasyonlar birbiri içinde sürgü ile (Scaena ductilis) veya çevirme (Scaena versilis) şeklinde değiştirilir. Kişilerin yerin altına inmesi, gökyüzüne çıkması gibi efeklerle daha sanatsal hale gelir (Durm, 1905).

Scaena bir ahşap çatı ile örtülüdür (Sear, 1982). Vitruvius'a göre proscaenanin çatısı dini amaçlıda kullanılır (Pollux Logeion). Scaenanin arkasında oyuncuların dinlenmesi için bulunan portiko, aynı zamanda mimari bir özellik taşır.

5. TİYATRODA ÖRTÜ

5.1 Velum, Velarum, Vela

Romalıların kapalı mekan oluşturmak için büyük açıklıklar geçebildikleri bilinmektedir. İnşa ettikleri bir bazilikada ahşapla 30m geçerler. Ancak tiyatroda durum farklıdır. Görsellik açısından ortada direk istenmez. Ayrıca söz konusu olan büyük halk kitleleri olup bu tür bir yapıda havalandırma da ayrı bir sorundur. Bu nedenle görselliği etkilemeyecek, güneşe karşı gölge oluşturacak, işlevlerini karşılayan bir örtü strüktürü gerekir. Bu çözümü Romalılar; Velarum ya da Velum adını verdikleri bir düzenekle çözümlerler.

"Velum" kelime anlamı olarak asılı olan her türlü kumaştır. Romalılarda velum iç mekanlarda dekorasyon amaçlı, evin atriumunda yağmur ve güneşe karşı önlem olarak kullanılır. Forum Romani'de ise var olan izlerden cadde boyunca, üstünün velum ile kapalı olduğu bilinir (Graefe, 1979). Plinius'a göre M.Ö.69 yılında ilk defa, Sezar muhalifi olan ve Sezar'a karşı gücünü göstermek isteyen Quintus Lutatius Cutulus bir tiyatroya vela çektirir. Genelde kullanılan kumaşın cinsi pamuktur. Ancak ipek ve kanvas cinsleri de kullanılanlar arasında geçer. Oxyrhynchos papirusunda (Pap. Ox. 2128) vela için 3500 drahmi ödendiği yazılır. Lukroz'un kullanımı hakkındaki tanımına göre vela; yatay konsollar üstüne denizcilerin gemilerde kullandıkları düzeneğin kurulmasıyla kullanılır. Yazılı kaynaklarda kapatılan alan ve açıklık hakkında kesin bir bilgi bulunmamakla birlikte Valerius; tiyatronun üç öğesinin, teatron, orkestra ve sahnenin gölgede olması gerektiğini belirtir. Oyunlar tüm gün ve genelde Nisan, Haziran aylarında oynanır ancak Mayıs, Temmuz, Ekim ve Aralık'ta da oynandığı yazılı kaynaklarda geçer. Rüzgarlı ve yağmurlu günlerde velanın kullanımı oldukça zordur. Böyle günlerde izleyiciler yanlarında şapka veya şemsiye getirirler. Efes'te bulunan yazıtlarda ise velanın tamir edildiği belirtilir (Graefe, 1979).

5.2 Romalılarda Velum

Kesin olmamakla birlikte velum, ilk defa M.Ö.3.yüzyıldan itibaren kullanılmaya başlanır. M.Ö.69 da ise kesin olarak kullanıldığı bilinir. Yapı taşıyıcı düzeni üstünde velum uzunlamasına kullanılır. Boyalı olarak çeşitli renklerde ve resimlerle süslü olabilir. Carbasus adı verilen bir kumaş türü kullanılır. Amfitiyatrolarda vela en son II.yüzyılın sonlarında, tiyatrolarda ise IV.yüzyılın yarısına kadar kullanılır. Velumun amacı yalnızca izleyicileri

güneşten koruyarak gölge sağlamaktır. Tiyatrolarda kullanılan bu örtü düzeneğiyle; sahne tamamen olmakla beraber orkestra kısmen gölgededir, amfitiyatrolarda da arena, belki ilk sıralarda güneş altında kalmaktadır. Velumun takılıp çıkarılması, açılıp ve tekrar toplanması için çok sayıda insan görev alır. Colosseumda bu görevi; kullanılan düzenek gemilerdekilere benzediği için denizciler yapar. (Şekil 5.1).

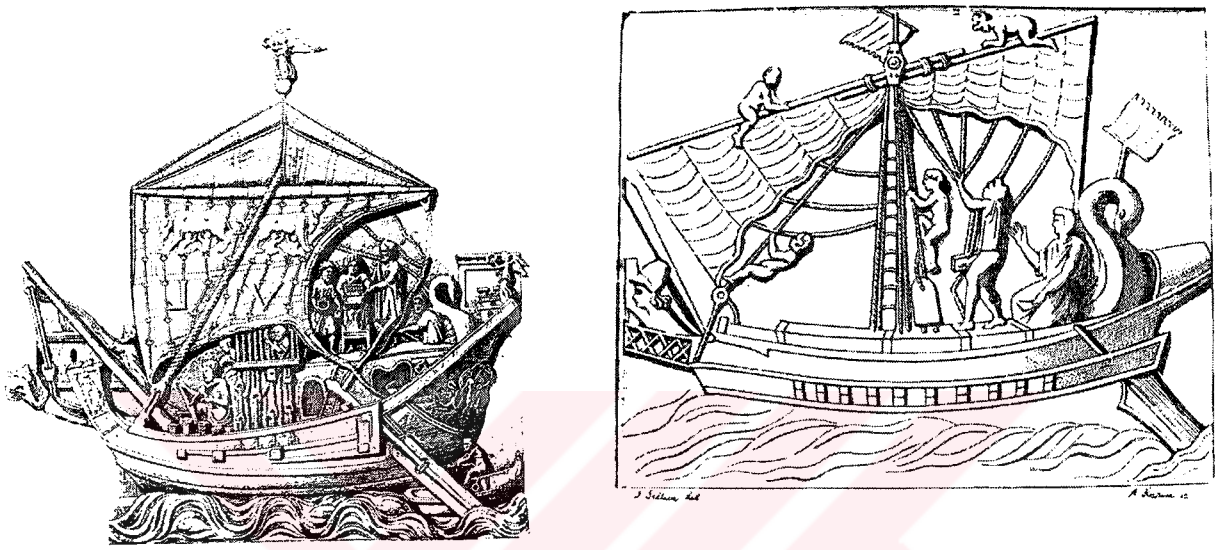

Şekil 5.1 Gemi rölyefi; Ostia limanınnda (sol), Pompei Denizcilik tapınağı üstünde (sağ) (Graefe, 1979)

Velumun ana taşıyıcı düzeni ahşap ve taş malzemenin birlikte kullanılması ile oluşur. Velumun kullanıldığı bilinen bazı tiyatrolar ve kullanıldığı tarihler; güney İtalya'da Abella, güney Fransa'da Antibos, Anadolu'da Afrodisias, Efes (, M.S.140- 144, 200-210), Patara (, M.S.147), Herculanum (M.S. 1.yüzyılda gladyatör oyunlarında), orta Mısır'da Oxyrhynchon (M.S.2.yüzyıl sonları), İtalya'da Pompei (M.S.1.yüzyıl ortası), Puzzuola (M.S.1.yüzyıl ortası), Roma'da,Tiyatro M.Ö.69, Amfitiyatro, M.Ö.44 şeklindedir.

5.3 Anadolu'daki Yunan Tiyatrolarında Velum

Yunanlılar tiyatroların üstünü örtme tekniğini Romalılardan alırlar. Yunan tiyatrolarında kullanılan örtü düzeni Romalılarınkine göre daha basittir. Taşıyıcı elemanlar Romalılardaki gibi yapının dışında değil, caveanın içinde veya ilk sıralarda yer alır. Priene'de taşıyıcı düzeneğin oturduğu sıralarda halen direk delikleri okunabilmektedir (Şekil 5.2). Buradan tüm caveanın kapalı olduğu söylenebilir.

Anadolu'daki tiyatrolarda ise; Aphrodisias, Efes ve Patara'da yazılı kaynaklarda velanın kullanıldığı belirtilir. Lymira, Rhodiapolis, Antiphellos, Myra'da ise caveada taşıyıcı düzen için gerekli delikler görülür. Perge'de ise portiko var ancak örtü için gerekli yapı elemanları gözlenememektedir.

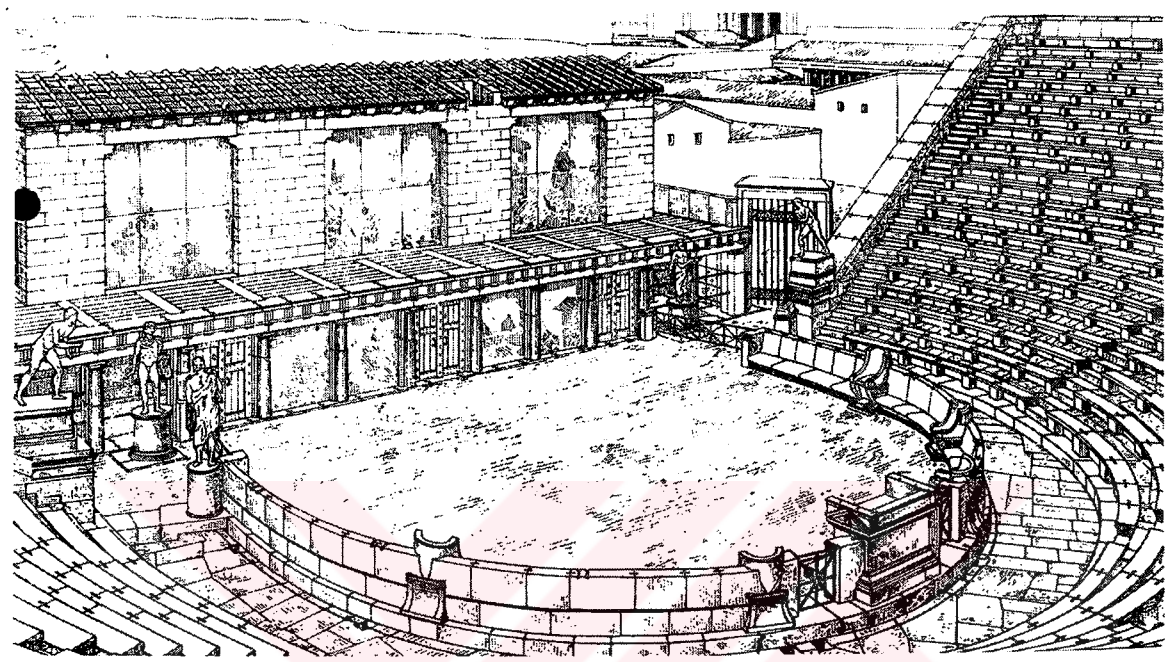

Şekil 5.2 Priene Tiyatrosu Rekonstrüksiyon (von Gerkan) (Graefe, 1979)

Yunanlılar oyunu izlerken güneşten korunmak için Petosos denilen bir tür yuvarlak ve geniş şapka kullanırlar.

5.4 Örtü Taşıyıcı Düzeni

Tiyatro yapılarında dikey ve yatay yönlerde ahşap taşıyıcı elemanlar ve velumun hareketini sağlayan ray düzeni yer alır. Ayrıca bu ahşap elemanların oturduğu taş elemanlar bulunur. Amfitiyatrolarda ise; ortada yarım dairesel bir metal eleman ve bu elemana bağlı olan halatlar, tamamen yapı etrafında dönen ahşap dikmelere bağlanarak gerdirilen bir velum düzeneğine sahiptir.

5.4.1 Direk Taşıyıcı Taşlar

İki yapı elemanından oluşur, ahşap direğin geçtiği bilezik taşı ve bu direğin oturduğu direk taban taşı. Her iki eleman da yapı içinde konsol olarak çalışır. Direk taban taşlarında yağmur sularının birikintisi sonucu oluşacak rutubetlenmeyi önleyecek delik detayları vardır.Taşıyıcı öğelerinin buluntu yerlerindeki durumları ise; Aspendos, Orange, St.Bertrand, Triest

tiyatrolarında in situ, Pompei ve Taormina tiyatrolarında in situ rekonstrüksiyondur (Çizelge 5.1). Cassino, Cimiez, Nimes, Pompei, Pula, Kolosseum amfitiyatrolarında in situ (Çizelge 5.2) olarak bulunur. Bu bilezik ve direk taban taşlarının boyutları, detayları, kesitleri birbirleri ile fazla bir benzerlik göstermez (Şekil Ek 1.38, 1.39).

Çizelge 5.1 Tiyatrolarda Velum Taşıycı Durumu (Graefe, 1979)

Aspendos	in situ
Lion	Yok
Minturno	yok
Orange	in situ
Ostia	yok
Pompei	in situ (rekonstrüksiyon)
Sabratha	yok
Sagunt	yok
St. Bertrand de Comminges	in situ
Salona	yok
Side	yok
Taormina	in situ (rekonstrüksiyon)
Triest	in situ

Çizelge 5.2 Anfitiyatrolarda Velum Taşıycı Durumu (Graefe, 1979)

Capua	yok
Cassino	in situ
Cimiez	in situ
Frejuz	yok
Nimes	in situ
Peastu	yok
Pompei (Pozzuoli)	in situ
Pula	in situ
Roma (Colosseum)	in situ
Roma (castrense anfitiyatrosu)	yok
Salona	yok
St. Bertrand de Comminges	yok

Tüm tiyatrolarda kullanılan yapı elemanları, bilezik taşı ve direk taban taşıdır. Biçimsel olarak taşlar farklılık gösterse de işlevsel özellik açısından aynıdır. Bu taşıyıcı elemanlarda bulunan delikler, direklerin dönmesine karşı genelde dikdörtgen olmakla beraber yuvarlak biçimli olanlarda vardır (Çizelge 5.3).

5.4.2 Taşıyıcılar

Bu düzen içinde dönmeyi önlemek için çoğu ağaç kesitleri, buna bağlı olarak taş delikleri dikdörtgen biçimlidir. Nimes'da dönmeye karşı demir elemanlar ve önlü arkalı direk kullanılır. Tiyatrolarda portiko üstünde dönen duvarının ne amaçlı kullanıldığı kesin değildir. Aynı şekilde velum sistemini çalıştıran insanların bu duvardaki konumları da belli değildir.

Çizelge 5.3 Açıklık, Profil, Boyut İlişkisi(Graefe, 1979)

Tiyatro	Dış Duvardan- Orkestraya olan ara (Caveanın eni)(m)	Kesiti	Dikme kesiti (cm)
Orange	41,95 (103)	∅	31
Side	41,35 (119)	∅	27- 30
Lion	39,00 (108,50)	∅	29- 30
Taormina	37,00 (110)	□	24x 28- 30
Aspendos	35.80 (95,50)	□	20- 24x 20- 24
Ostia	33.50 (90)	□	32,5- 36,5
Bois de Bouchauds	28,70 (105)	□	14x 14
Triest	22,00 (63.80)	□	29,6- 31x 29
Pompei	22,00 (60)	□	16,5- 19.5x 16- 26
Mintarno	20,00 (78)	□	20,5x 23
St. Bertrand	20,00 (70)	∅	14,5x 16.5

Tiyatro açıklığı ile ahşap kesitleri arasında sayısal olmamakla birlikte, kesitler ve geçilen aşıklıklar arasında bir orantının varlığı çizelge 5.3 deki gibi gözlenir. Dikme kesitleri, açıklık ve dikme aralıklarına göre boyutlar değişmektedir. Kullanılan teknikler bu taşıyıcı düzenlerin sökülmediğini ve sürekli durduğunu gösterir. Bu yapı elemanları çeşitli taşlardan; lav, tüf, kumtaşı, kalker, mermer, traversten, konglomeradan üretilir. Bağlayıcı olarak harç veya kenet kullanılır. En iyi inşaat teknikleri ve taşlar kullanılır. Sahne ve tiyatro kısımları birbirinden ayrı olarak üstü kapatılır.

Tiyatroların tümü strüktür açısından da örtülmesi zor, ancak konumlanma açısından çoğunda sahnenin kuzeyde, izleyicilerin güneyde oturması ve böylece güneş izleyicilerin sırtlarına gelmekte. Bu da örtülecek alanı azaltmaktadır. Çok az tiyatroda sahne güneyde bulunur ve

buralarda alt sıralar güneşin 22 Haziran gibi çok dik olduğu konumlarda sorun olur.

5.4.3 Yatay Elemanlar

Şimdiye kadar yatay bağlantı için yalnız halat kullanıldığı sanılırken, yazılı (Lukroz) ve resim gibi belgelerde ağaç kullanıldığını gösterir. Yalnız tek kaynakta, Plinius "Nero anfitiyatroda .... halatların taşıdığı" şeklinde ifade eder. Yalnızca velumun halatlar üstünde taşıtıldığını belirtir. Eğer doğrudan halat kullanılırsa direk boyları kısa tutulur. Yatay elemanlar kullanılırsa, direkler uzun ve yatay elemanlar düzgün olmalı.

5.4.4 Taşıyıcıların Asma ve Germe Şekilleri

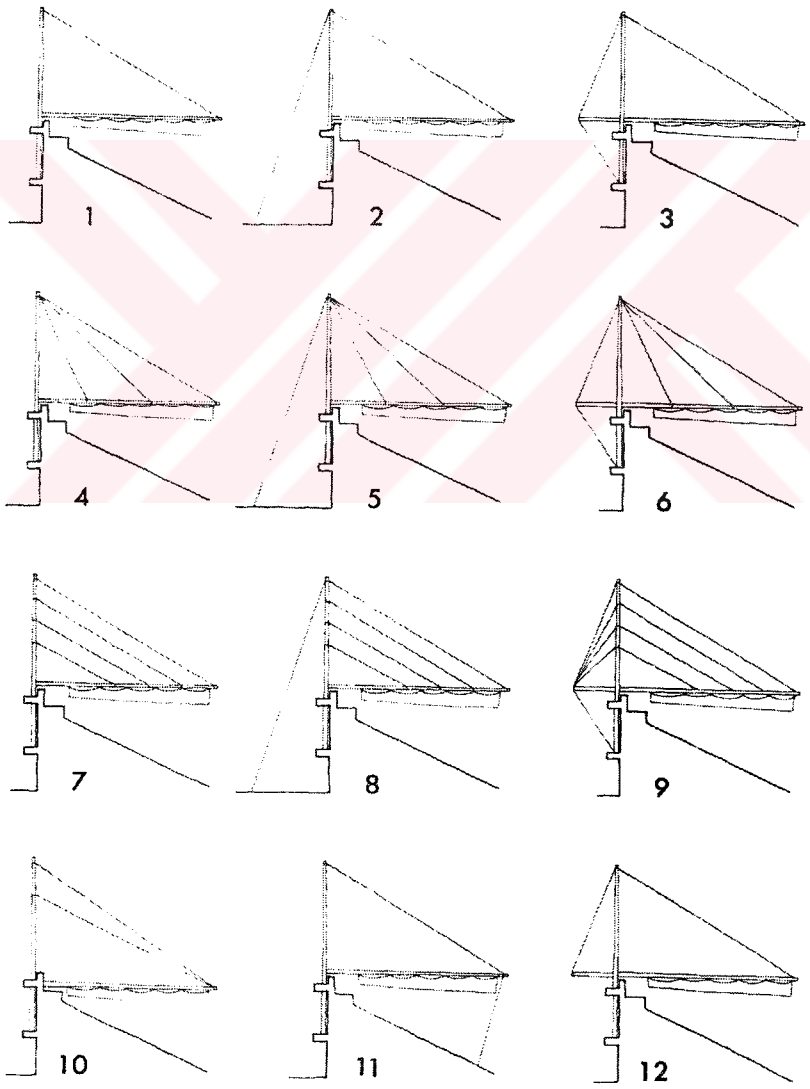

Şekil 5.3 Asma Germe Düzenleri (Graefe, 1979)

Tiyatrolarda taşıyıcı düzeni tasarlarken yatay ahşap elemanların uzunlukları nedeniyle uçlardaki sarkmalara karşı ters doğrultuda kuvvetler uygulanmalı. Bu tip düzeneklerde mesafeye bağlı olarak arkada da bir denge çubuğu düşünülebilir. Halatlarla gerekirse Colosseum'daki gibi yere veya taşa bağlantı düşünülebilir.

5.4.5 Velumun Hareketi

Velum hareketini yatay doğrultuda halatlara bağlı bilezikler sağlar. Bu bilezikler metal olabilir, ancak iplere dizilmiş ahşap boncuklar da kullanılabilir. İplere dizilmiş boncuklar halatın daha kolay hareket etmesine olanak verir. Bileziklerin hareket edebilmesi içinde ahşaplar yuvarlak olarak işlenir. Velumun bu ahşaplar üzerindeki hareketi; alttan sarmal bir biçimde ve uç noktada döndürülen bir düzenek içinde olur (Şekil 5.4).

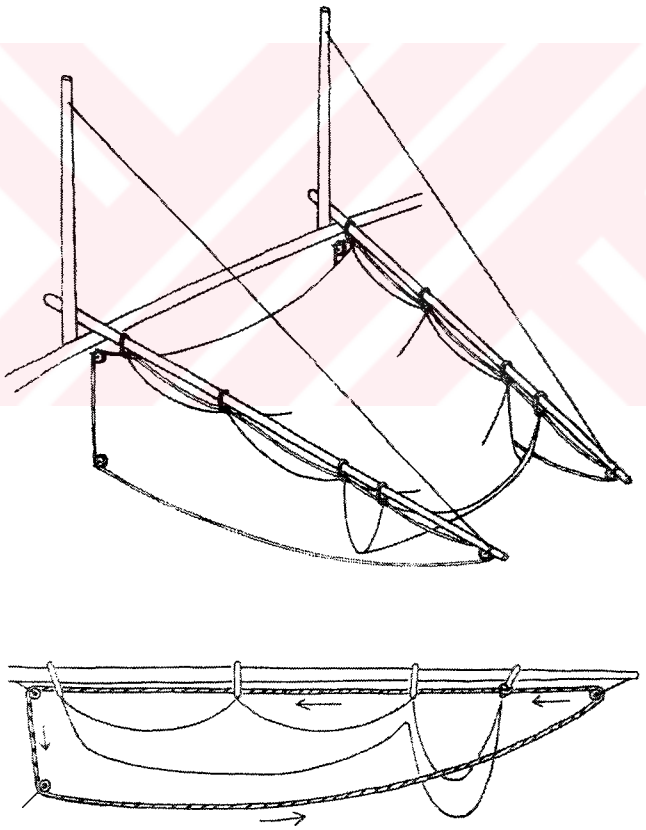

Şekil 5.4 Velumun Hareketi (Graefe, 1979)

5.4.6 Açıklık

Yapıda kullanılan ahşap ebatları ile açıklıklar arasında bir orantı çizelge 5.3 deki gibi

gözlenir. Çatı örtüsünün amaçlanan alanı gölgelendirmesi için tiyatroyu tamamen kapatmasına gerek yoktur. Bu sayede ahşap boyları bu dönemde yetişen ağaç ebatlarını karşılayacaktır.

Çizelge 5.4 Tiyatrolarda Açıklık (Graefe, 1979)

Yapı	Kapatılabilecek Azami Açıklık(m)	Cavea Dışından Orkestraya olan ara(m)
Aspendos (Sahne)	17- 32	36
Aspendos (Teatron)	17- 32	36
Orange (Sahne)	20- 36	42
Pompei	13- 28	20
St. Bertrand	10- 23	_

Çizelge 5.5 Portiko Mevcut Tiyatrolardaki Varlığı (Graefe, 1979)

Tiyatro	Portiko	Amfitiyatro	Portiko
Aspendos	var	Capua	olabilir
Lion	olabilir	Cassino	var
Orange	var	Cimiez	yok
Ostia	olabilir	Frejus	olabilir
Pompei	yok	Nimes	yok
Sambratha	olabilir	Pompei	yok
St. Bertrand	yok	Pazzuoli	olabilir
Side	yok	Pula	var
Taormina	olabilir	Colloseum	var
Triest	var	Salona	olabilir

Çizelge 5.6 Tiyatrolarda Yön (Graefe, 1979)

Tiyatro	Sahne Yönü
Aspendos	DGD
Bois de Bouchauds	KKD
Lion	GD
Minturno	GGB
Orange	K
Ostia	K
Oxyrhynchos	K
Pompei	GD
Roma Pompei	D
Sabratha	K
Sagunt	K
St. Bertrand de Comminges	K
Salona	GGB
Side	KD
Taormina	GB
Triest	KB

6. SİDE TİYATROSUNUN GENEL MİMARİ ÖZELLİKLERİ

6.1 Orkestra

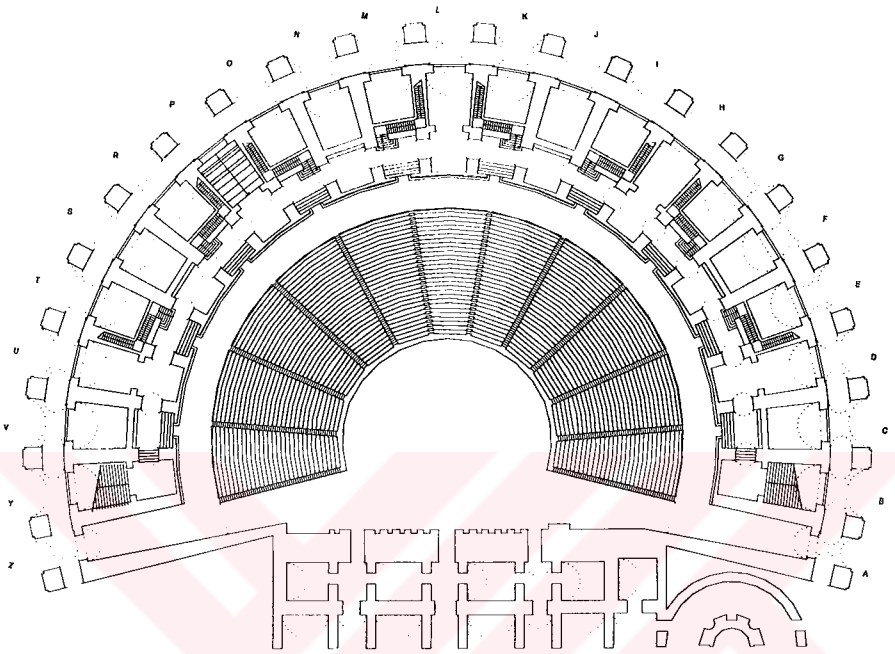

Şekil 6.1 Side Tiyatrosu (Uçar, A.)

Side tiyatrosunun orkestrası diğer Roma tiyatroları gibi yarım daire formunda değil, iki farklı merkeze sahip olan iki yaydan oluşur ve at nalı biçimine yakındır. Birinci sıranın önünde Perge tiyatrosundaki gibi korkulukların varlığı, ilk sıra üzerinde yer alan geçme delikleri, korkuluk yerleşim çizgileri ve bulunan bazı parçalı korkuluk mimari elemanlardan anlaşılır. M.S.III.yüzyılda orkestra çevresi, deniz savaşları oyunları (navmahia) ve vahşi hayvan mücadeleleri (venationes) kullanımı amacıyla, bu gün de bir kısmı var olan bir parapet duvarla çevrilir. Bu duvar üstündeki pembemsi su geçirmez sıva tabakası, burada deniz savaşların yapıldığını gösterir. Bu duvarın önünde tiyatronun yağmur sularını dışarıya atan bir drenaj kanalı bulunur. Kanalın üstü taş ile kaplıdır. Orkestra alanı üstünde özel bir kaplama elemanı bulunmamaktadır, toprak ile kaplıdır. Yine bu tarihde alt caveada dört sütun tarafından taşınan bir gölgeliğin varlığı bilinir (Mansel, 1956). M.S.V.ve VI.yüzyılda Side bir piskoposluk merkezi olur. Bu dönemde tiyatro; açık hava kilisesi olarak kullanılarak, doğu ve batı paradoslar önün, caveanın önde bulunan bir kısım sıraların kaldırılmasıyla her iki tarafta şapel oluşturulur. Orkestraya iki parados açılır. Bu paradosların üstü kapalı ve cavea ile

Scaenayi birbirine bağlayarak yapıyı kütlesel bir bütünlüğe ulaştırır. Bazı mimari kalıntılar Paradosların üzerinde logeion olduğunu gösterir.

6.2 Cavea

Cavea, orkestranın biçimsel özelliğini devam ettirir. Yarım daireyi aşan, at nalına yakın bir biçimdedir. Caveanın alt sıralarının tümü olmasa bile bir kısmı bir tepelik üzerindedir. Ancak yapının büyük bir bölümü, Anadolu'da başka bir benzerine rastlanmayan, ancak Roma ve kuzey Afrika tiyatrolarında görebildiğimiz, eğik tonozların kullanıldığı bir taşıyıcı düzenle inşa edilir. Alt caveada 29 sıra, 12 tane kerkides ve 11 cunei bulunur. I.caveanın en son sırasında, elde bulunan kalıntı örneklerinden (Ek 3.19), kolçaklı ve sırtlıklı sıralar biçiminde son bulduğu anlaşılır. Bu sıralarla kemerli geçitler arası, alt ve üst cavea arasında geçiş ve sıralara ulaşımı sağlayan diazoma olarak adlandırılan bir dolaşım alanı bulunur. I.diazomanın tabanı taş kaplıdır. İki ucunda logeion ve II.diazomaya çıkış rampalarıyla son bulur. I.diazomanın arkası kemerli girişlere ayrılır. Bu kemerler taş kaplıdır ve ortalarında dışarıdan gelen izleyecilerin alt ve üst caveaya dağılımını sağlamak için bir geçit bulunur. İki geçit arasında üst caveaya ulaşımı sağlayan merdivenler bulunur. Diazomanın arkasında tekrar bir dolaşım alanı bulunur (Ambulacrum). Dışarıdan yapının içine Ambulacrum ile ilişkili D, H, L, P, U kemerli girişlerden (Vormitoria) girilir. Ambulacrum içinde de yine üst caveaya ulaşım sağlayan merdivenler bulunur. Merdivenler çıkış sırasında bir galeriye bağlanır ve II.diazomada son bulur. Şu an için üst katlarda 22 oturma sırası mevcuttur. Oturma sıraların baş ve son kısımlarının altında, kaba veya ince işlenmiş biçimde aslan pençesi vardır. Oturma sıraların, oturma ve ayak koyma yerleri hafif bir yükselti ile düzenlenir. Dış bölümde bulunan yarım daire tonozlu mekanların 5 tanesi tiyatro girişleri ve bu girişler arasında bulunan mekanlarda dükkan olarak kullanıldığı tahmin edilmekte. Yapının dış cephesinde kemerler arşitektonik bir çerçeve içinde yer alır. Bu kemerlerin üstüne iki fascialı arşitrav, düz bir friz, kuvvetli çıkıntı halinde diş kesimi geisondan oluşan bir yatay saçak oturur.

6.3 Scaena

Scaena, üstü yayvan bir tonozla kapalı olan paradoslarla cavea ile birleşir ve yapısal bütünlük oluşturur. Ancak yapının yarım daireyi aşan cavea bölümü nedeniyle bu birleşme bir Aspendos tiyatrosundaki gibi düzenli, detayları çözülmüş bir biçimde değildir. Biraz zorlama ve uyarlama biçimindedir. Yapı bu biçimiyle Greko- Roman olarak adlandırılan geçiş dönemi tiyatroları sınıflamasına konulabilir. Yapının bu bölümü oldukça hasar görmüştür. Yüksekliği,

bitim şekli tam olarak okunamamaktadır. Scaena; proskenion, Scaenafrons gibi öğeleri içerir. Oyunlarda kullanılmak üzere orkestraya açılan üç kapısı vardır. Proskenionun Roma tiyatrolarındaki gibi yüksektir. Scaena frons üç kattan oluşur ve her kat iyonik, kompozit ve korint olmak üzere farklı düzene sahiptir. Bu sütunlu alan Side tiyatrosunda dikdörtgen aediculalara ayrılmıştır. Scaenanin arka dış duvarında yani agoraya bakan yüzünde, portikolu bir alan bulunur.

7. SİDE TİYATROSU II.DİAZOMA

Side tiyatrosunun ikinci diazoma ile ilgili yapılan araştırmalar ve bulunan bulgular doğrultusunda elde edilen bilgiler aşağıdaki bölümlerde verilmiştir. II.diazomanın yapısal oluşumu ve biçimsel varlığı ile ilgili bir nesnel sonuca ulaşmak için, yapı üzerinden alınan bilgiler, yapı çevresindeki yapı ile ilgili olabilecek mimari elemanların tespiti, ve benzer yapılarla karşılaştırmasını kapsayan bir araştırma yapdı. Bu doğrultuda yapının eksik kısmının var olabileceği durumu oluşturabilmek için (K), (L), (M) aksları üzerinde çalışıldı.

7.1 Sirkülasyon

Roma tiyatrolarında pulpitumun ve caveanın ilk sıra yükseltisi nedeniyle parados girişleri (Aditus Maksimus) kullanılmaz (Ferrero, 1990). Side tiyatrosunda parados girişleri (A, Z) akslarında yer alır. Bu girişler dışında tiyatroya giriş beş noktadan (D, H, L, P, U) akslarından sağlanır. Tiyatronun I caveasının yamaç üzerinde oturması ve girişlerle I.diazoma arasındaki kot farkı nedeniyle, ana giriş mekanlarında basamaklar yer alır. (K) aksında eksik basamakların duvar üzerindeki izleri, basamakların varlığını gösterir (Şekil Ek 1.98, 1.101). (L) aksında giriş ile Ambulacrum arasında 244cm, Ambulacrum ile I.diazoma arasında da 119cm kot farkı bulunur (Ek 4.6). Her giriş aksı Ambulacrumda duvarla karşılaşır ve izleyiciler sağ sola yönlendirilmesi sağlanır (Şekil Ek 1.98).

Her giriş aksının sağ ve solunda bulunan akslardan diazomaya açılan geçitler bulunur (Şekil Ek 4.1). Ancak (D) ve (U) akslarında ise; (D) aksından sola, (U) aksında sağ dönüldüğünde, yine (C) ve (V) akslarından I.diazomaya geçit varken, (B) ve (Y) akslarında yukarıya doğru çıkan rampalar bulunmaktadır. Ambulacrumden diazomaya açılan geçitlerle diazoma arasındaki kaplama duvar arasında, II.caveaya çıkmayı sağlayan merdivenler bulunur (Şekil Ek 1.22, Şekil Ek 1.24, Ek 4.1). Ambulacrumdan diazomaya açılan bu geçitlerin tam arkasında yine yukarıya ulaşmayı sağlayan merdivenler bulunur (Şekil Ek 1.105, Ek 1.106). Bu merdivenlerin giriş aksına göre ters yönde ve uzak noktada konumlanan başlangıç basamakları, akslar arasındaki geçitlerde yoğunluk oluşmasını engellemektedir. Basamaklar genişten dara doğru dizilerek, insanların çıkış ve inişlerde belirli bir düzen ile ve sıkışmadan hareket etmeleri sağlanır (Ek 4.2). Ambulacrumdaki merdivenlerde korkuluk izine rastlanmamakla birlikte, buradaki merdiven kenarında bulunan ve dükkan kısmından gelen kemeri kapatan duvarların izleri yan duvarlar üzerindedir.

(M) aksında bulunan merdivenin başlangıcı ile ilk sahanlığı arasında 247cm, birinci sahanlık ile ikinci sahanlık arasında 173cm, ikinci sahanlık ile üçüncü sahanlığı arasında da 230cmlik kot farkı vardır. Üçüncü sahanlık tam bir sahanlık olmayıp, bir geçiş sahanlığıdır. Burada (K) ve (M) akslarındaki merdivenlerin (L) aksı üzerine bir geçitle açıldığı ortak bir mekan vardır(Şekil Ek 4.2). Bu durumun aynısı (P) aksı üzerine açılan (O) ve (R) akslarındaki merdivenlerde de bulunur (Şekil Ek 1.111, Ek 1.112). Ancak merdivenlerin yıkılması ve içine taşların dolması nedeniyle aynı şekilde (G) ve (İ) akslarındaki merdivenlerin (H) aksı üzerine bir geçitle açıldığı tespit edilememektedir. Ancak büyük oranda buranında aynı yapıya sahip olması olasıdır.

(B) aksından (L) aksına kadar olan akslarda bu kotlarda sağlam olarak aşağıda tonozdan oluşan bir arkad düzeni bulunur. Altta var olan bu arkad düzeni ve üst katta (G), (H) akslarında bulunan fil ayaklarının üzerinde bulunan kemer taşı izleri , bu katta da aynı düzenin devamını kuvvetlendirir (Şekil Ek 1.84, Ek 1.117). (H) (L) (P) akslarında bulunan bu mekanlardan tiyatro çevresini çevreleyen bir galeriye ulaşılır. (L) aksı üzerinde bulunan mekanın diğerlerinden ayıran bir özelliği, II.caveaya açılan bir boşluğunun olmasıdır. Ancak bu boşluk basit bir çökme olayı değildir. Çünkü çökmenin olduğu alanın cavea kısmında bulunan merdivenin çıkış hattı düzenli ve bilinçli olarak sağ ve sola kaydırılmıştır (Şekil Ek 4.3). İki sıra bu şekilde yükselerek devam eden merdiven, takip eden üçüncü basamakla beraber tekrar birleşir. Tekrar tek bir kerkidese dönüştüğü bu üçüncü basamak üzerinde kenet delikleri bulunur. Korkuluklar bu kenet deliklerine monte edilerek boşluğun üç tarafını çevreler. Bu boşluğa II.caveaya çıkan bir merdiven düşündüğümüzde bunun kesit (Şekil Ek 4.6) üzerinde, eğik tonozla basamaklar arasındaki baş kurtarma yüksekliğinin 280 ile 202cm arasında değişen değerlerde olabileceğini görürüz. Yine bu mekan içinde yer alan dairesel bir basamak ve bu basamağın yay uçlarında bulunan taş duvarlar, burada olabilecek bir çıkışı güçlendirir. Bu kaplama taşları cavea doğrultusunda devam eder ve yukarı yükselen korkuluklara taban oluşturur. (H) ve (P) aksları üzerindeki mekanlarda bu tip detaylara rastlanmaz. Yapıyı çevreleyen bu galerinin korkuluğunu arşitrav ve geisonun birleşmesinden oluşan parapet duvardır (Şekil Ek 1.78). Bu galeri katından merdivenler yukarı çıkmaya devam eder. Galeriye açılan üçüncü sahanlıktan 736cm yüksekte fil ayağına paralel dördüncü sahanlığa ulaşılır (Ek 4.4). Bu sahanlıkta merdiven yine yön değiştirir ve dış çevre duvarına paralel bir konumda II.diazomaya ulaşır. II.diazomadan kerkideslerle II.caveaya dağılım sağlanır (Ek 4.5).

7.2 I.Diazoma

Tiyatronun iç- dış bağlantıları, I.cavea ile II.cavea arasındaki ilişkilerin sağlandığı kattır. Şu anki durumunda, cavea üzerinde bulunan mimari elemanlar bu ilişkiler hakkında fikir verebilecek ve yürüttürebilecek nitelikte ve sayıdadır. I.caveada (S) cunei üzerinde bulunan kolçaklı ve sırtlıklı sıralar (Ek 3.19), I.diazoma üzerindeki son sıranın bitim şeklini gösterir. I.diazoma alanı kalker taşı ile kaplıdır ve bu alanın orkestra seviyesinden yüksekliği (+12.08 m)dır. I.caveadan I.diazomaya 12 tane kerkides ulaşır ve 21 tane kemer çevreler. Kemerlerin yapı malzemesi konglomeradır. (U,V,Y) kemerlerinin önünde bulunan kalker taş blokları, kemerlerin önünün kaplandığını gösterir (Şekil Ek 1.125). Kemer önü taban kaplama taşları üzerinde bulunan sınır çizgisi ve kenet detayı, bir sıra daha kaplama taşı olduğunu gösterir. Bu iki kaplama taşı arasında, (O, R, T, V) kemerleri önünde bulunan taşlar I.diazomadan II.caveaya çıkış merdivenlerinin bulunduğu yerleri belirtir (Şekil Ek 1.122). (V) kemeri önünde, merdiven önü kaplama taşların alt ve üstünde yer alan plasterli taşları bulunur (Şekil Ek 1.126). II.Caveadaki tüm kerkideslere I.diazoma alanındaki bu merdivenlerden ulaşılır.

I.diazomaya Ambulacrumdan (C, E, G, İ, K, M, O, R, T, V) geçitlerinden çıkılabilmektedir. Ambulacrum ile diazoma arasındaki kot farkından dolayı dört basamak çıkılarak diazomaya ulaşılır (Şekil Ek 4.7). Ambulacrumden diazomaya açılan geçitler dikdörtgen biçimli ve söve ile çevrilidir. Diazomayı çevreleyen kaplama taşlarının üstü plasterli taş sırasıyla sonlanır Zemini düzenlenmiş bir biçimde diazomanın; zemin ile kemer alt seviyesi arası 231cm, birinci sıranın altı ile 275cm ve üstü ile 316cm dır. Şu anda diazomayı çevreleyen duvar ile son sıra arasındaki mesafe 450cm dır. Bu mesafe duvar kaplamasının ve sırtlıklı sıranın konulması ile yaklaşık 292cm olacaktır (Ek 4.6).

7.3 II.Diazoma

Side tiyatrosu üzerinde II.diazoma (summa cavea) ile ilgili hiçbir < in situ > eleman yoktur.yapının II.cavea kısmı 18. ve 22 basamaklardan çökmeye uğramıştır. Side tiyatrosu da, Aspendos, Perge benzeri Roma tiyatroları gibi bir II.diazomaya sahiptir. Yalnız Nimes amfitiyatrosu sırayla sonlanmaktadır. (L) (P) akslarında yer alan galeri çıkışları ve merdivenlerin üzerindeki eğik tonozlarda gözlenen devamlılık, oturma sıralarının 22.basamaktan sonrada arttığını gösterir (Şekil Ek 1.118). (C) ve (E) akslarındaki I.galeri üzerinde devam eden fil ayakları üstünde, dar yönde var olan kemer taşı kalıntılar bu kotta bir kemerin varlığını gösterir (Şekil Ek 1.117). I.kat galerisi üstü de, alt galeride olduğu gibi

tonozlu arkad düzeneği ile örtülüdür. Bu tonozun ayakları, alt kattaki plasterli fil ayaklarının aynısı ve devamıdır. Alt katta oluşturulan arşitrav, geison silmesi bu katta da oluşturulur. Bu kat silmesi düzeninin oluştuğunu gösteren en büyük kanıtlardan biri, direk taban taşlarının da (Ek 3.5...3.10) aynı detaya sahip olmasıdır. Oluşan bu çerçevenin ayak boyları alt kata göre daha alçaktır. I.galeride oluşan kemerin zeminden yüksekliği 638cm iken alt galerideki kemerin zeminden yüksekliği 870cmdir. I.kat galerisinin zemini, arşitravın tabanı ile aynı kotta biter ve bu şekilde arşitrav ,geison'dan oluşan kat silmesi bu galerinin korkuluğunu da oluşturur (Ek 4.6).

II.diazoma ile ilgili en önemli soru, cavea sıralarının kaç basamak daha devam ettiğidir. Günümüze ulaşan Roma tiyatrolarının, özellikle eğik tonoz strüktür düzeniyle inşa edilenlerin bir çoğunda II.diazoma alanı sağlam bulunmamaktadır. Yine de bu konu ile ilgili yapılan araştırmalarda bir çok çeşitli çözüm detayları önerilmiştir. Ancak öneriler daha çok görünüş şeklinde olup, strüktürel kesit incelemesi çok azdır. Bunların bazıları; Nimes amfitiyatrosundaki gibi tamamen sıralarla biten ve diazomanın bulunmadığı, Sabratha tiyatrosundaki gibi ikinci kemer katının kotu ile aynı seviyede bulunan, veya Colesseum ve Marcellus'daki gibi diazomadan sonra portiko içinde devam ettirilen sıralar şeklindedir.

(K) (M) akslarında yer alan Ambulacrumdan gelen merdivenler belirli bir noktada II.diazomada açığa çıkması gerekir. Bu merdivenlerin üzerinde bulunan eğik tonoz sistemi, düz bir hat izlemesine neden olur. Yönünü değiştirebilmesi içinde bir galeriye açılması gerekir. İki cavea katına sahip olan yapının, 22.sıradan sonra geriye kalan yükseklik ve fil ayağı ile olan ara nedeniyle böyle bir galerinin oluşması olası değildir. Bu nedenle Nimes'taki gibi doğrudan sıralarla sonuçlanmaz. Ancak Sabratha'daki gibi ikinci kemer düzeneği ile aynı hizada bitebilir (Ek 4.15). Bu durumda sıra sayısı 24, son oturma sırasıyla parapet duvarı arasında 570cm ve diazomaya ulaşan merdivenin son basamağı ile duvar arasında da 256cm kalır. Bu durumda son oturma sırasıyla parapet duvarı arasında büyük bir açıklık kalır ve burası Colesseum'daki gibi değerlendirilebilir. Böylece II.diazomadan sonrada ahşap strüktür (Ek 4.16) üzerine sıra konulmasıyla; 24. sıradan sonra 5 sıra daha gelebilir. II.diazomanın eni, yani iki sıra arasındaki ara 279cm olur. (Ek 4.15) (Ek 4.16) de sunulan önerilerin en büyük avantajı yapı strüktürü üstüne fazla bir ilave yük bindirmemesidir. Ancak yapılan araştırmalar sonunda aşağıda da açıklandığı gibi yapıda bir portiko düzeni bulunur. Bu nedenle ilk öneride son sıra ile duvar arasındaki açıklığın büyüklüğü portikonun üzerinin düz olarak örtülmesini olanaksız kılmaktadır. İkinci öneride ise ilave sıraların başlangıcı Ambulacrumdan gelen merdivenin son basamağı ile çakışarak, dolaşım alanına ulaşımı engellemektedir. Bir başka

öneride sıraların devam ettirilerek 29 adete tamamlanması ile oluşan (Ek 4.6) dır. Bu şekilde son sıra ile duvar arasındaki mesafe 308cm kalır. Bu mesafede diazoma üzerindeki dolaşım için yeterli bir genişliktir. Ambulacrumdan gelen merdiven ise fil ayağı üzerine kadar çıkarak burada bir sahanlık oluşturur. Bu bitim yeri aynı zamanda merdiven üzerini örten, caveanın üstüne oturduğu eğik tonozlarının da bitim noktasıdır. Bu sahanlıkta merdiven yön değiştirerek parapet duvarına paralel bir konum alır. Bu şekilde diazomanın üzerindeki dolaşım alanı fazla parçalanmamış olur. Bu merdivenlerin başlangıç kotunda, yapının ağırlığını azaltmak için bir tonuz yapılır. Bu galeri belki yapılmadığı için, yapıya bu noktada fazla binen yük, yıkılmaya neden olur. Veya bu galeri, alt galeri doğrultusunda devam edemediği için deprem gibi bir kuvvet karşısında yapısal bir dengesizliğe neden olmuş olabilir. Merdivenin çıkış kısımlarında ise diazoma alanı; son sıra ile merdiven arası 235cm'e düşer. II.caveaya ulaşımın genel olarak I.diazoma üzerinden olduğu düşünülürse bu mesafe yeterli gözükmektedir.

7.3.1 Portiko

II.diazomanın bir diğer yapı öğesi portikodur. Vitrıvius'un kitabında Roma tiyatrolarının bir özelliği olarak belirttiği portiko, bugün için Roma tiyatrolarının bir çoğunda in situ olmasa bile, araştırmalar sonucunda portiko tespit edilmiştir. Bu portiko düzenleri; Dugga, Bosra, Orange, Pompei tiyatrolarındaki gibi sütunlu veya bölgemiz içinde bulunan Aspendos, Perge tiyatrolarındaki gibi kemerli olabilir(Şekil Ek 1.30, 1.34). Side tiyatrosunun dışa doğru çökmüş olması, yapı elemanlarının çevreye dağılmasına neden olmuş ve yapı çevresinde de yakın başka tarihi yapıların bulunması bu mimari elemanların birbirinden ayrılmasını güçleştirmektedir. Ancak (R), (Z) aksları arası gibi, mimari elemanlarının daha korunaklı olduğu bölgelerde bulunan sütun parçacıkları portikonun varlığını güçlendirmektedir. Bulunan bu sütun parçaları, boyları ve çapları ile sütunların olabileceği biçim hakkında fikir verir (Ek 3.20, 3.21). En uzun bulunan sütunun boyu 290cm'dir ki bu sütun tam boyuna yakın bir değer olması olasıdır. Sütunların çapları ise 42 ile 44cm arasındadır. Bu sütun parçaları üzerinde entasi tesbit edildi. (K) kemeri önünde bulunan frizli arşitravın (Ek 3.2) dış boyu üzerinde ~1.3cm kavis bulunur. Bu taşın sahip olduğu boyda olması gereken optimum kavis ~1.6cm dır, ancak bu değerde portiko çevresini saran yayın oluşumu için yeterlidir. Sütun tabanı parçaları kırık olarak ve az sayıda bulundu. Bulunan bu parçalar kaidenin yüksekliği ve profili hakkında yeterli bir bilgi verir. Çevrede portikoya ait olabilecek hiçbir sütun başlığına rastlanılmadı. (G) aksının I.katında bulunan konsol (Ek 3.18) boyutları ve malzemesinden yapı duvarı içinde, buluntu yerine göre de üst katlara ait olduğu anlaşılır. Yapı içerisinde dış

duvar ile Portiko strüktür düzeni içinde yer alan; saçaklık, parapet duvarı, çatı kaplaması hakkında bilgi verebilecek mimari elemanlar bulunamamıştır.

Portikonun restitüsyon çalışmasında; sütun başlığı, bulunan kaidenin Roma dorik uslubunda olması nedeniyle dorik profil biçimine dayanılarak oluşturulmuştur. Eldeki verilere dayalı oluşturulan restitüsyonda (Ek 4.6); II.diazoma döşemesi ile portiko tavanı arası 420 cm'dir. Sütunların aksları arasındaki mesafe 220cm, bu ara mesafe bulunan arşitravın (Ek 3.16), iki sütun üstüne 20 cm oturmasına olanak verir. Marcellus, Pompei, Koloseum, Aspendos, Perge gibi tiyatro ve amfitiyatrolarda portikonun diğer tarafının bastığı duvar içinde pencereler bulunur (Şkil Ek 1.27, 1.29). Bu bilgiler doğrultusunda restitüsyon çalışmasında ,kemerlerle aynı aksa sahip boşluklar oluşturulur (Ek 4.9). Portikoyu çevreleyen duvar, bu boşluklarla aynı zamanda hafifletilmiş olur. Portiko yalnız yapıyı mimari açıdan kütlesel bir bütünlüğe ulaştırması ile değil aynı zamanda üstlendiği akustik işlev açısından da önemli bir yapı elemanıdır. İzenour'ın antik tiyatroların akustiği üzerine yaptığı çalışmada; Aspendos'ta I.diazomaya kadar ses kaybının %30~40 arasında olduğunu tespit eder. Sesin üst sıralarda gücünü kabul edilebilir bir seviyede korunmasında, portikonun varlığı, olmamasından daha etkilidir. Bu şekilde ses havada kaybolmadan, belirli bir güçle geri dönerek güçlenecektir (Ek 4.6).

7.4 Velum

Roma dönemine ait olan tiyatroların birçoğunda, in situ olarak velum düzeninin bulunduğunu gösteren yapı elemanları vardır. Bunların bazıları Nimes, Kolosseum gibi amfitiyatrolar, Tries, Orange, Aspendos gibi tiyatrolardır. Side tiyatrosunda in situ olarak velum düzeneğine ait yapı elemanları bulunmamasına karşılık, yapı çevresinde yapılan çalışmalarda bu düzeneğe ait olan veya ait olabilecek yapı elemanları bulundu. Literatürde velum üzerinde yapılan araştırma çalışmaları sonunda iki ayrı strüktürel tez ortaya konulur. Bunlardan biri halatlarla oluşturulan asma germe sistemi üzerine yapılan uygulamadır, diğeri ise ağaç tomruklarının desteğiyle oluşturulan kirişlemelere asılması biçimindedir. Her iki sistemde, velumun asılma biçimi haricinde, ortak olan tiyatro duvarı dışına yerleştirilen ağaç direklerdir. Bu direklerin sabitlenebilmesi ve sistem içinde taşıyıcı görevlerini yerine getirebilmeleri için; en az bir tane direk tabanın oturduğu bir direk taban taşına gereksinim vardır. Direğin karşılaştığı kuvvete direnç gösterebilmesi için, geçilecek açıklığa ve üzerine gelecek yüke bağlı olarak belirli bir boyda olması gerekir. Belirli bir uzunluğa sahip olan bu direğin sağ sola yalpalanmaması ve sabit kalabilmesi içinde, bilezik taşı denilen ve direğin içinden geçtiği bir yapı elemanını daha

gerekir. Nimes amfitiyatrosu dışında diğer velum uygulanan tiyatrolarda bu iki yapı elemanı vardır. Nimes amfitiyatrosunda ağaç direkler doğrudan son sıraya ve parapetin her iki tarafına yerleştirilir . Boyları kısa tutulan her iki direk birbirine demir kenetlerle ve ahşap bağlayıcılarla sıkıştırılarak bir düzen oluştururlar. Velum sistemi içinde bulunan her iki yapı elemanı konsol olarak çalışır.

Side tiyatrosunda direk konsolu olarak üç farklı taş biçimi vardır. En çok bulunan (da) olarak adlandırdığım guruptur (Ek 3.5...3.10). Bunlardan (da-1) (Ek 3.5) ikinci kent suru içinde , (da-2) (Ek 3.5) (da-3) (Ek 3.6) (C) kemeri önünde, (da-4) (da-5) (İ) kemeri önünde, (da-6) (da-7) ikinci kent suru önünde bulundular. (da) grubundaki direk konsol elemanlar, (g-1) (Ek 3.3) (g-2) (Ek 3.4) geisonların kesit profil detaylarını yanal yüzlerinde taşımakla birlikte, kendi kesit profilleri farklıdır ve geisondan biraz öne taşar. Taşıdıkları bu geison profili ve direk yatağana göre hazırlanmış yuva, su birikimini önleyen deliği ile birlikte, yapı içinde ikinci kat saçaklık içinde yer alırlar. (db) grubunda yer alan (db-1) (Ek 3.11) (R) kemeri üstünde birinci kat seviyesinde, (db-2) (Ek 3.12), (db-3) (Ek 3.13) (İ) kemeri hizasında sütunlu cadde kenarında arazi üzerinde bulundu. Bu gruptaki taşların yan yüzlerinde bulunan profil, yapıda devamlılığı olan bir detay değil. Bu nedenle (da) gibi ikinci kat saçaklık silmesi içinde direk olarak yer alamaz gibi gözükse de, profilin kendi içinde bir bütün oluşu ve süreklilik istememesi, ayrıca konsol olarak çalışan bu taşın, II.kat silmesi içinde olabilirliğine olasılık verir. (db) taşlarının kesit profil detayı (da) grubundakilere benzer. Benzer görünüş etkisi vermesi nedeniyle her iki taş grubu aynı anda kullanılmış olabilir. (Ek 4.17) yapılan restitüsyon çalışmasında her iki yapı elemanı aynı anda kullanıldı. (db) yapı elemanı bağımsız olarak konsol çalıştığı için (da) dan biraz yüksek kotta ve her iki (da)ı bir (db) elemanı takip eder. (H) kemeri önünde bulunan bir adet (dc-1) (Ek 3.14) yapı elemanı, direk için uygun bir yuvaya ve su kanalına sahiptir. Ancak zayıf kesiti küçük daire çapı nedeniyle ana taşıyıcı görevi görmez. Ancak flama direği için uygundur. (O) kemeri ile limana açılan kapı önünde bulunan, mermer malzemeden yapılmış olan (dd-1) (Ek 3.15) ise profil yapısı, kesiti ve malzemesi ile diğerlerinden farklıdır. Birinci daireden sonra çapı daha küçük olan bir ikinci daire vardır. Bu daireden ağaç direk daralarak geçer. Kesitinin küçük oluşu nedeniyle ana taşıyıcı eleman değildir. Buluntu yeri dikkate alındığında kapının üzerinde yer alan bir yapı malzemesi olduğundan söz edilebilir.

İn situ olarak bulunmayan bu taşların yapı üzerindeki dağılım aralığı üzerinde iki farklı restitüsyon çalışması yapıldı (Ek 4.9) (Ek 4.17). Birinci çalışmada (Ek 4.9) de strüktürel sistem yalnız direk konsolu olarak(da) ve bilezik taşı olan (b-1) in kullanılması ile oluşturuldu. Bu yapı elemanları fil ayakları arasında eşit aralıklı ve ikişer adet olarak

kullanıldı. Taşların aksları arasında ~507cm'lik bir ara oluştu. İkinci restitüsyon (Ek 4.17) çalışmasında ise (da), (db) ve (b-1) taşları kullanılarak bir sistem oluşturuldu. Bu sistem içinde (da) taşları yine fil ayakları arasında yer alırken, (db) taşları ise ikinci kat saçaklığının biraz üstünde ve fil ayaklarının aksında alındı. Oluşan ara mesafeler böylece 339cm'e düştü. Her iki çalışmada da taşlar arası düşey mesafe 557cm dır. Diğer tiyatrolara bakıldığında; Aspendos'da 20/20cm'lik ahşap direkler ~412cm aralıkta dizilmekte ve 32m açıklık geçebilmektedir. Orange'da ise 31cm çapındaki direkler 237cm ara ile dizilmektedir. İki taş arasındaki düşey mesafede; Aspendos'da 302cm (Şekil Ek 1.45), Orange'da ise729cm (Şekil Ek 1.42) dır. Bu örnekler çerçevesinde her iki retitüsyon çalışması olası gözükmektedir. Bu taşıyıcı direkler bulunan mimari elemanlar doğrultusunda varlığını gösterir.

Bir başka soruda velumun tiyatro alanını örtme biçimidir. Bu konuda yer alan çalışmalar doğrultusunda iki restitüsyon çalışması hazırlandı. Bu çalışmalarda (Ek 4.6) de ağaç tomrukların kiriş gibi kullanılarak velumun bu sisteme asılması ve (Ek 4.14) de ise asma germe sistemi içinde velumun kullanılması biçimleri önerildi. Bu kesit restitüsyonlar üzerinde 21 Haziran gün ortasına göre yapılan çalışmalardan, tiyatronun tamamının velum tarafından kapatılmasına gerek olmadığı ve birinci caveaya kadar olan bir mesafenin yeterli olduğu görüldü. Roma amfitiyatroları üzerindeki verilerden elde edilen sonuçlar doğrultusunda, Roma tiyatrolarının da halatların oluşturduğu bir asma germe sisteme sahip olduğu düşünüldü. Simetrik mimari yapı anlayışı olan klasik mimaride, amfitiyatrolar kendisini takip eden sistem içinde asma germe velum sistemine izin vermektedir. Tiyatrolar ise amfitiyatrolara göre farklı bir yapı formuna sahiptir. Bu nedenle velum sisteminin uygulanması bir takım zorlamalara ve karmaşık yapım sistemlerini beraberinde getirmektedir. Side tiyatrosunda bu tip bir sistem için gerekli olan; scaena arkasında bulunması gereken, direk konsol taşı ve bilezik taşlarına rastlanılmadı. İkinci çalışmada (Ek 4.6)'da ise ağaç tomruklarının kirişleme gibi kullanılması ile elde edilen strüktüre. velumun asılmasından oluşur. Yapının yapıldığı dönemle ilgili yapılan çalışmalardan; bölgenin orman bakımından zengin olduğu ve İmparatorluğun ağaç ihtiyacını karşıladığı bilinir. Bu dönemde yetişen çam ağaçları 40m boyunda ve 70cm çapında olabilmektedir (Meiggs, 1982). Bu verilerden yapının yatay kirişlemesinin olabileceği sonucuna varabiliriz. Yapılan çalışmada bu yatay kirişlemenin tam boyu en fazla ~33.90m, direğin orta aksından ise boyu en fazla ~25.40m olabilir. Kullanılan yatay elemanın yapılacak hesap sonucunda arka sarkması olmayabilir. Dikey elemanın çapı oturduğu konsol taşının çapına bağlı olarak 28~30cm arasındadır. Oluşturulan bu sistemle velum; halkalar ve bu halkaların bağlı olduğu makaralı sistemle açıp kapatılabilmektedir. Strüktür sistemi hava koşullarından az etkilenerek sürekli kalabilmekte

olup velum rüzgarlı havalarda toplanmaktadır.

8. KORUMA ÖNLEMLERİ

8.1 Tiyatronun Strüktürel ve Fiziksel Durumu

Side tiyatrosunun açık bir yapı oluşu,doğrudan ilklim koşullarından etkilenmesine neden olmaktadır. Bu durum yapının var olan hasarlı durumunu kötüleştirmektedir. Side tiyatrosunun şu anki durumu ise şöyledir; (A) kemerinden (İ) kemerine kadar alt galerideki tonozlar ayakta olmakla birlikte taşıdıkları strüktürel sorun nedeniyle çelik elemanlarla desteklemeler yapılmıştır (Şekil Ek 1.78). (İ) kemerinden sonraki tonozlar ise; fil ayakları ile girişler arasındaki kısımları çökmüş durumdadır (Şekil Ek 1.80). (A) kemeri ile (İ) kemeri arasındaki I.galeri var olsa da, merdivenlerin hasarlı oluşu nedeniyle sağlıklı bir şekilde ulaşılamamakta ve üzerinde bulunan çökmüş taşlar nedeniyle de dolaşılamamaktadır. (İ) kemerinden sonraki kısımda ise I.kat galerisi çökmüş durumdadır. Ambulacrumdan I.galeriye ulaşımı sağlayan merdivenlerin, bu alan içindeki basamakları bulunmamaktadır. Tonoz içinde kalan kısmın ise bir bölümü devam etmekle birlikte yalnız (K), (M) ve (O) kemerlerindeki merdivenlerden I.kat galerisine çıkılabilmekle beraber, diğer merdivenler çökme nedeniyle kapalıdır. II.cavea ve arada bulunan galeriye çıkış merdivenleri, II.caveanın 22.sırasına denk gelen galeri, tonozların başlangıç noktalarından çökmüştür. Çökme yerlerinin genelde aynı noktadan olması, burayla ilgili bir statik sorununu göstermektedir. (O) kemerinden sonraki fil ayakları da yıkık durumdadır. Bu yıkılma durumu dışarıdan bakıldığında (O) kemerinden (Z) kemerine doğru; (V) (Y) (Z) kemerlerinde kuzeybatıya doğru, (S) (T) (U) kemerlerinde güneydoğuya doğru, (P) (R) kemerlerinde yine hafif kuzeybatıya doğru gerçekleşmiştir. Ambulacrumden I.diazomaya ulaşmaya sağlayan basamaklar; (E) (G) (İ) akslarındakiler hariç in situdur. I.diazomada yukarı çıkış merdivenleri önündeki, duvar kaplama taşlarının olmaması ve oluşmuş olan strüktürel sorunlar nedeniyle, II.cavea üzerindeki basamaklar aşağı doğru kaymaktadır. Bu hareket sonucu basamaklar arası açılarak doğal sistemini kaybeder ve yağmur suları aşağı doğru akamayarak aralardan sızmalar yapar. Bu durum sıraların altına dolan rüzgarla gelen toprağın, sıraların yerlerinden gevşemesine ve aşağıda bulunan tonozlarda akmaya varan rutubetlenmelere neden olur. Rutubetlenme yapıda tuzlanma ve bitkileşmeye neden olur. Yapıda yağmur sorunu, tiyatronun ana malzemesi olan konglomeranın hızlı erimesine yol açmaktadır.

Kısmi rölövesi yapılan (K) (L) (M) akslarında gözlenen sorunlar ise; (K) kemerinde alt galeri üstü tonoz bağlantısı kısmi olarak vardır. Diğer iki kemerde ise tonoz bağlantıları çökmüştür.

Bu fil ayakları üstünde taş erimeleri ve bitkileşme vardır. Girişleri oluşturan kemerlerde yer yer eksik taşlar, bitkileşmeler vardır. (K) (M) dış kemerlerin içindeki sıva izleri Bizans döneminden kalmadır. (K) (L) (M) akslarının iç ve dış tonozlarında rutubetlenme ve bitkileşme vardır. (K) (M) dış kemerlerinin iç mekanlarının zeminleri rüzgarla gelen toprakla doludur. Bu toprak içinde; diğer benzer mekanların tabanlarında görünen mozaik kaplamanın dağılması sonucu çözünmüş taşlar da bulunur. (L) aksı tiyatroya giriş kapılarından biridir, burada eksik basamaklar vardır. Ambulacrumde (L) (M) akslarında bulunan eğik tonoz başlangıç ayakları üzerinde bulunan çatlak izleri diazomaya doğru bir kayma olduğunu gösterir. Ambulacrumden I.diazomaya çıkan (M) aksında in situ basamaklar yer alırken, (K) aksında beton dökümü basamaklar yer alır. Ambulacrumdan I.galeriye çıkan merdivenlerin basamakları eksiktir. Eğik tonoz içinde bulunan kısımda ise (K) aksında galeri bağlantısına kadar, (M) aksında ise duvar üzerine kadar in situ basamaklar vardır. I.Galeri katındaki mekanların zemini toprak ve bitkileşmelidir. (L) aksında II.cavaeya çıkışı sağlayan bağlantı çökmüş durumdadır. Bu bölümün ilk basamağı ve yanlarındaki duvar kaplama taşları bulunur. I.diazomada yer yer dağınık olarak zemin kaplama taşları vardır. Bu zemin taşlarının aralarındaki zemin topraktır ve bitkileşme vardır. Bu bölümde duvar kaplama taşlarına rastlanmamakla birlikte, zemin taşları üzerinde bağlantı deliği ve kurşun yolu ile yerleşim çizgisi vardır. (M) aksının kemeri önünde bir adet basamak bulunur. (K) aksı önünde muhdes bir merdiven vardır (Şekil Ek 1.119).

Scaena ise; scaena frons, proskenium ve pulpitum tamamen yıkılmış yalnız scaena fronsun tabanı in situ durumdadır. Bizans döneminde yapılan sur duvarı kısmi olarak devam eder. Yapının arka görünüşü hakkında, yapı üzerinde bilgi verebilecek in situ mimari elemanlar bulunmamaktadır. Scaena frons ile ilgili kazı çalışmaları devam etmektedir.

8.2 Koruma

Tiyatro için yapılacak koruma önerisinin temeli tarihin derinliklerinden günümüze ulaşan bu yapının gelecek kuşaklara ulaşmasını sağlayacak yönde korunmasıdır. Bunu yapının kendi dayanım potansiyelini kullanarak ve destekleyerek yapmalıdır. İlave yapı elemanları yapının kendi içinde taşıdığı statik sorunlar nedeniyle oluşan durumlar karşısında kullanılmalıdır. Tiyatronun ana sorunu bitkileşme, rutubetlenme ve yağmur nedeniyle sıralar altındaki birikinti toprağın neden olduğu kaymalardır. Bu kaymalar her ne kadar hissedilmiyorsa da geniş bir alan içinde yük dengesinin değişmesine ve bozulmasına neden olmaktadır. Böyle bir konu hakkında önlem almadan önce yapı üzerindeki bitkileşme sorununu önlemek gerekir.

Bitkileşmeyi önlemek için ilkbahar ve sonbahar düzenli olarak, taşlara zarar vermeyecek bir zirai ilaç ile ilaçlama yapılmalıdır. Rutubetlenmeye karşıda sıraların altında rüzgarla birikmiş olan toprak boşaltılmalı, tonozla sıra arasındaki bağlayıcı madde de araştırılarak, sıralar arası düzenlenerek aradaki boşluklar yok edilmelidir. Diazomada bulunan eğik tonoz başlangıç ayakları, sıraların aşağı doğru kayması ve diazomada olması gereken kaplama taşlarının da desteğinin olmaması nedeniyle, diazomaya doğru olan kaymaya karşın önlemler alınmalıdır. Bunun için diazomadan duvarlara doğru destekler konulmalıdır.

8.3 Restorasyon

Yukarıdaki bilgiler doğrultusunda ,Side tiyatrosunda acil restorasyon çalışmaları II.cavea üzerinde yapılmalıdır. Bu çalışma için ilk önce gerekli görülen eğik tonoz başlangıç ayaklarına sıkıştırmayla birlikte diazoma yönünden destekler uygulanır. Sıralar dilim, dilim sökülüp tekrar döşenir. Sıra altlarında bulunan toprak boşaltılarak, tonozla sıralar arasındaki bağlayıcı madde araştılır. Sıraların değiştirilmesi işlemi sırasında; çatlak ve kırık durumdaki sıralar tamir edilir. Ancak kırık sıralarda bütünlemeye gidilmemelidir. Eksik sıralar da tam olarak bütünlenmeyip, yalnızca sıralar arasındaki boşluğu kapatacak oranda tamamlanır. İlk sıraların bir kısmı kaplama taşı üzerine bindiği için tekrar konulması sırasında zorluk çıkacaktır. Bunun için bu sıraların altına uygulama aşamasından sonra kaldırmak üzere destek konulur. Tiyatro için ikinci bir tehlikede alt galeride bulunan kemerlerdeki taş erimesi ve eksik taşlardır. Bu durumdaki kemerler ve duvarlar yeni taşlarla desteklenir. Bunun için yapı üzerinde de bulunan taşlar yakın bir taş türü tercih edilir.

Yapılan araştırmalar doğrultusunda bulunan taşlar ve bu taşların yerlerinin tanımlanabilir olması II.diazoma ile ilgili bir rekonstrüksiyon denemesini olanaklı kılar. Böylece yapının belirli bir modülü tanımlanarak genel bütünlüğü hakkında fikir verecektir. Böyle bir çalışma için tez çalışmasının da yapıldığı (K) (L) (M) aksları, fil ayaklarının ve tonozlarının çok hasarlı olması nedeniyle elverişlidir. Böylece yapının mimari iz taşıyan bir bölgesine zarar verilmeden bir uygulama gerçekleştirilmiş olur. Yapılacak olan denemede doğal yapı malzemesi tercih edilmelidir. Uygulama kapsamı da; I.diazomada (K) aksı önünde II.cavaeaya çıkan merdivenin ve buna bağlı olarak kaplama taşları konulur. (K) aksı üzerinde bir diğer uygulama da I.kat galerisinden II.caveaya çıkan merdiven oluşturulur ve cavea etrafı korkuluk ile çevrilir. Bu çalışma içinde II.caveadaki sıralar, II.diazomaya kadar çıkarılır. Diazomanın altındaki tonoz ve kemerler tamamlanır. Diazoma üzerine sütunlar konarak bitirilir. Portikonun çatısı ve arka duvar tam oluşturulmaz. Ön cephede de direk taban taşları

ve direkler ikinci saçaklık düzeni içinde yerini alır.

9. SONUÇ

Side tiyatrosunu II.diazomasının araştırılması sırasında elde edilen bulgular sonunda varılan sonuçlar aşağıdakiler biçimindedir.

Roma tiyatrolarının eğik tonoz strüktür düzeni ile ve bazı yamaca inşa edilmiş olan türlerinin, iki caveaya sahip olanlarının ortak özelliği, ikinci bir diazomaya sahip olmalarıdır. Side tiyatrosu, gerek yapı üzerinde göstermiş olduğu strüktürel devamlılık ve gerekse tahrip olmuş bölümlerin sayısal veriler, ikinci diazomayı oluşturmaya olanak vermektedir. Bulunan arşitrav friz ve sütun parçaları portikonun varlığını göstermekle birlikte diazomanınkini de onaylamaktadır. Roma tiyatrolarının bir diğer özelliği velum kullanılmasıdır. Side tiyatrosunda bulunan direk taban taşları, tiyatronun velum ile ilgili bir sisteme sahip olduğunu gösterir. Taşların kesiti ve sahip olduğu direk çapı böyle bir güçlü sistem için yeterlidir. İki farklı türü bulunan bu taşlardan, bir tanesi sahip olduğu yan taş izleri nedeniyle ikinci kat saçaklık sistemi içinde yer aldığı kesindirdir. Diğeri ise boyut ve kesit profil olarak bu ilk taşa benzemesine karşın, sahip olduğu yan profiller nedeniyle farklıdır ve yatayda aynı sistem içinde yer alması olası gözükmemektedir. İlk taştan biraz yukarı seviyede konumlanır. Araştırma esnasında zorluk çekilen konu bu velum sistemi içinde bulunan; direk taban taşı ve bilezik taşından; bilezik taşı ile ilgili sağlam bir delil bulunamamasıdır. Bulunan örnek taş; kesit ve ebat olarak benzer tiyatrolarınkine benzememekle beraber, direğin geçeceği delik yeterli bir ebada sahiptir. Böyle bir sistemde düşey yönde bir direğin varlığı kesindir, ancak kullanılan yatay elemanın türü hakkında farklı tezler bulunur. Bunlar halatlı asma germe veya yatayda da ağaç kiriş kullanılması biçimindedir. Velumu oluşturan strüktürün devamlı kalması karşısında, kötü havalarda veluma kolaylıkla hareket sağlayan, temeli o dönemin denizcilik sistemlere dayanan ve Side'nin tomruk merkezine yakın olması ve yetişen ağaçların bu sistemin uygulanmasına olanak sağladığı için, Side tiyatrosunda yatayda ağaç kirişler kullanıldığı kabul edildi.

I.diazomadan II.caveaya çıkan merdivenler konusunda çalışma yapmış olan Sayın Gollman'ın tespitleri, yerinde tekrar incelenerek bulunan kaplama taşı kaidesi, merdiven basamağı ve kaplama taşı doğrultusunda merdivenler oluşturuldu.

II.cavea üstünde (K) aksında bulunan çökme üzerinde yapılan çalışmalar sonucunda, basamak yapısının farklılığı, galeri içinde bulunan basamak ve kaplama taşları sonunda buranın caveaya bir çıkış olduğu anlaşıdı.

KAYNAKLAR

Akurgal, E., (1995), Anadolu Uygarlıkları, Net Turistik Yayınları, İstanbul.

Bean, G. E., (1997), Eskiçağda Güney Kıyıları (Çev., İ. Delemen ve S. Çokay), Arion Yayınevi, İstanbul.

Bean, G. E., (1965), Side Kitabeleri, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara

Bieber, M., (1961), The Story of the Greek and Roman Theater, Princeton University, Princeton.

Boethius, A. ve Ward Perkins, J. B., (1970), Etruscan and Roman Architecture, Penguin Books, Suffolk.

Bozkurt, O., (1950), Açık Hava Tiyatroları, İstanbul Teknik Üniversitesi, İstanbul.

Brown, E. F., (1961), Roman Architecture, George Broziller Inc., New York.

Brown, F.C., Bourne, F. A. ve Coolidge, J. R., (1948), Study of The Orders, American Technical Society, Chicago

Bulle, H., (1928), Untersuchungen an Griechische Theatern, Bayrischen Akademie der Wissenschaften, München.

Crema, L., (1959), Enciclopedia Classica: L'architectura Romana, Cilt 12, Societa Editrice İnternazionale, Torino.

Dörpfeld, W., (1897), "Das Griechische Theater Vitrus", Deutsche Archeologie İnstituts, 22: 439- 462.

Dörpfeld, W. ve Reisch, E., (1896), Das Griechische Theater, Barth & von Hirst, Athen.

Durm, J., (1905), Die Baukunst der Etrüsker und Römer, Alfred Kröner Verlag, Stuttgart.

Durm, J., (1910), Die Baukunst der Griechen, Alfred Kröner Verlag, Stuttgart.

Ferrero, D. B., (1969), Teatri Classici in Asia Minor, Cilt 3, Bretscheneider, Rom.

Ferrero, D. B., (1990), Batı Anadolu Eski Çağ Tiyatroları (Çev., E. Özbayoğlu) , İtalyan Kültür Heyeti Arkeoloji Araştırmaları, Ankara.

Fiechter, E. R., (1914), Die Baugeschichtliche Entwicklung den Antiken Theaters., C. H. Becksche Verlagsbuchhandlung, München.

Franke, P. R.; Leschorn, W.; Müller, B.; Nolle, J., (1988), Side, Institut für Alte Geschichte Der Universitaet des Saarlandes. Saarbrücken.

Fuchs, Michaela., (1987), Untersuchungen Zur Ausstattung Römischer Theater, Verlag Philipp von Zabern, Mainz am Rhein.

Graefe, R., (1979), Vela Erunt, Philipp von Zabern, Meinz am Rhein.

Gross,P., (1991), Roman Architecture, Baben & Son, Paris

Henig, Martin., (1990), Architecture and Architectural Sculpture In The Roman Empire, Oxford University Comnittee For Archeology, Oxford.

Izenour, G. C., (1992), Roofed Theaters of Classical Antiquity, Yale University Press, London

Koch, H., (1949), Römische Kunst, Hermann Böhlaus Nachfolger, Weimar.

Kolb, F., (1981), Agora und Theater Volks und Festversamlung, Gebr. Mann Verlag, Berlin.

Lanckoronski, K. G.,(1890), Staedte Pamphyliens und Pisidiens, Cilt 1, F.Tempsky, Wien.

Lauter, Hans., (1986), Die Architektur des Hellenisimus, Wissenschaftliche Buchgeselschaft, Darmstadt.

Lawrence, A. W., (1957), Greek Architecture, Penguen Books, London.

Mansel, A. M., Bosch, E. ve İnan, J., (1951), 1947 Senesi Side Kazılarına Dair Ön Rapor, Türk Tarih Kurumu, Ankara.

Mansel, A. M.; İnan, J. ve Bean, G. E., (1956), Side Agorası ve Çevresindeki Binalar, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.

Mansel, A. M., (1963), Die Ruinen von Side, Walter De Gruyter & Co., Berlin

Mansel, A. M., (1978), Side, Türk Tarih Kurumu, Ankara.

Meiggs, Russell., (1982), Trees and Timber in the Ancient Mediterranean World, Clarendon Press, Oxford

Noack, F., (Tarih yok), Die Baukunst des Alterturms, Verlag Fischer & Franke, Berlin.

Nolle, J., (1993), Side im Alterturm, Dr. Rudolf Habelt Gmbh., Bonn.

Picard, G., (Tarih yok), İmperium Romanum, Hirmer Verlag, München.

Reber, F., (1871), Kunstgeschichte des Alterturms, T. O. Weigel, Leipzig.

Robertson, D. S., (1954), A Handbook of Greek & Roman Architecture, University Press, Cambridge.

Rumpf, A., (1949), Yunan ve Roma Sanatı (Çev., J. İnan), İstanbul Üniversitesi, İstanbul.

Saltuk, S., (1997), Arkeoloji Sözlüğü, İnkılap Kitapevi, İstanbul.

Sear, F., (1982), Roman Architecture, Botsford Academic & Educational Ltd., London.

Segal, Arthur., (1995), Theater in Roman Palestine And Provincia Arabia, Mnemosune supl.140, Leiden.

Stingel, M., (1998), "Theater und Amphitheater", www.adm.pdx.edu

Texier, C., (1849), Descripton De L'Asie Mineure, Cilt 3, L'İnstitut De France, Paris.

Viereck, H. D. L., (1975), Die Römische Flotte, Koehlers Verlagsgesellschaft MBH Herford, Bielefeld.

Vitruvius, (1990), Mimarlık Üzerine On Kitap (Çev., S. Güven), Şevki Vanlı Mimarlık Yayınları, Ankara.

Wedemeyer, A., (1932), "Theaterbau", Wesmuths Lexikon Der Baukunst, 4: 523- 528.

EKLER

Ek 1 Belge ve Fotoğraflar

Ek 2 Side Tiyatrosu II.Diazomasının kısmi rölöve çalışması.

Ek 3 Side Tiyatrosu II.Diazoma ile ilgili bulunan taşların detayları.

Ek 4 Side Tiyatrosu II.Diazomasının restitüsyon çalışmaları.

Ek 1 Belge ve Fotoğraflar

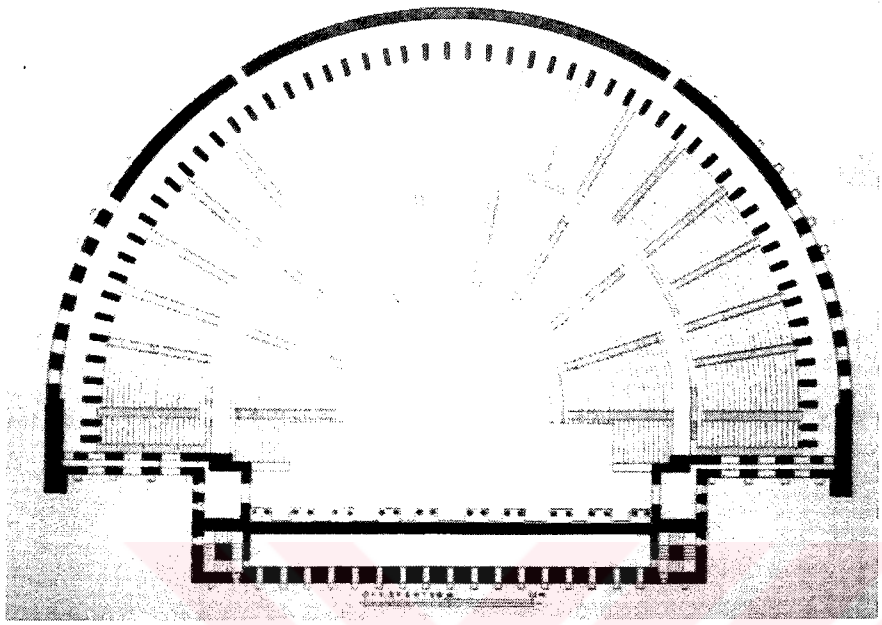

Şekil Ek 1.1 Aspendos Tiyatrosu Planı (Fiechter, 1914)

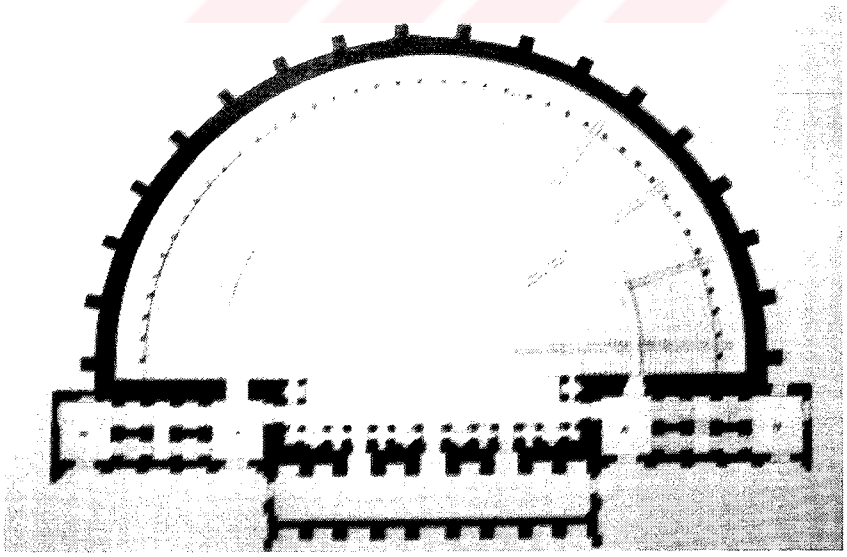

Şekil Ek 1.2 Atina Tiyatrosu Planı (Fiechter, 1914)

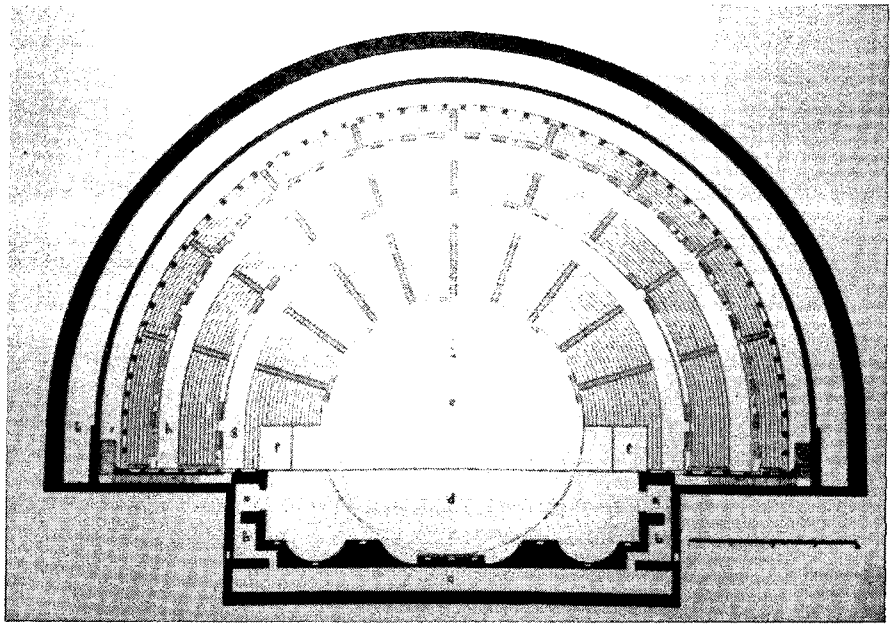

Şekil Ek 1.3 Bosra Tiyatrosu Planı (Fiechter, 1914)

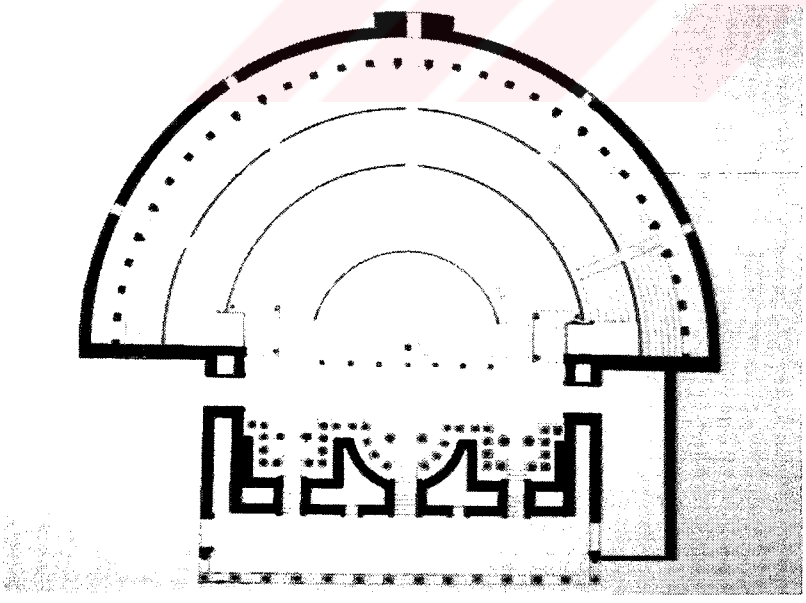

Şekil Ek 1.4 Dugga Tiyatrosu Planı (Fiechter, 1914)

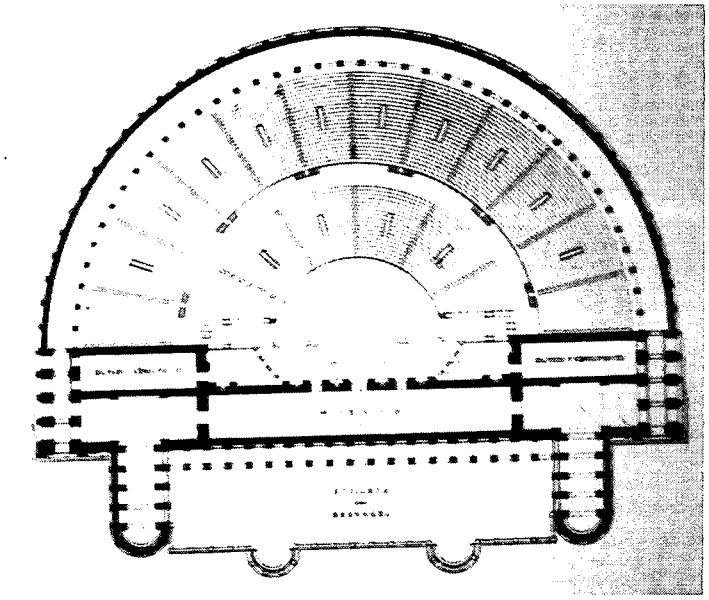

Şekil Ek 1.5 Marcellus Tiyatrosu Planı (Fiechter, 1914)

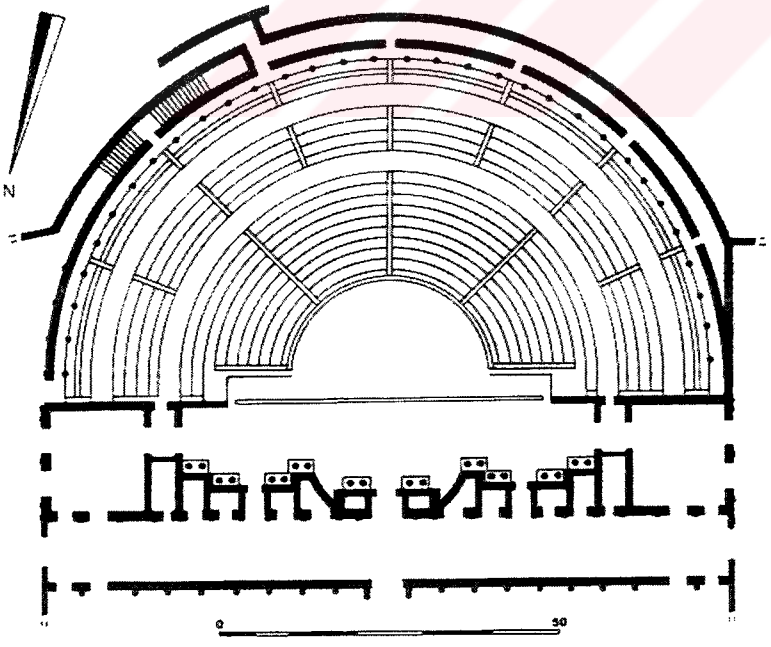

Şekil 1.6 Orange Tiyatrosu Planı (Gross, 1991)

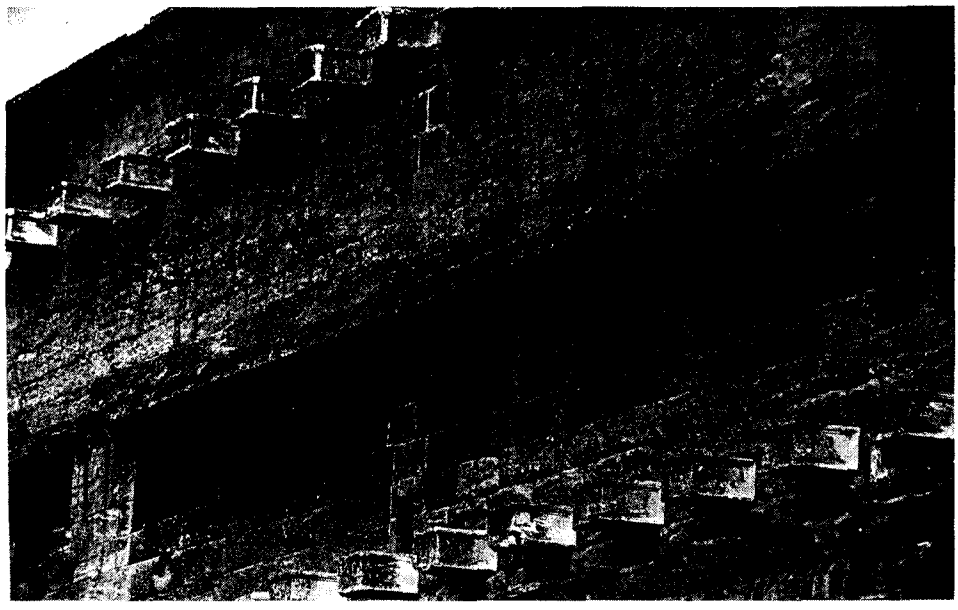

Şekil Ek 1.7 Orange Tiyatrosu Scaena dış cephesi direk taşıyıcı düzeni (Graefe, 1979)

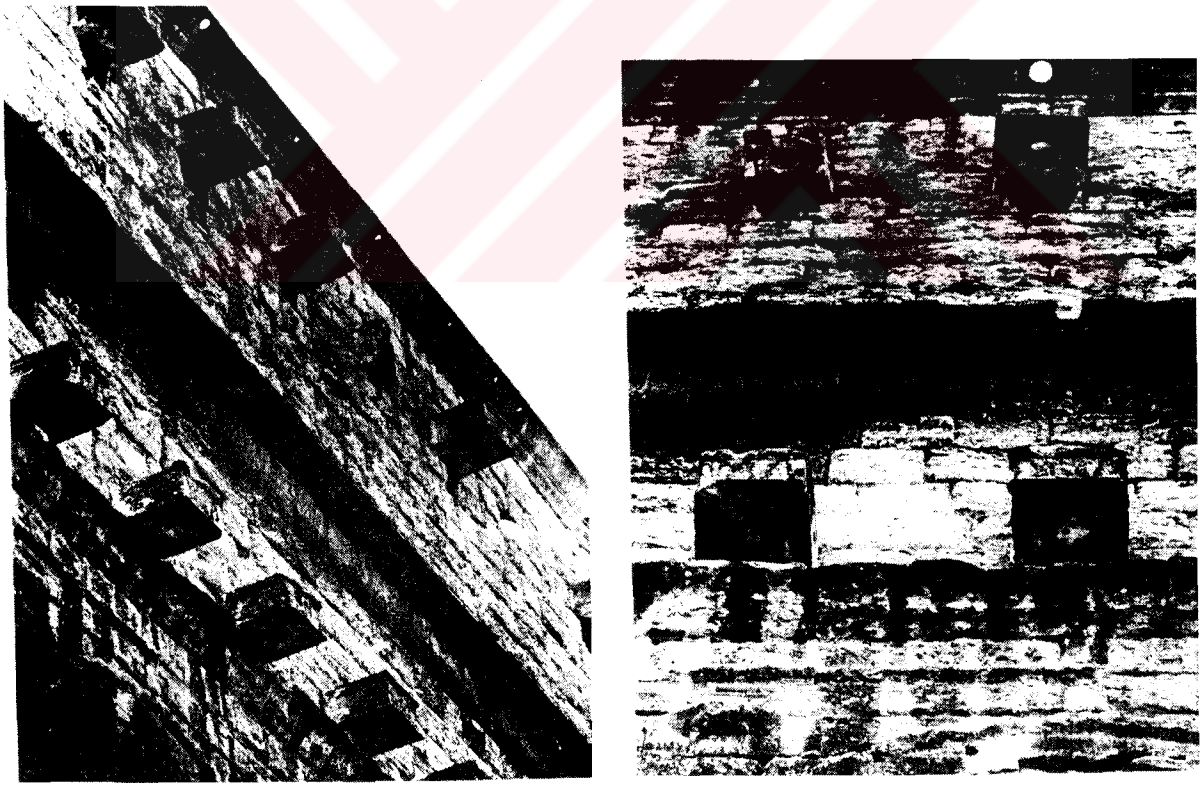

Şekil Ek 1.8, 1.9 Orange Tiyatrosu Scaena dış cephesi direk taşıyıcı düzeni (Graefe, 1979)

Şekil Ek 1.10 Pompei Tiyatrosu direk taşıyıcı düzeni üstten bakış (Graefe, 1979)

Şekil Ek 1.11 Triest Tiyatrosu direk taşıyıcı düzeni diazoma arkası (Graefe, 1979)

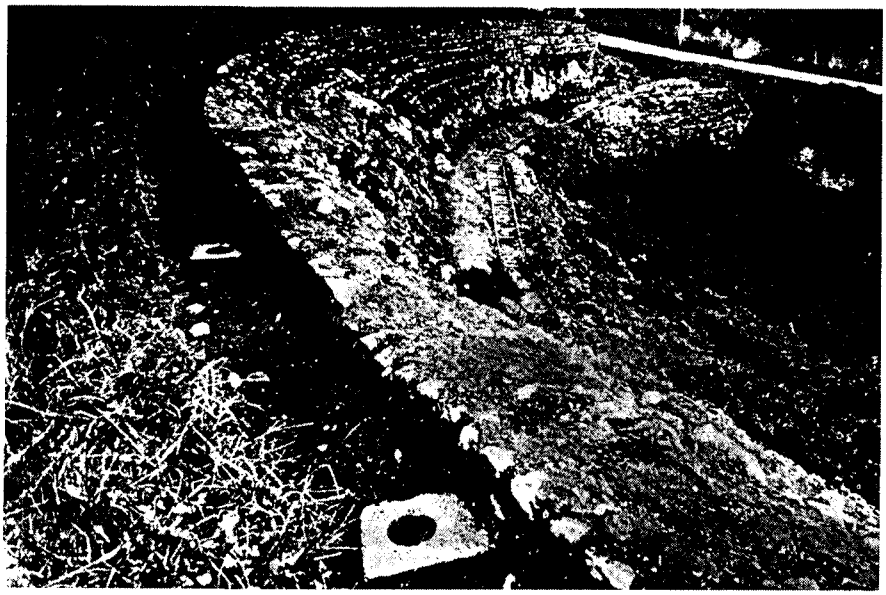

Şekil Ek 1.12 St. Bertrand Tiyatrosu direk taşıyıcı düzeni (Graefe, 1979)

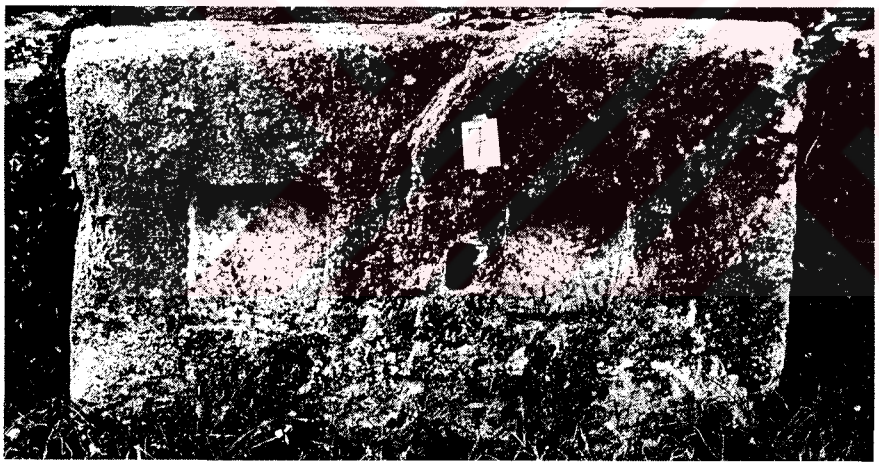

Şekil Ek 1.13

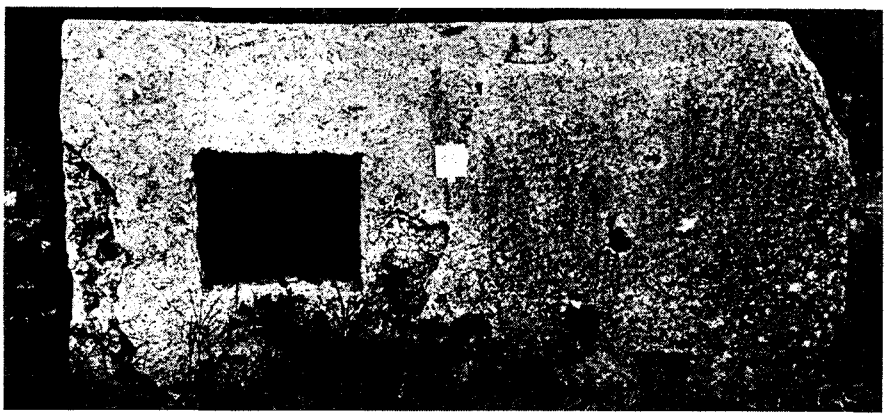

Şekil Ek 1.14

Şekil Ek 1.13, 1.14 Ostia Tiyatrosu bilezik ve direk konsol taşları (Graefe, 1979)

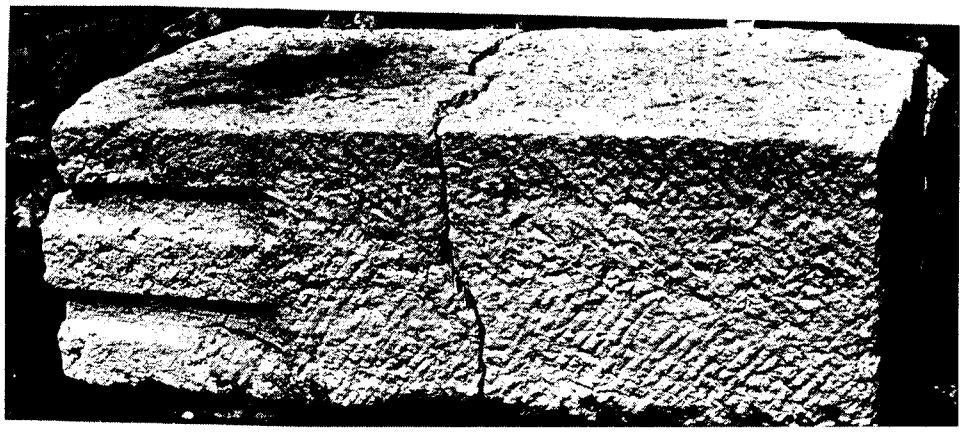

Şekil Ek 1.15

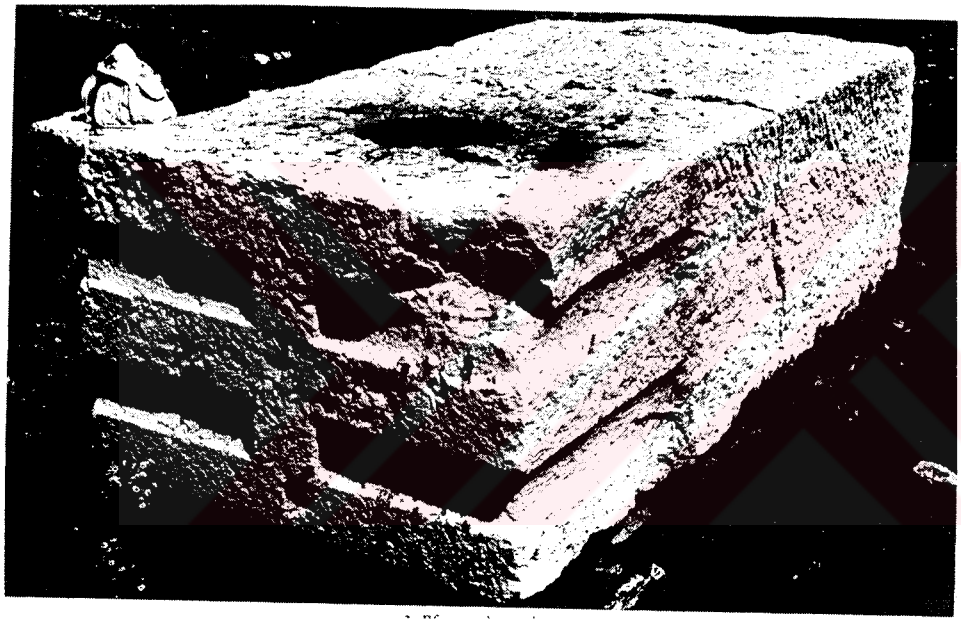

Şekil Ek 1.16

Şekil Ek 1.15, 1.16 Lyon Tiyatrosu bilezik ve direk konsol taşları (Graefe, 1979)

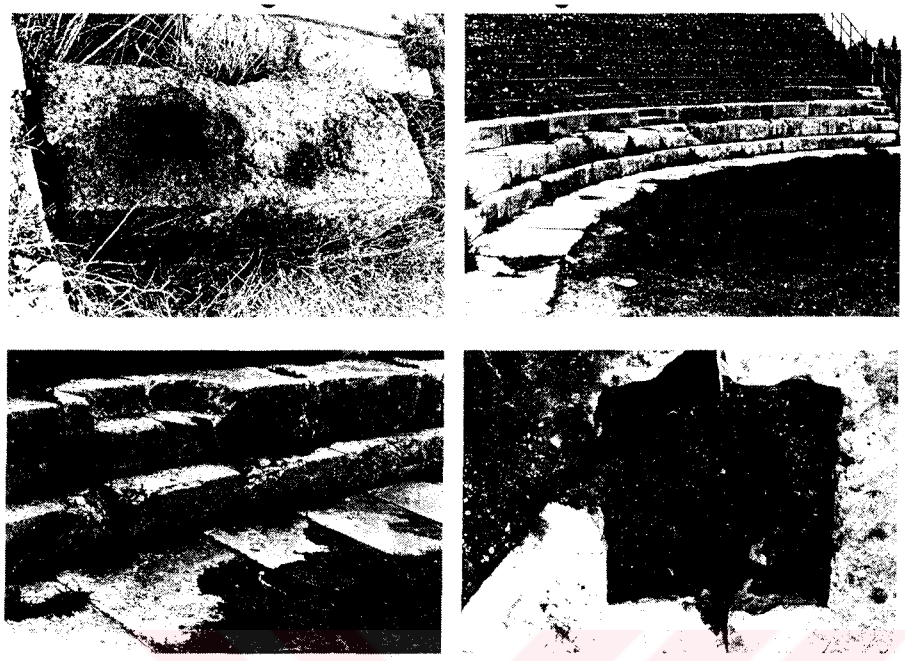

Şekil Ek 1.17, 18, 19, 20 Minturno Tiyatrosu bilezik ve direk konsol taşları (Graefe, 1979)

Şekil Ek 1.21, 22, 23 Taormina Tiyatrosu bilezik ve direk konsol taşları (Graefe, 1979)

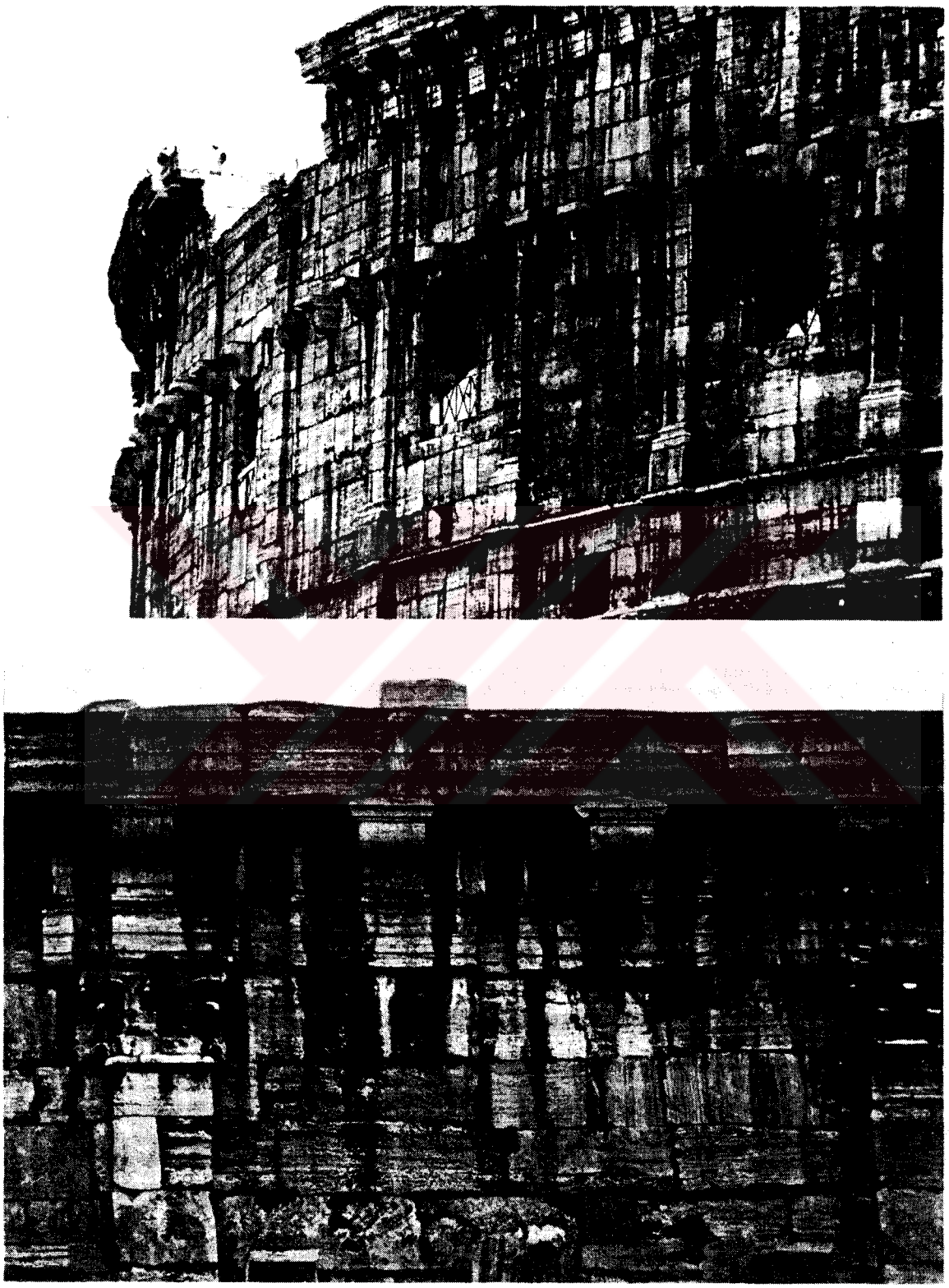

Şekil Ek 1.24, 25, Kolosseum Amfitiyatrosu dış cephede, bilezik ve direk konsol taşları (Graefe, 1979)

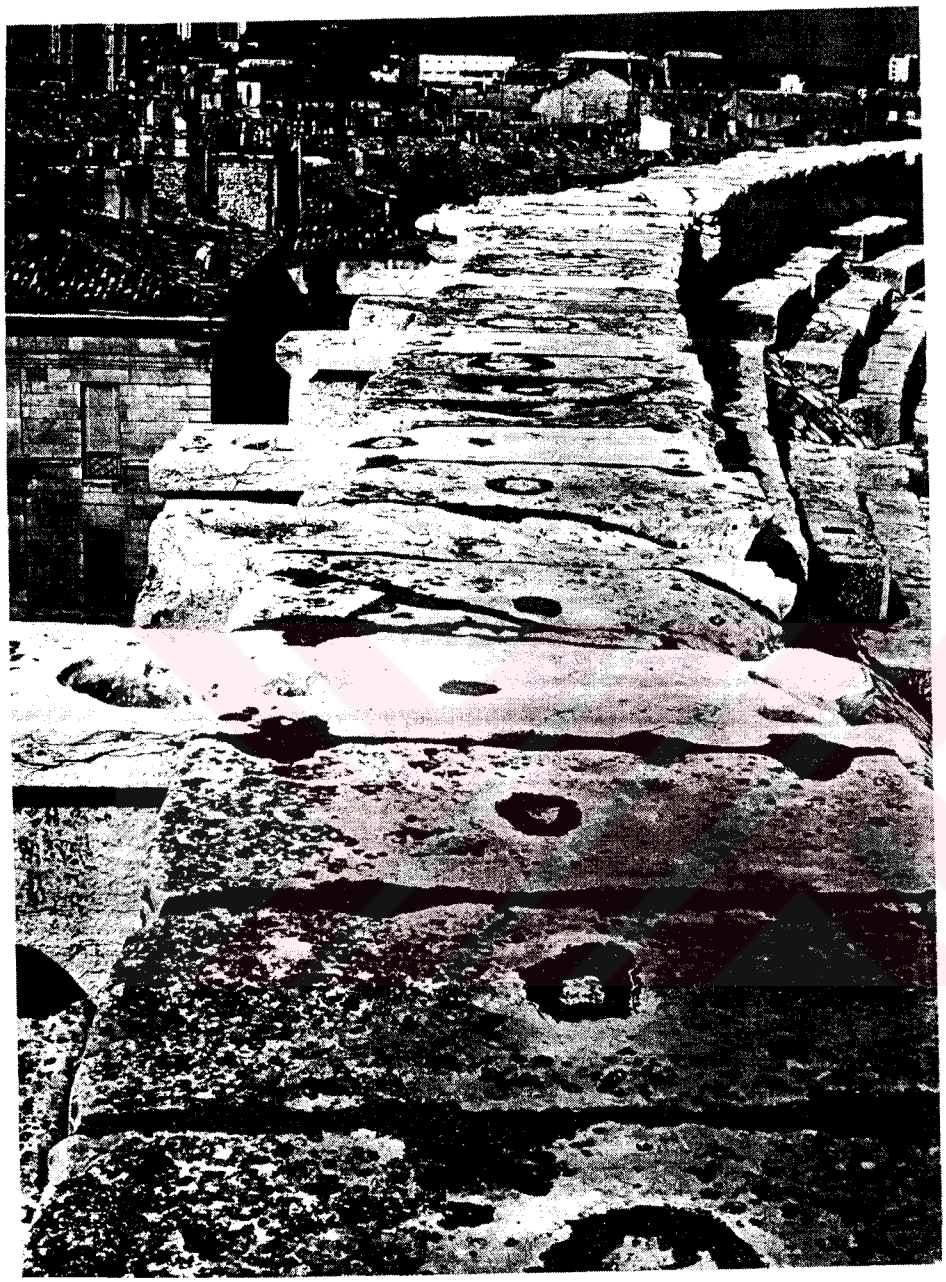

Şekil Ek 1.26 Nimes Amfitiyatrosu cavea üstü, direk konsol taşları (Graefe, 1979)

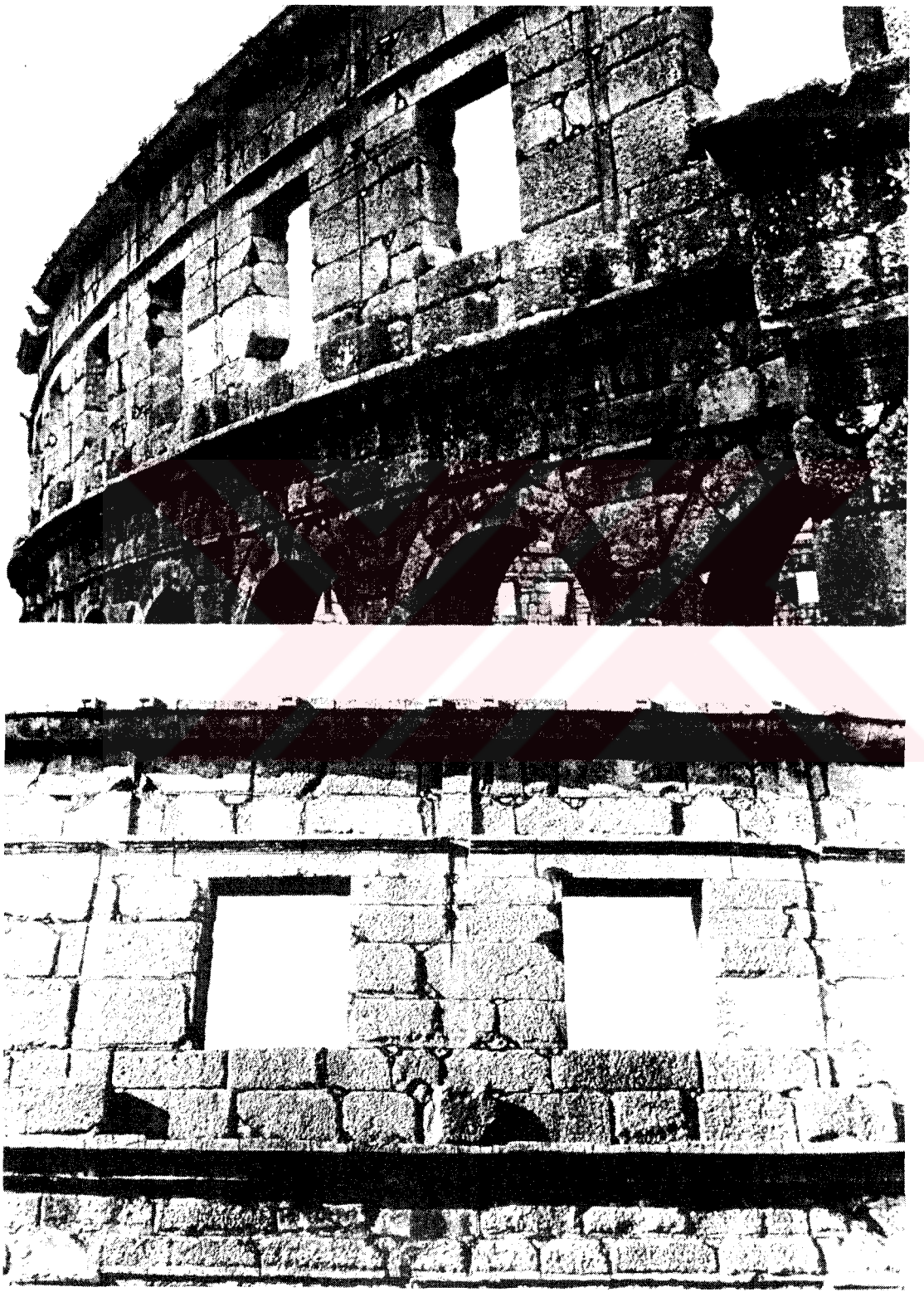

Şekil Ek 1.27, 28, Pula Amfitiyatrosu bilezik ve direk konsol taşları (Graefe, 1979)

Şekil Ek 1.29 Perge Tiyatrosu portiko

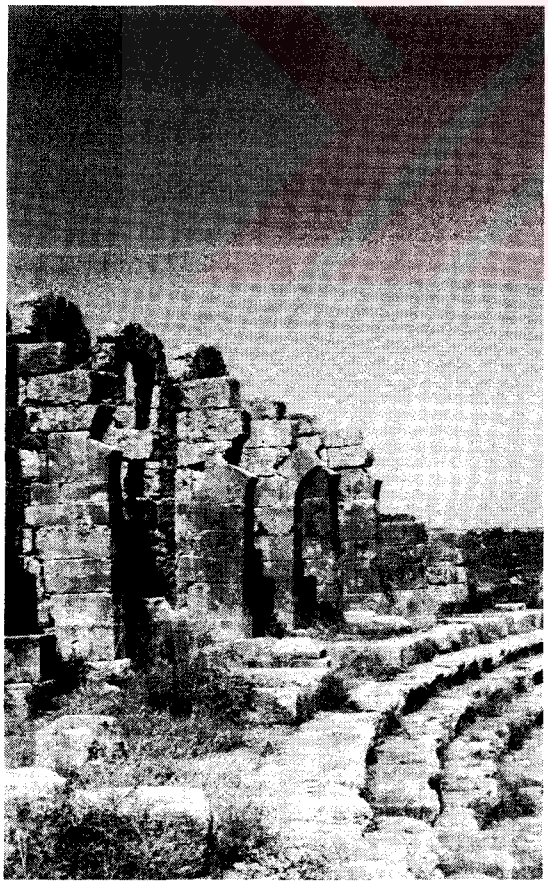

Şekil Ek 1.30 Perge Tiyatrosu portiko

Şekil Ek 1.31 Aspendos Tiyatrosu içe bakış

Şekil Ek 1.32, 33 Aspendos Tiyatrosu portiko

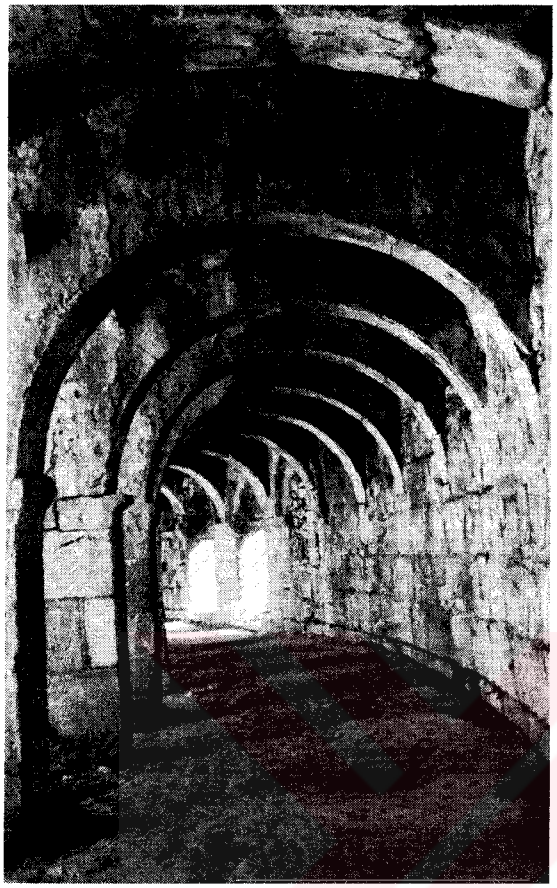

Şekil Ek 1.34 Aspendos Tiyatrosu portiko

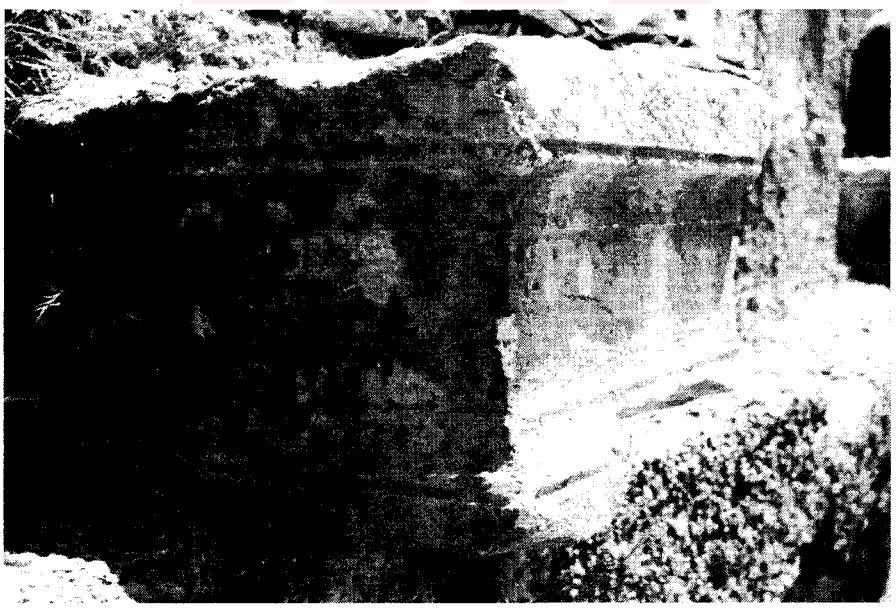

Şekil Ek 1.35 Aspendos Tiyatrosu direk konsol taşı

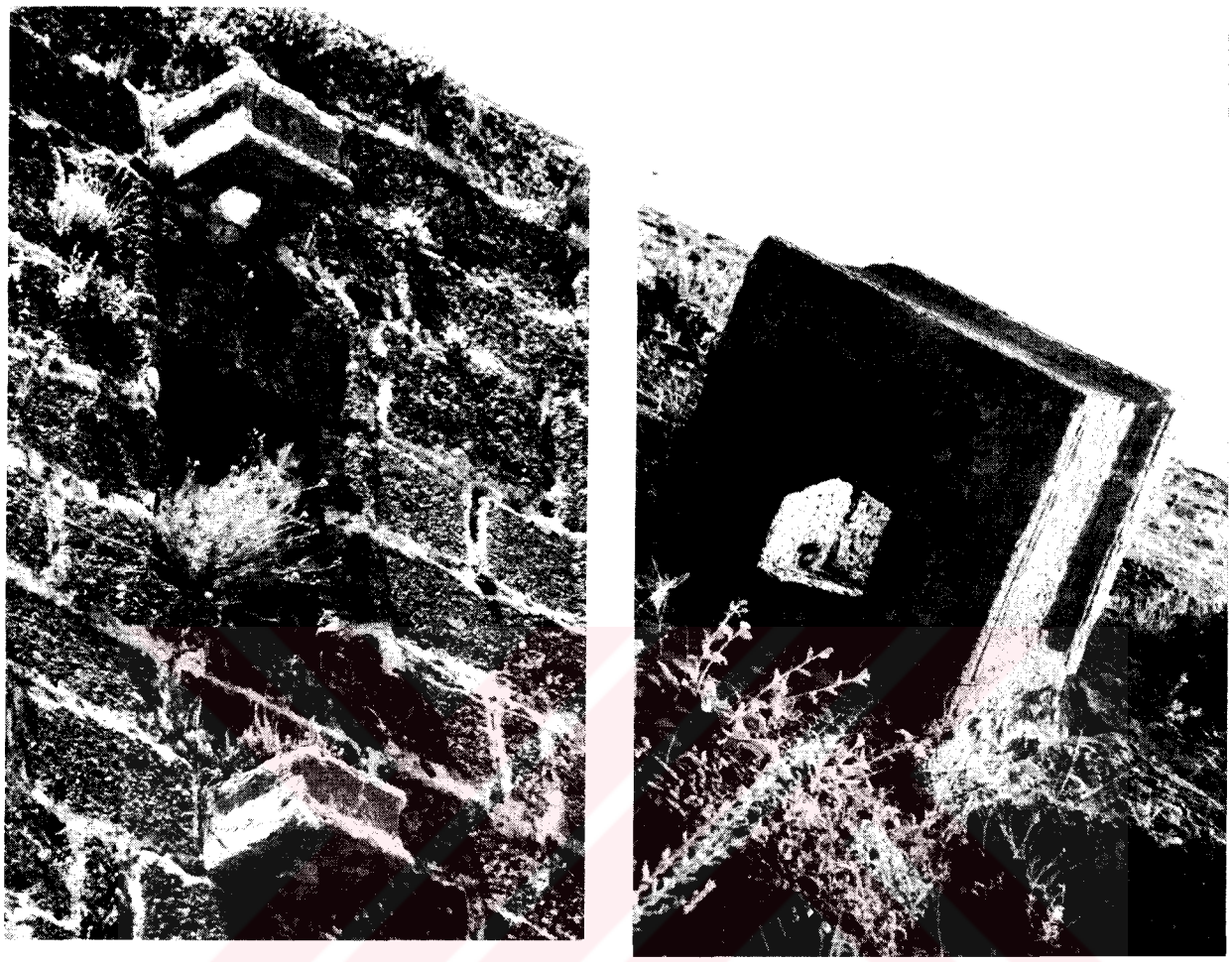

Şekil Ek 1.36, 37 Aspendos Tiyatrosu bilezik, direk konsol taşı ilişkisi, Bilezik taşı detayı.

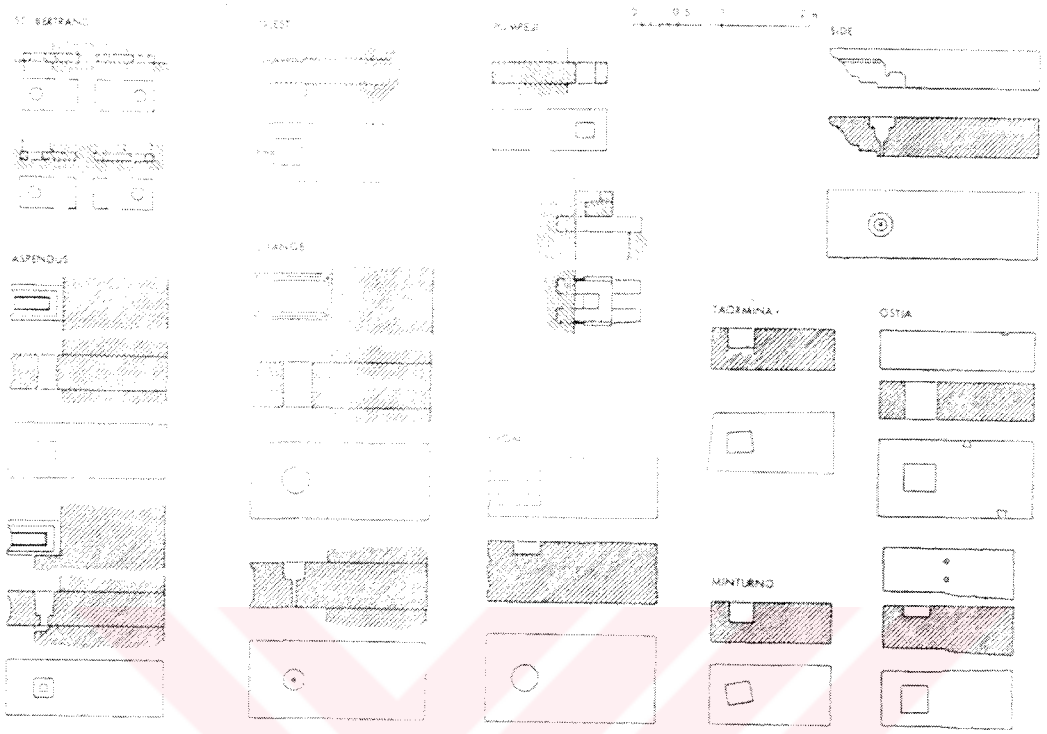

Roma Tiyatroları (üst) ve Amfi Tiyatrolarında (alt) bilezik ve direk taşları

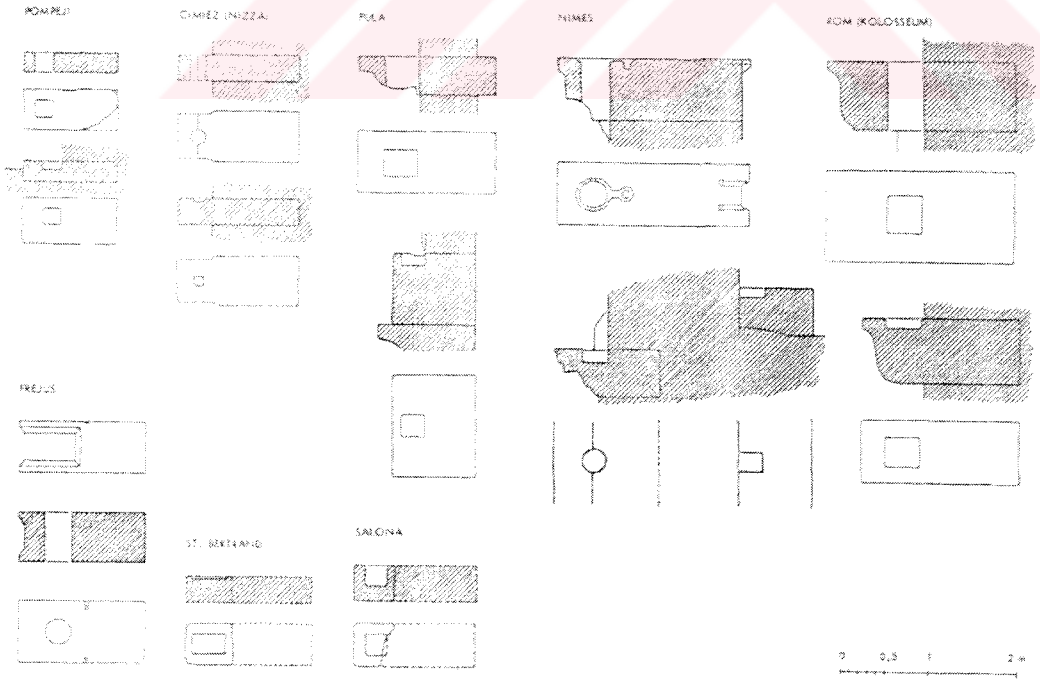

Şekil Ek 1.38, 39 Tiyatro ve Amfitiyatrolarda bilezik, direk konsol taş tipleri. (Graefe, 1979)

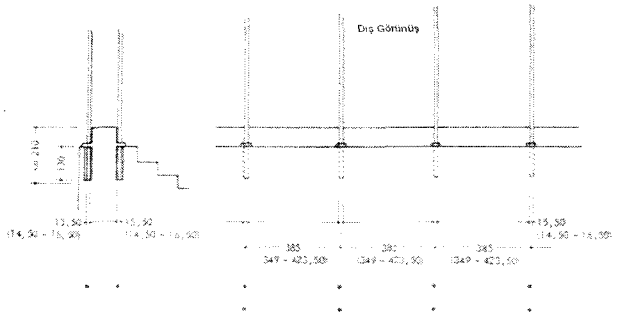

St Bertrand Tiyatrosu- Cavea

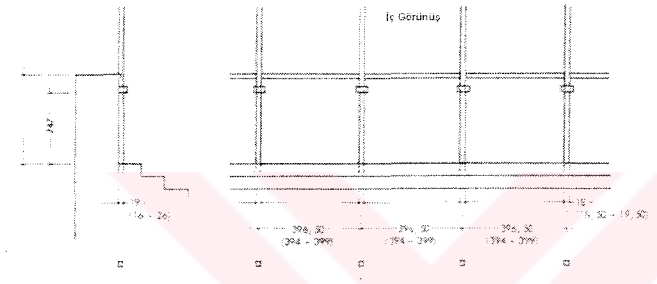

Pompei Tiyatrosu- Cavea

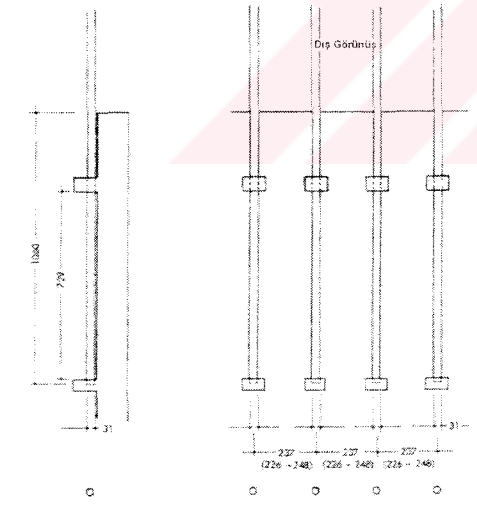

Orange Tiyatrosu- Skene

Şekil Ek 1.40, 41, 42 Bilezik ve direk konsol taşı ilişkileri. (Graefe, 1979)

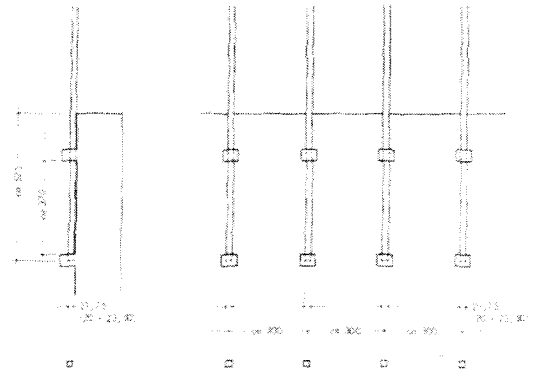

Aspendos Tiyatrosu Sahne Binası Dış Duvar Görünüşü

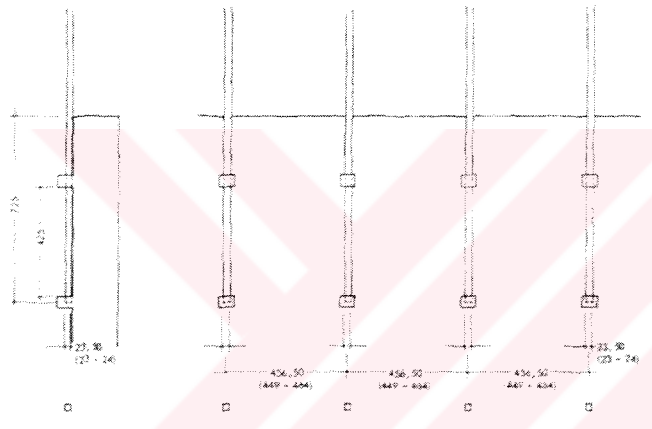

Aspendos Tiyatrosu- Cavea Alın Görünüşü

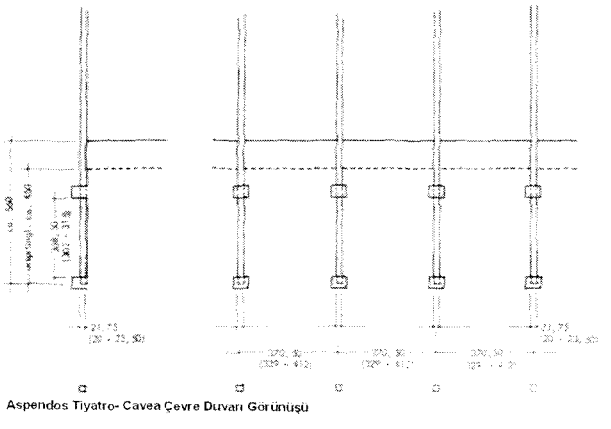

Aspendos Tiyatro- Cavea Çevre Duvarı Görünüşü

Şekil Ek 1.43, 44, 45 Bilezik ve direk konsol taşı ilişkileri. (Graefe, 1979)

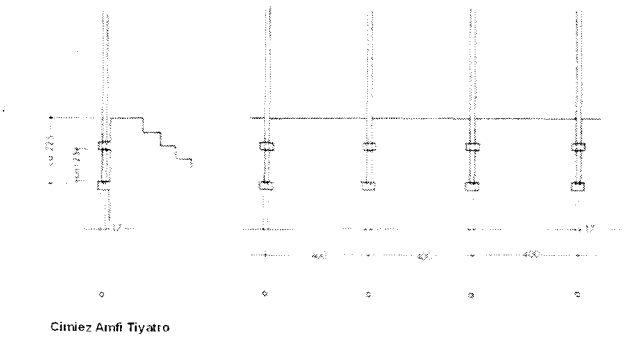

Cimiez Amfi Tiyatro

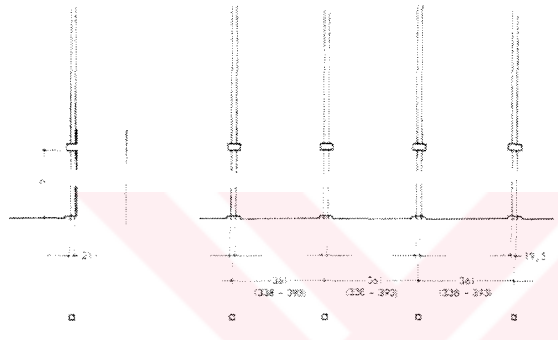

Pompei Amfi Tiyatro

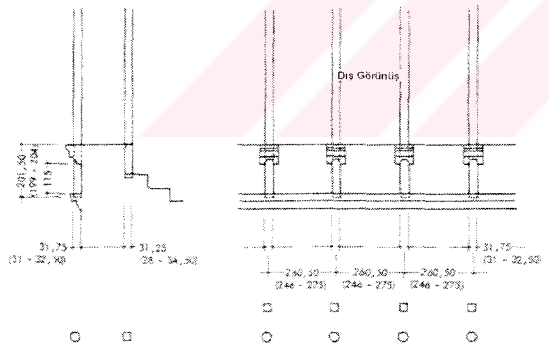

Nimes Amfi Tiyatro

Şekil Ek 1.46, 47, 48 Bilezik ve direk konsol taşı ilişkileri. (Graefe, 1979)

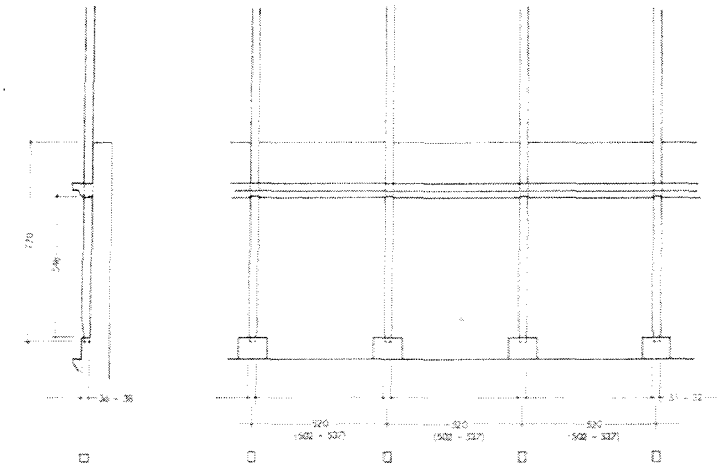

Pula Amfi Tiyatrosu- Dış Görünüşü

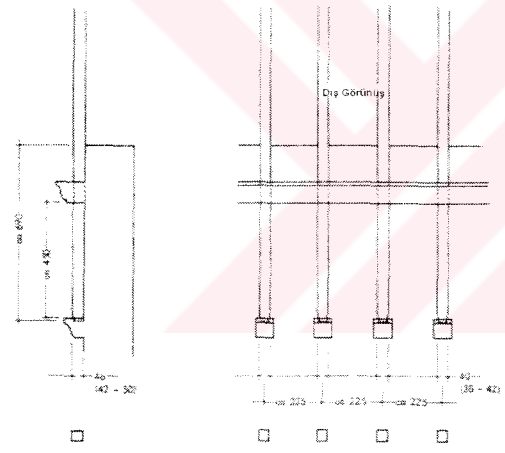

Koloseum- Roma

Şekil Ek 1.49, 50 Bilezik ve direk konsol taşı ilişkileri. (Graefe, 1979)

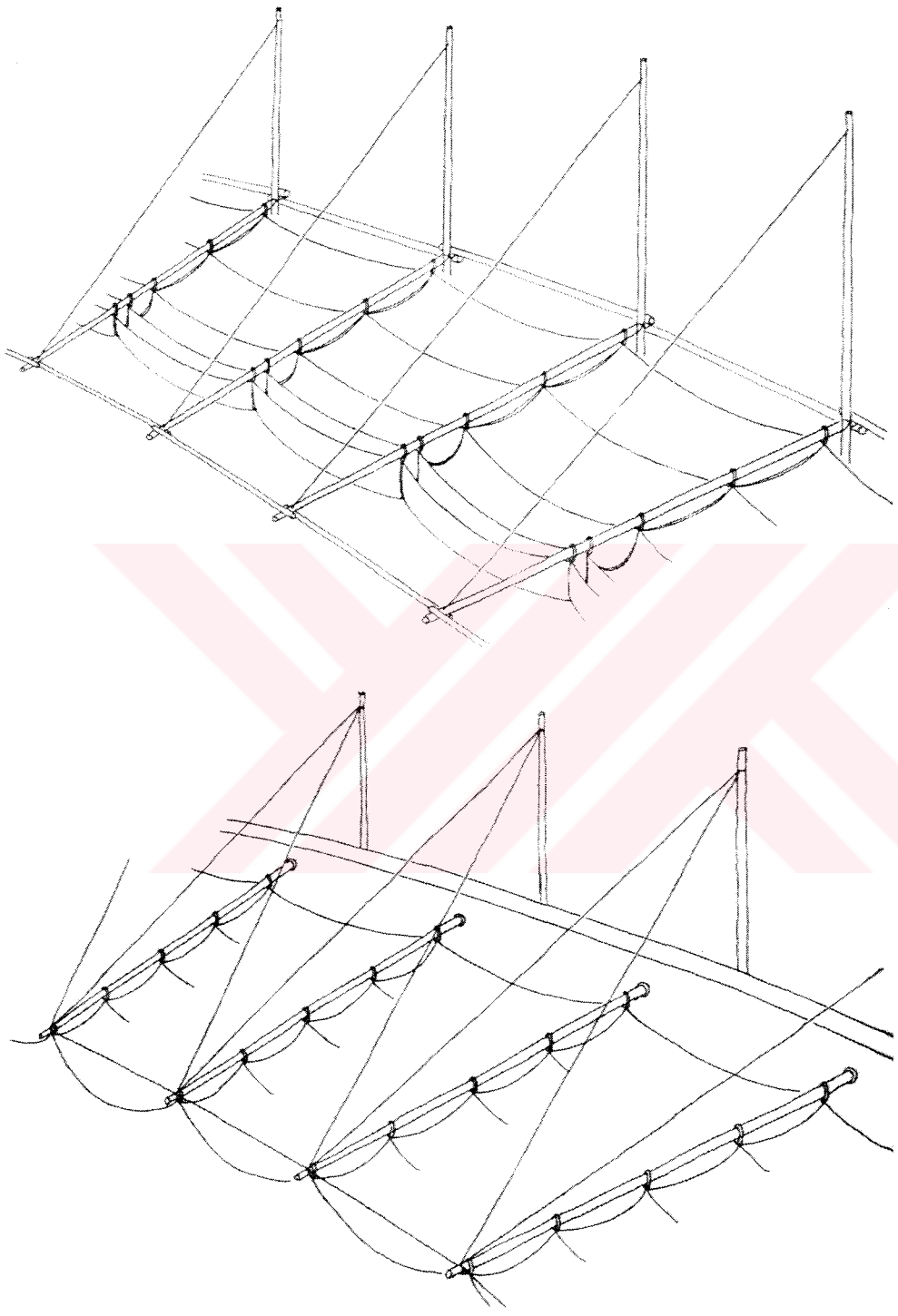

Şekil Ek 1.51 Yatay ve dikey ahşap elemanlar arasındaki ilişkiler. (Graefe, 1979)

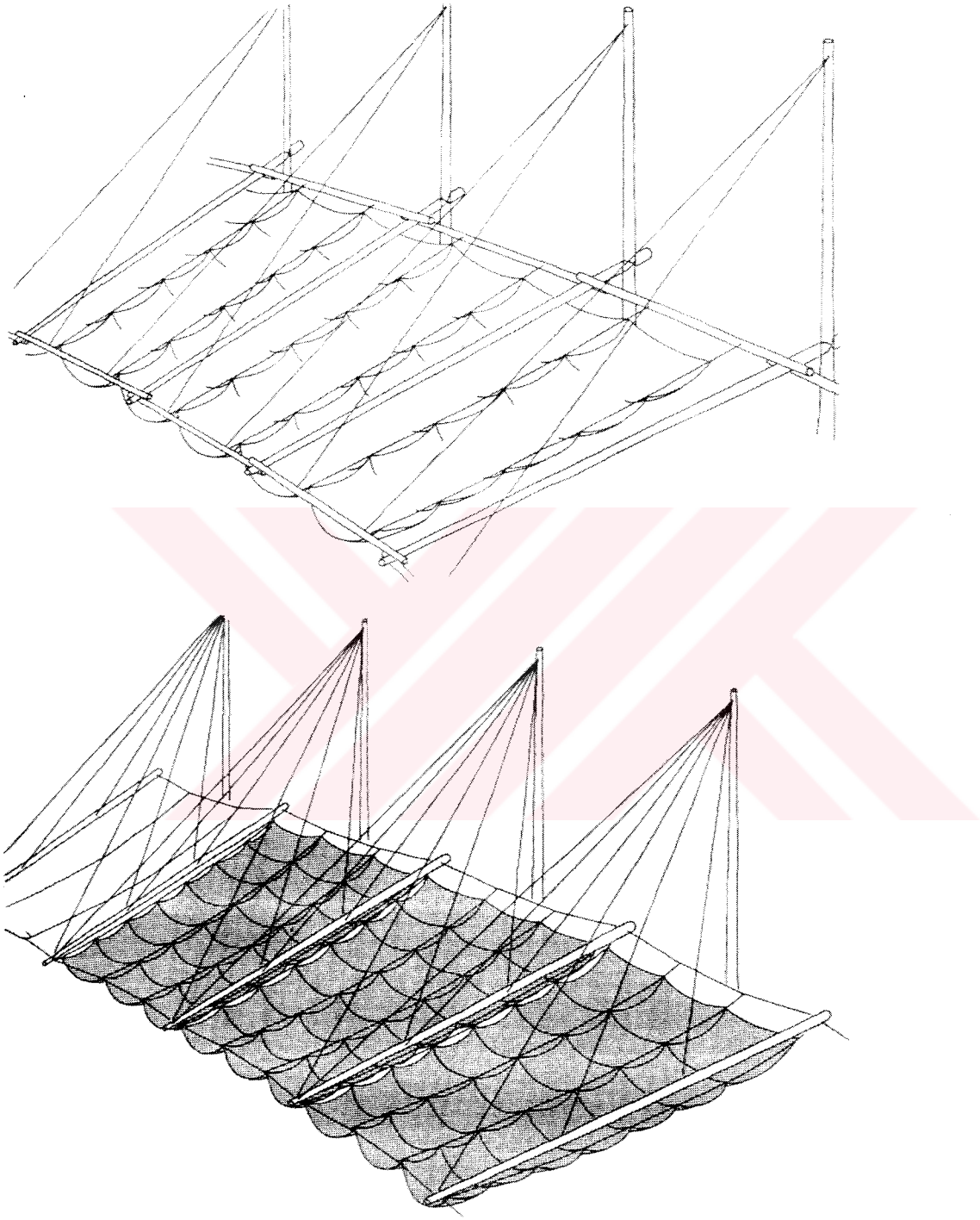

Şekil Ek 1.52 Yatay ve dikey ahşap elemanlar arasındaki ilişkiler. (Graefe, 1979)

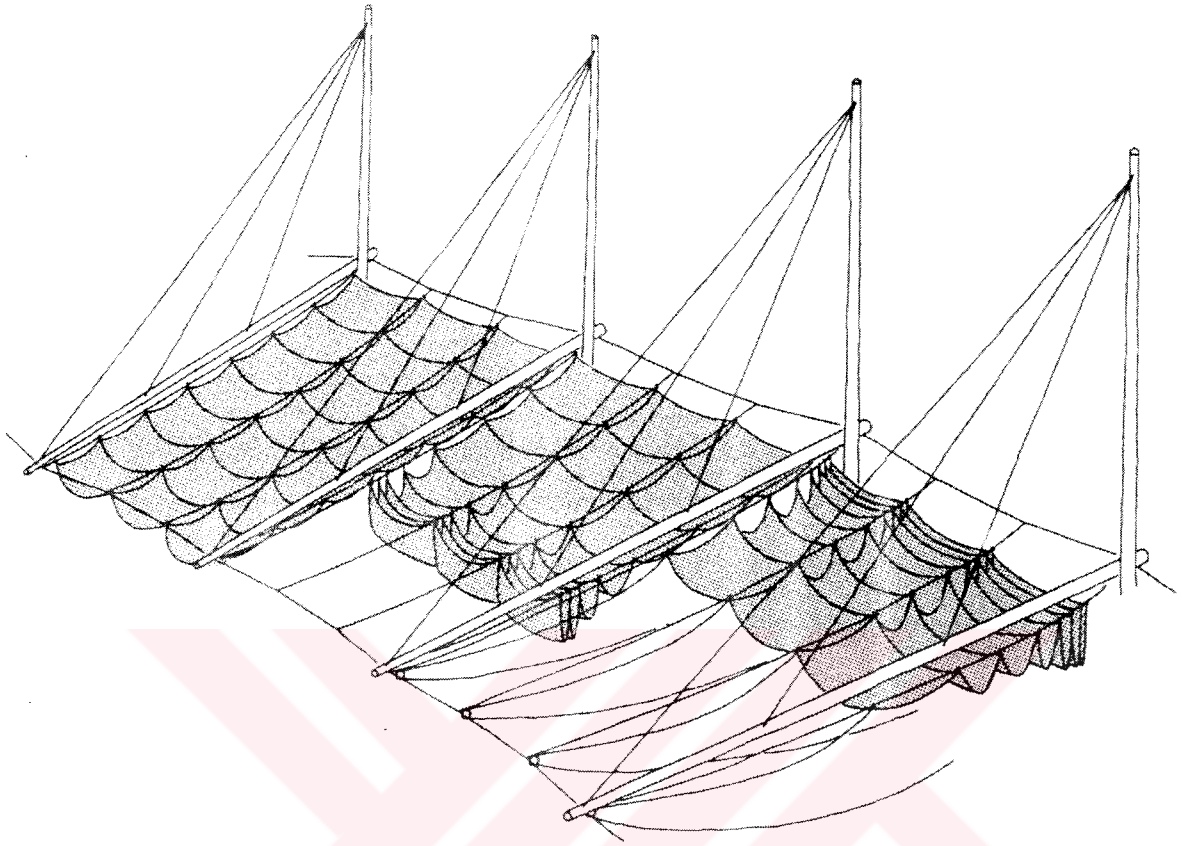

Şekil Ek 1.53 Yatay ve dikey ahşap elemanlar arasındaki ilişkiler. (Graefe, 1979)

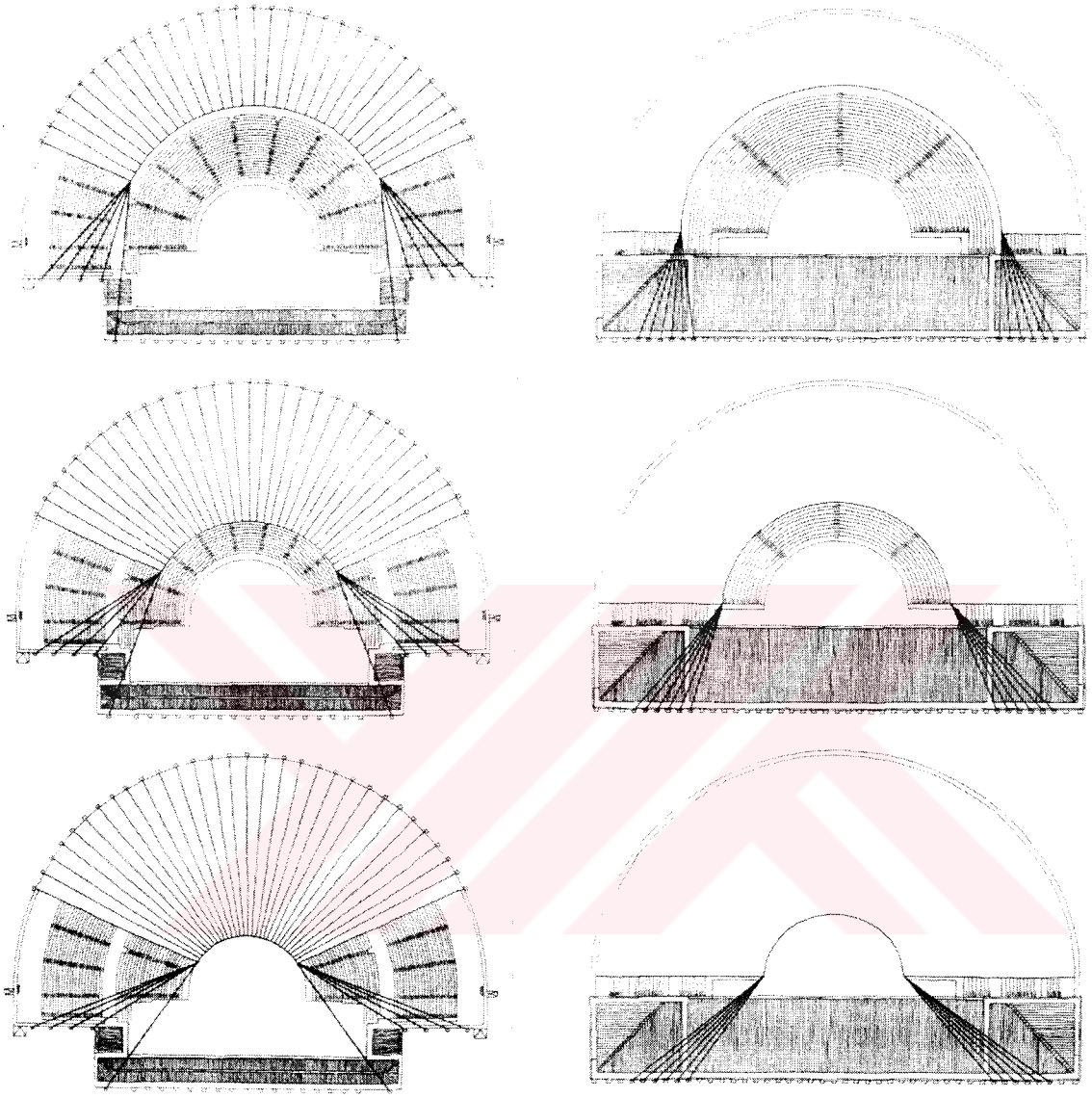

Şekil Ek 1.54 Aspendos ve Orange tiyatrolarının, güneşe karşı velum bağlantı olasılıkları. (Graefe, 1979)

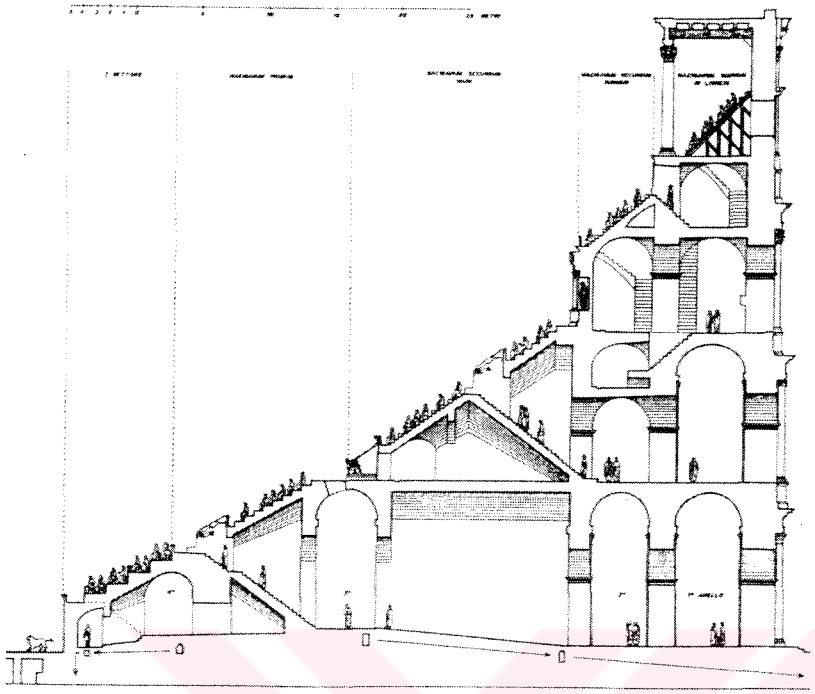

Şekil Ek 1.55 Kolosseum kesit. (Gross, 1991)

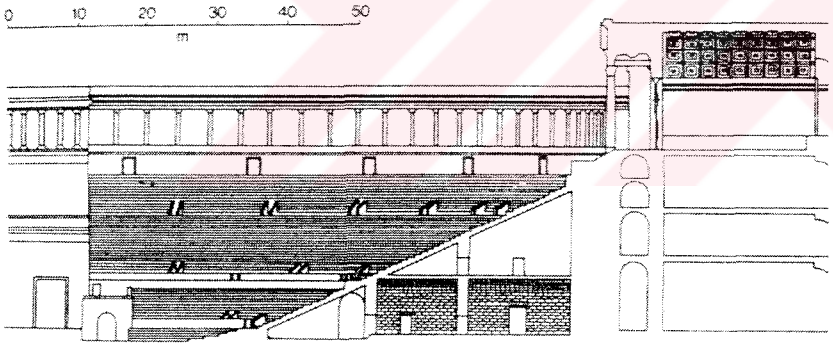

Şekil Ek 1.56 Pompei kesit. (Gross, 1991)

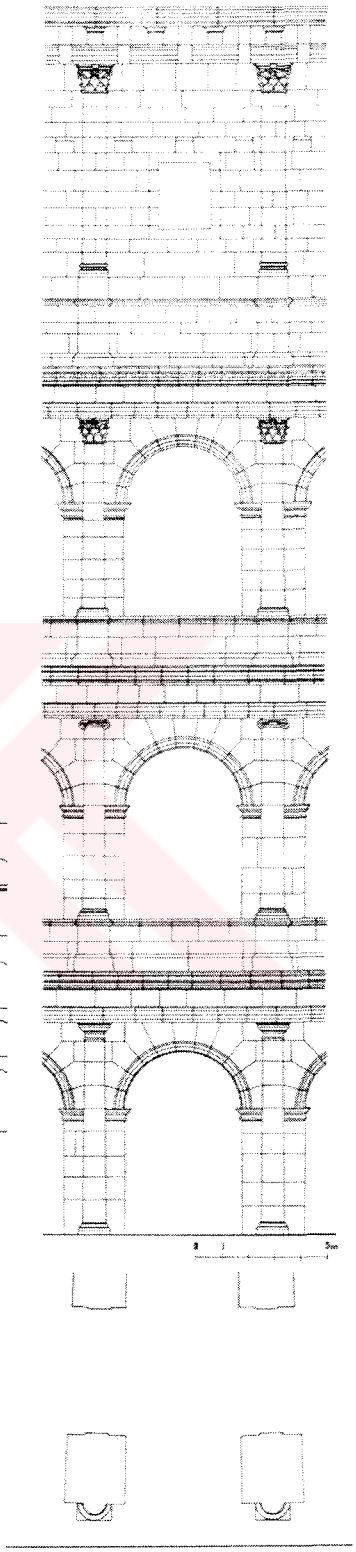

Şekil Ek 1.57 Kolosseum cephe. (Gross, 1991

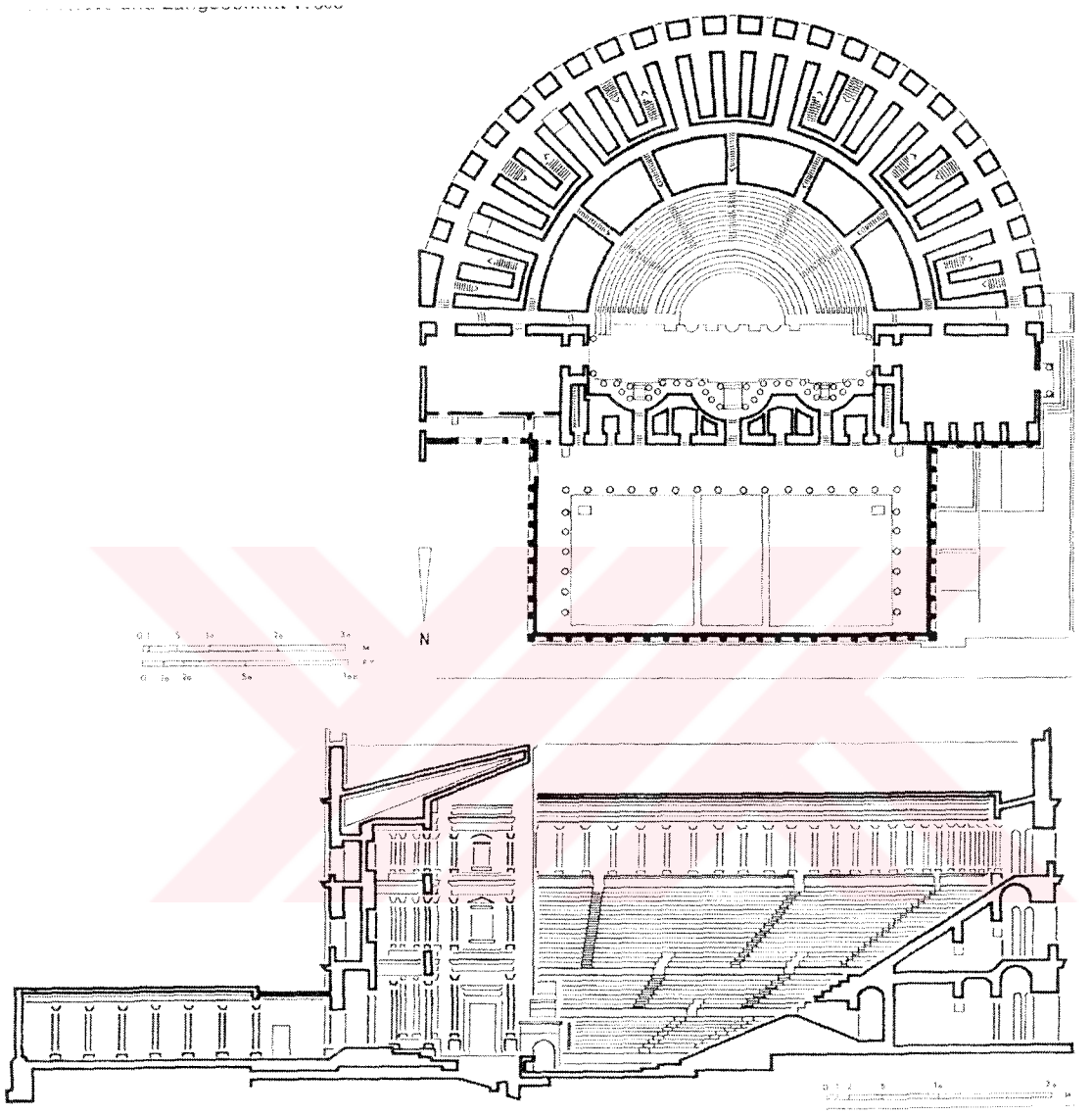

Şekil Ek 1.58 Sabratha tiyatrosu plan kesit. (Picard G., -)

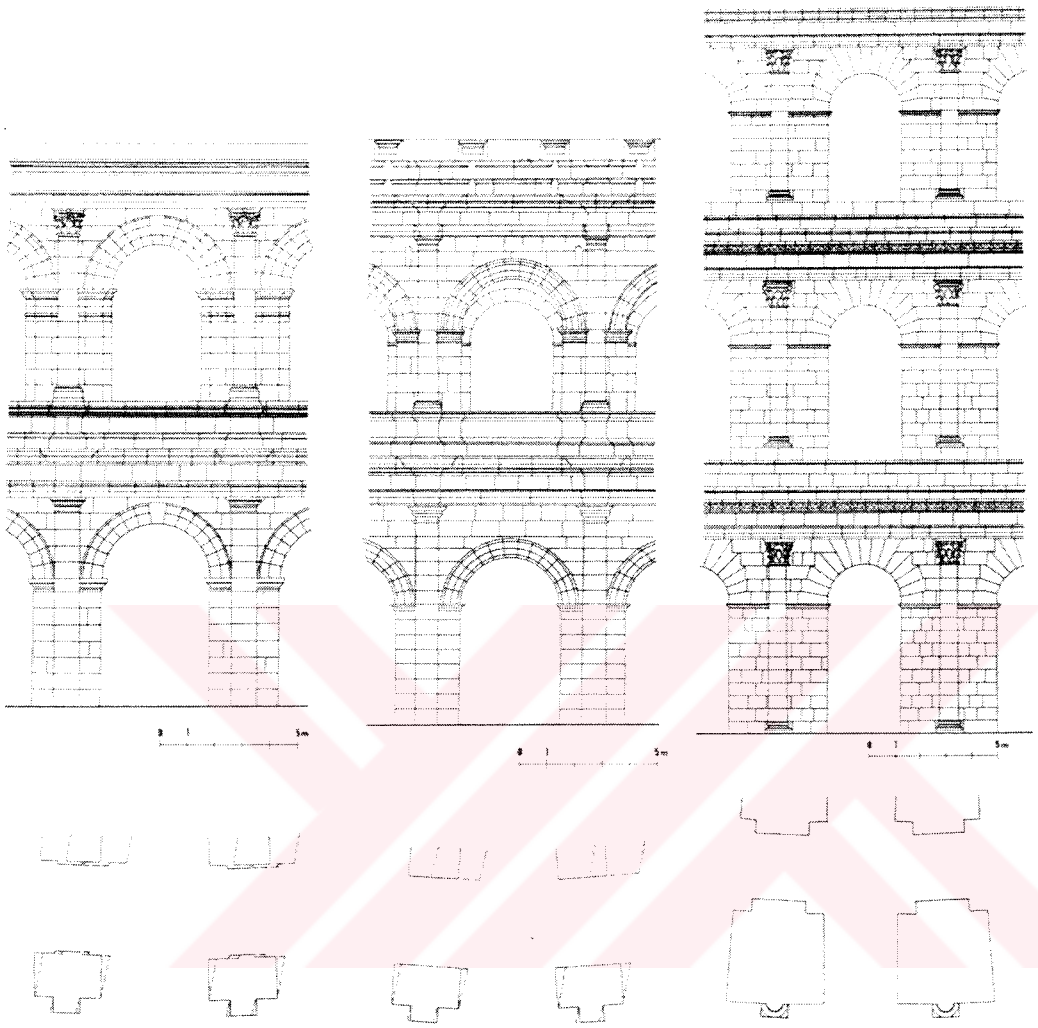

Şekil Ek 1.59 Sıra ile; Arles, Nimes, Thysdrus tiyatroları cephe düzenleri. (Gross, 1991)

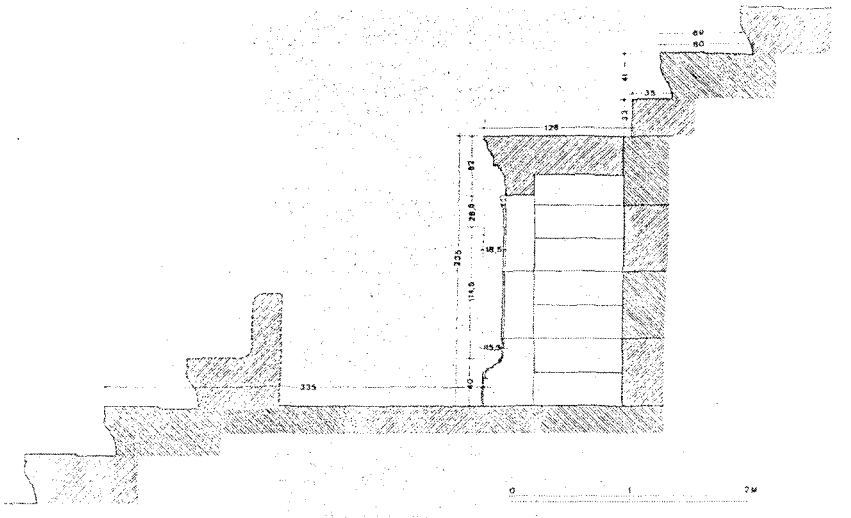

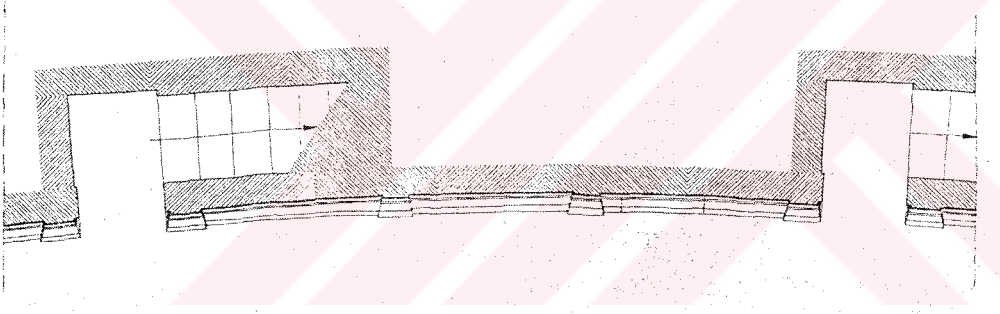

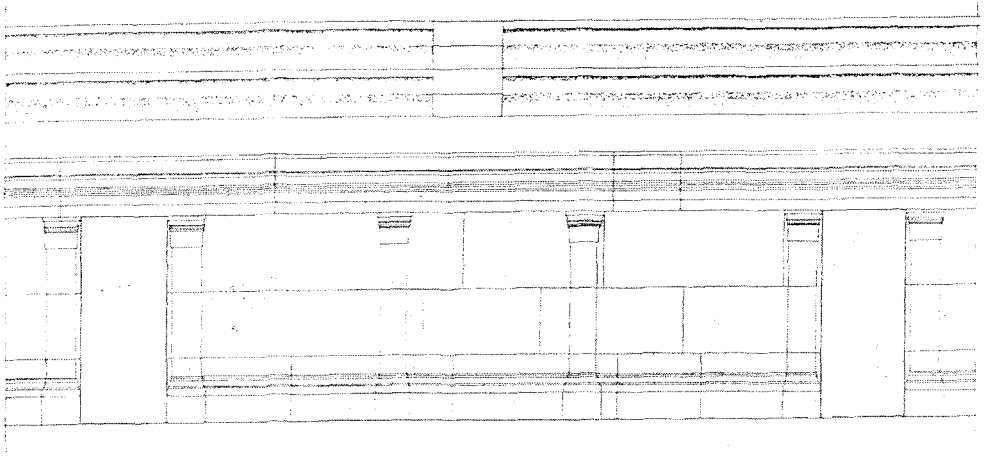

Şekil Ek 1.60 Merdiven düzeni (Perge) (Ferrero, 1969)

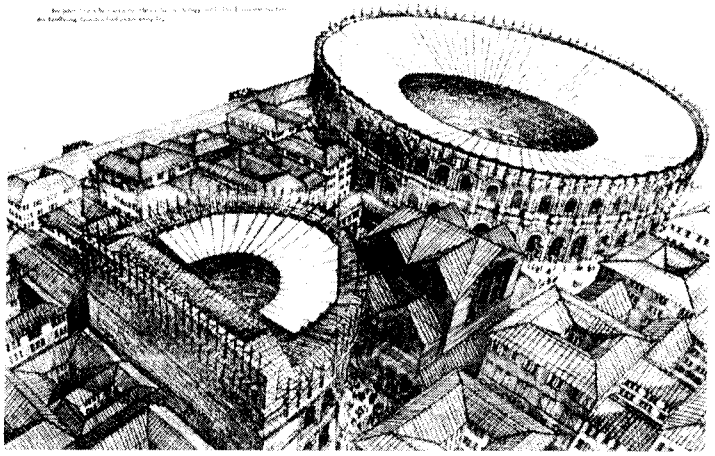

Şekil Ek 1.61

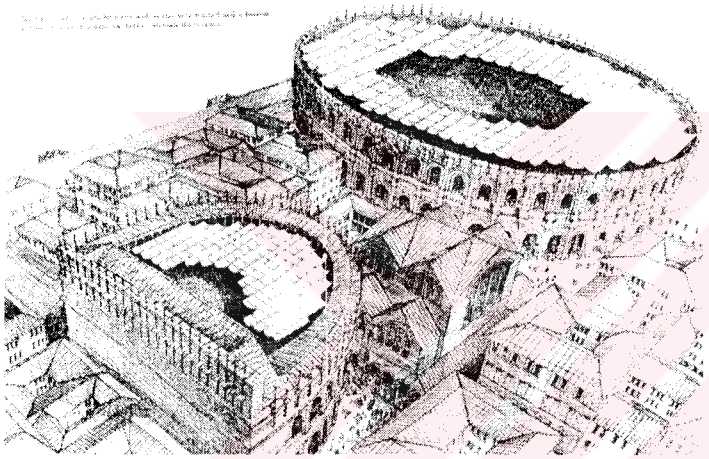

Şekil Ek 1.62

Kolosseum ile ilgili rekonstrüksiyon denemeleri, Macauley, 1975 (Graefe, 1979)

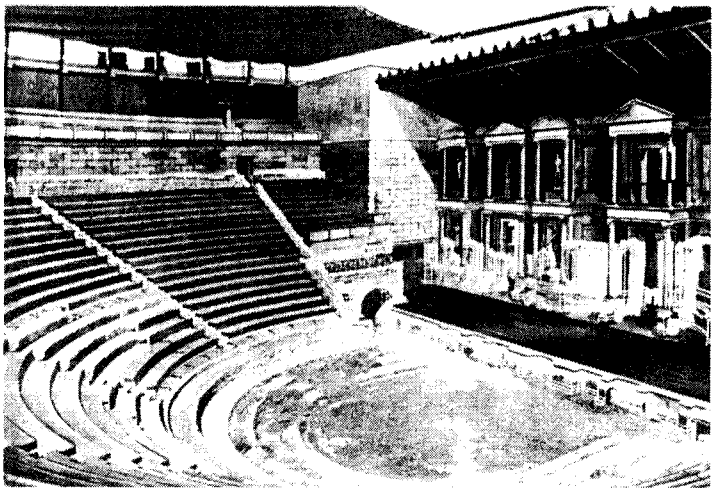

Şekil Ek 1.63

Pompei ile ilgili rekonstrüksiyon denemesi, Franciscis, 1970 (Graefe, 1979)

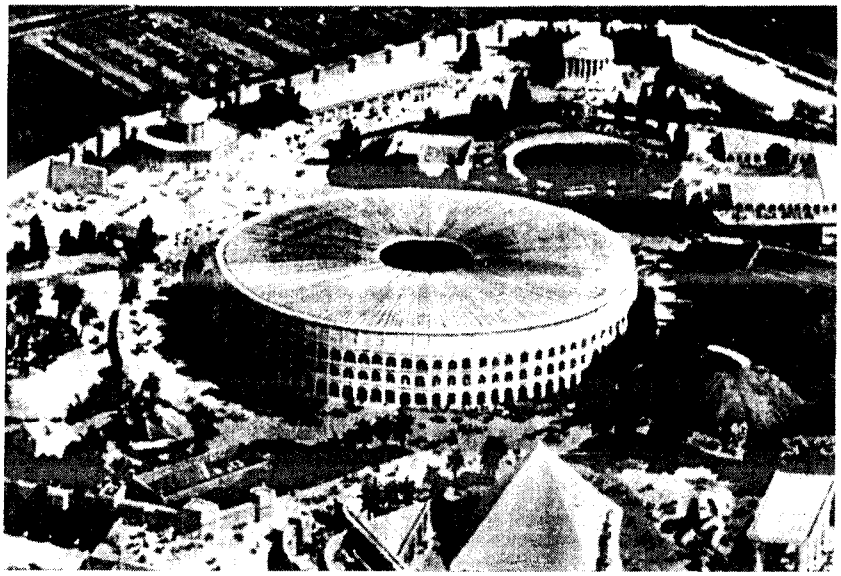

Şekil Ek 1.63

Kolosseum ile ilgili proje çalışması Alabama, ABD, 1972 (Graefe, 1979)

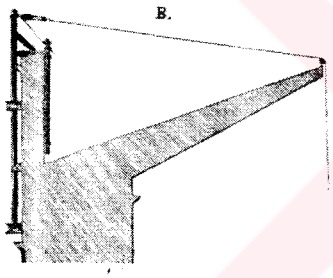

Şekil Ek 1.64, 65 Detay , Caristie (Graefe, 1979)

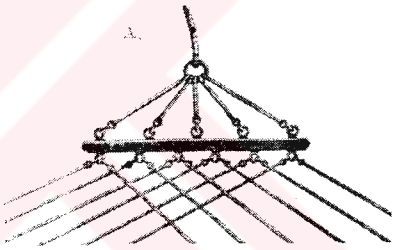

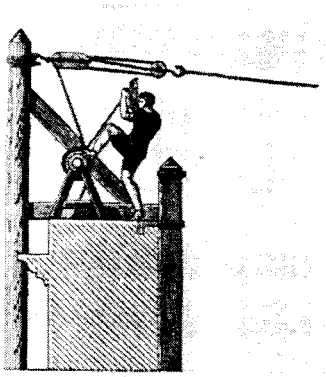

Şekil Ek 1.66 Detay , Caristie (Graefe, 1979) (Sol)

Şekil Ek 1.67 Hof Tiyatrosu Velum çatı kaplaması, Darmstadt, 1819 (Graefe, 1979) (Sağ)

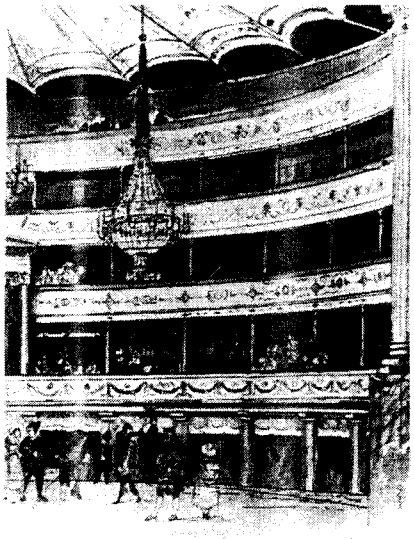

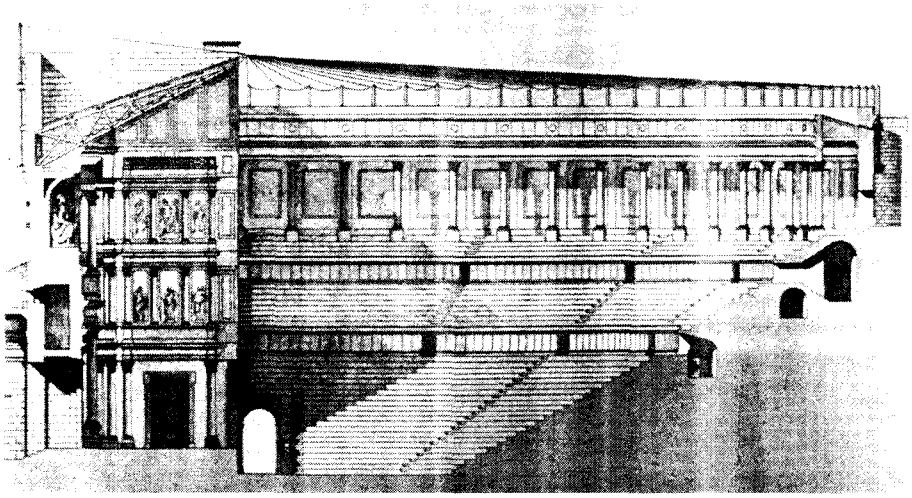

Şekil Ek 1.68 Orange Tiyatrosu kesit rekonstrüksiyon , Caristie (Graefe, 1979)

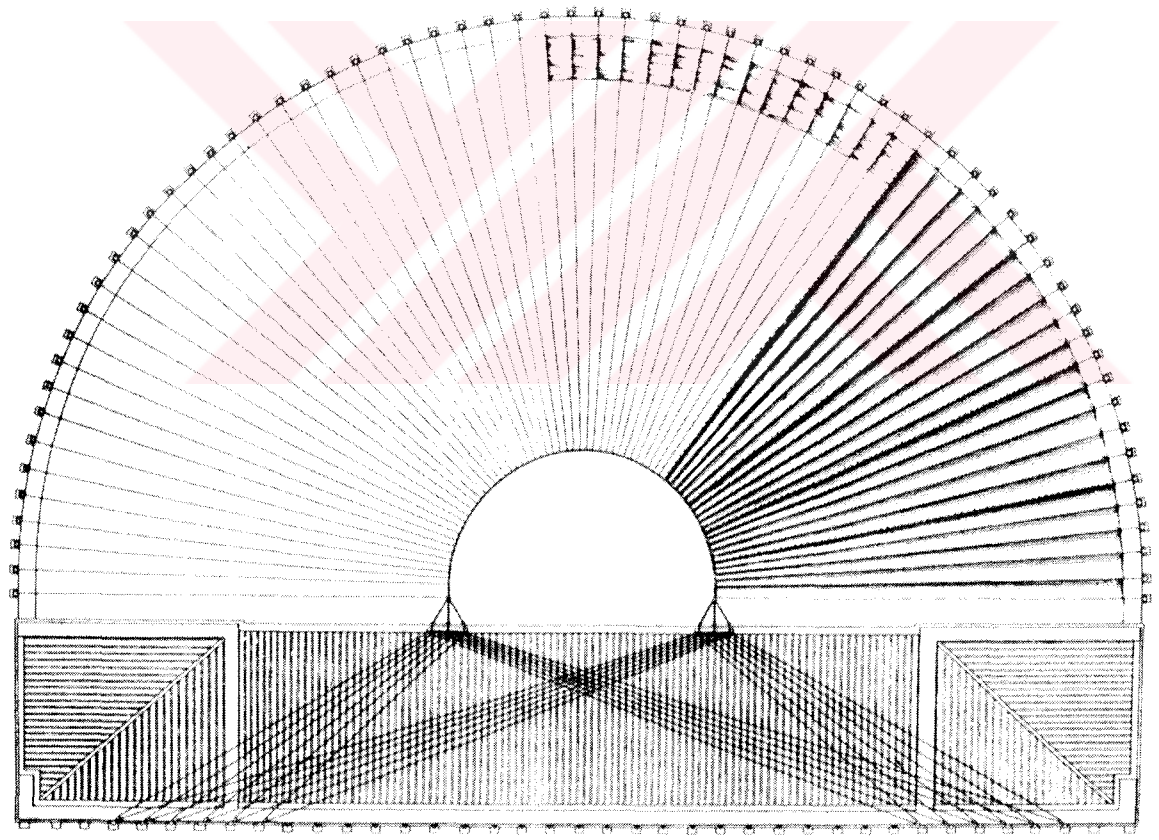

Şekil Ek 1.69 Orange Tiyatrosu Plan rekonstrüksiyon , Caristie (Graefe, 1979)

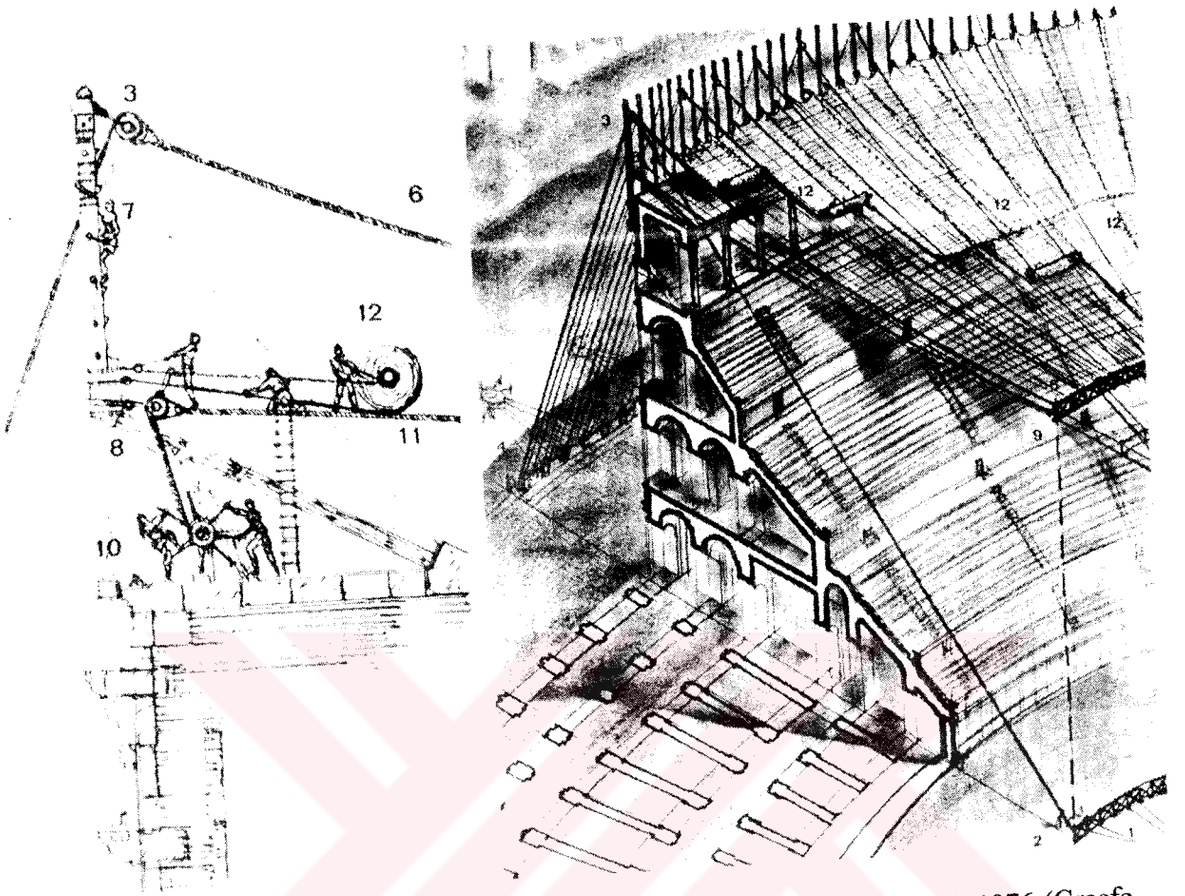

Şekil Ek 1.70 Kolosseum Amfitiyatrosu rekonstrüksiyon denemesi, Carpiceci, 1976 (Graefe, 1979)

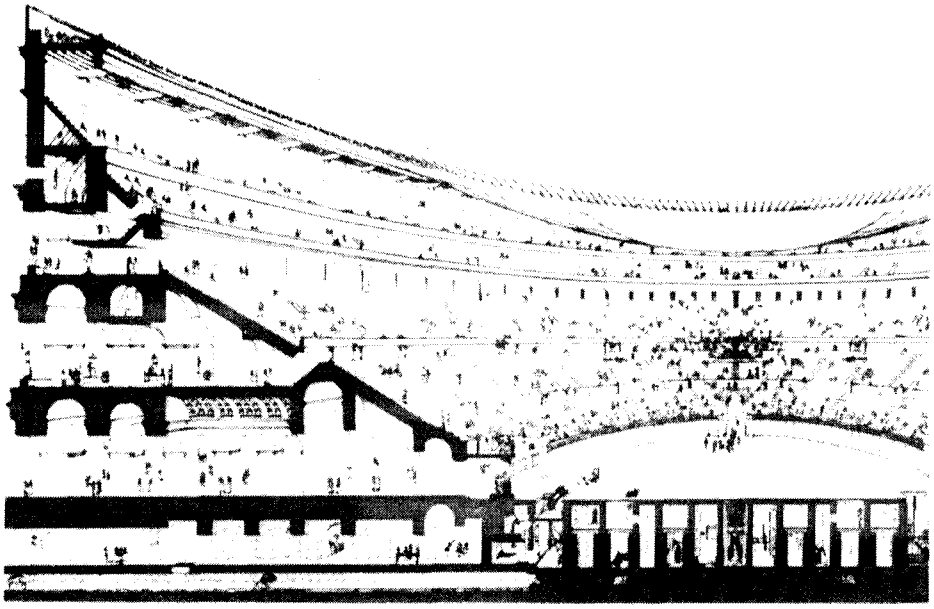

Şekil Ek 1.71 Kolosseum Amfitiyatrosu rekonstrüksiyon denemesi, İzenour, 1977 (Graefe, 1979)

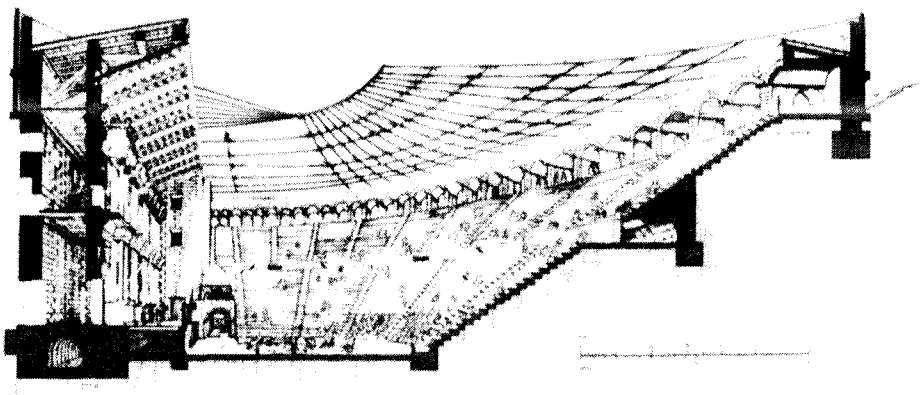

Şekil Ek 1.72 Kolosseum Amfitiyatrosu rekonstrüksiyon denemesi, İzenour, 1977 (Graefe, 1979)

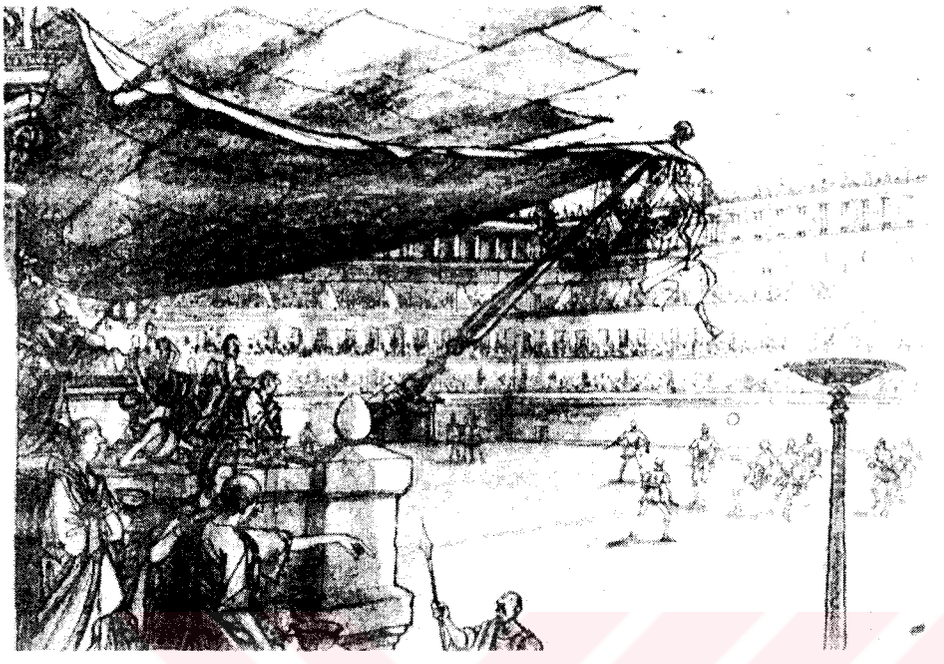

Şekil Ek 1.73 Velum kaplı tiyatro, karikatür, Neugebauer, 1974 (Graefe, 1979)

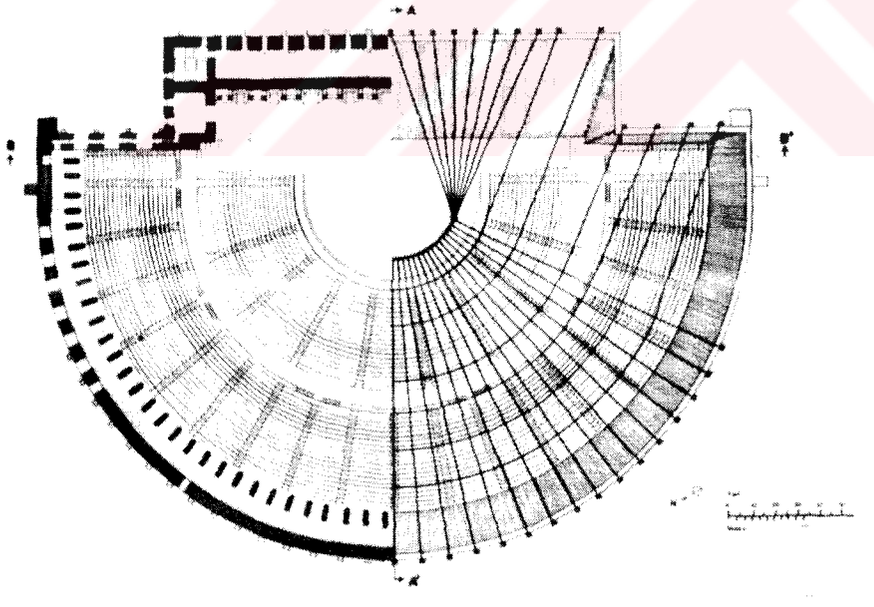

Şekil Ek 1.74 Aspendos Tiyatrosu rekonstrüksiyon denemesi, İzenour, 1977 (Graefe, 1979)

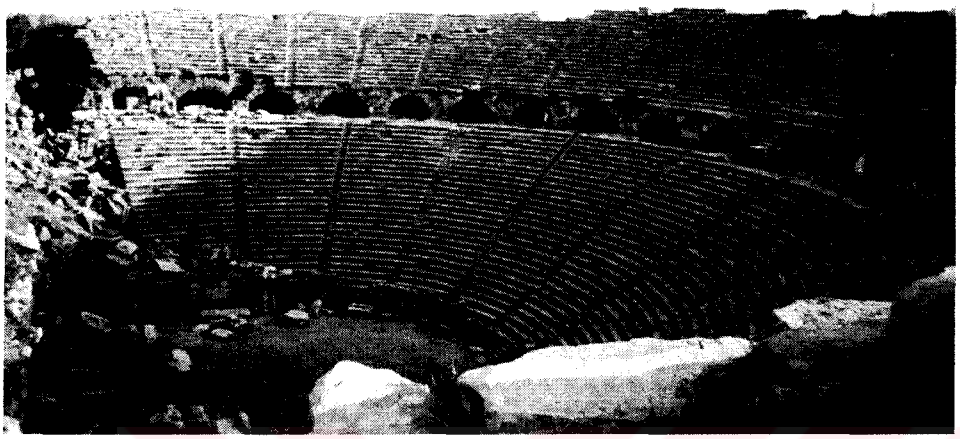

Şekil Ek 1.75 Side tiyatrosunun içine bakış

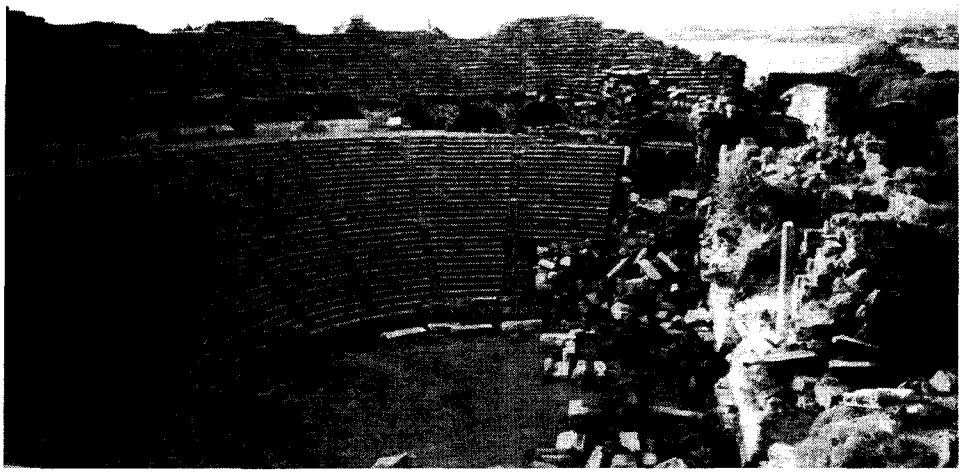

Şekil Ek 1.76 Side tiyatrosunun içine bakış

Şekil Ek 1.77 Side tiyatrosu BCD kemerleri

Şekil Ek 1.78 Side tiyatrosu CDE kemerleri

Şekil Ek 1.79 Side tiyatrosu KLM kemerleri

Şekil Ek 1.80 Side tiyatrosu LM kemerleri

Şekil Ek 1.81 Side tiyatrosu L kemeri

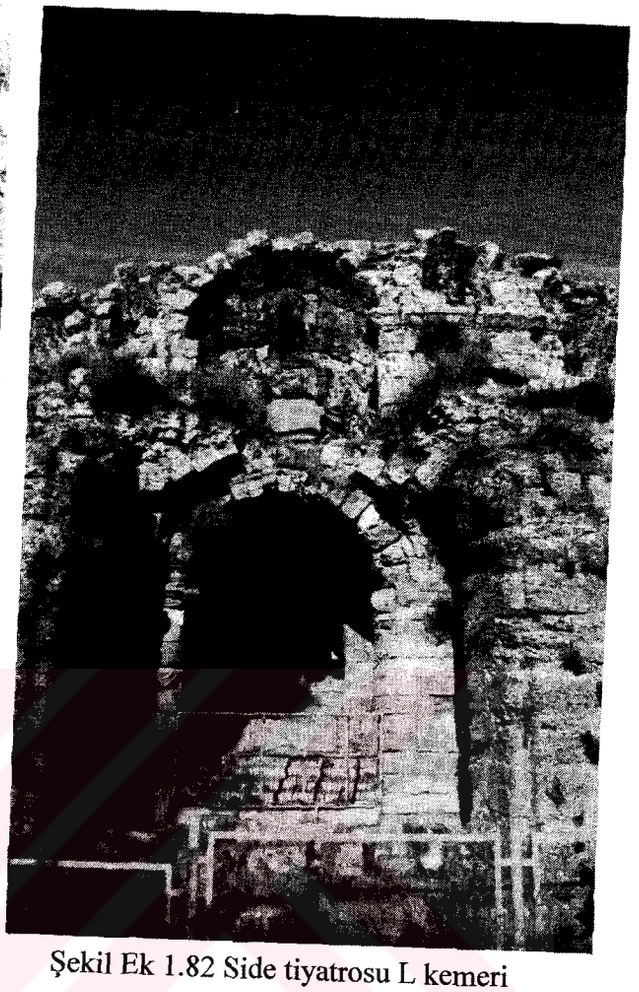

Şekil Ek 1.82 Side tiyatrosu L kemeri

Şekil Ek 1.83 Side tiyatrosu BC kemerleri

Şekil Ek 1.84 Side tiyatrosu CD kemerleri

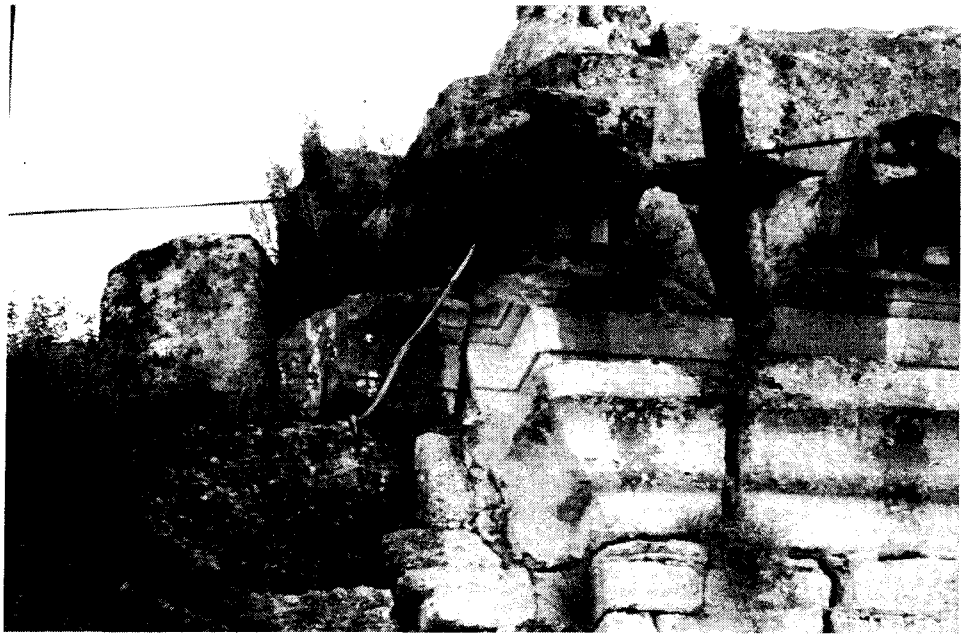

Şekil Ek 1.85 Side tiyatrosu B kemeri saçaklık detayı

Şekil Ek 1.86 Side tiyatrosu C kemeri saçaklık detayı

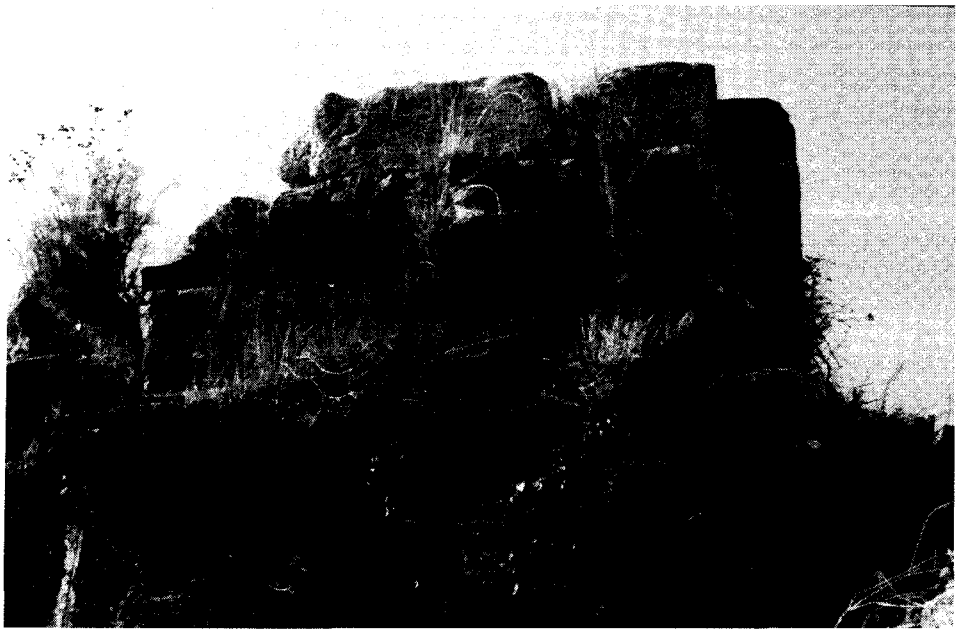

Şekil Ek 1.87 Side tiyatrosu C kemeri saçaklık detayı

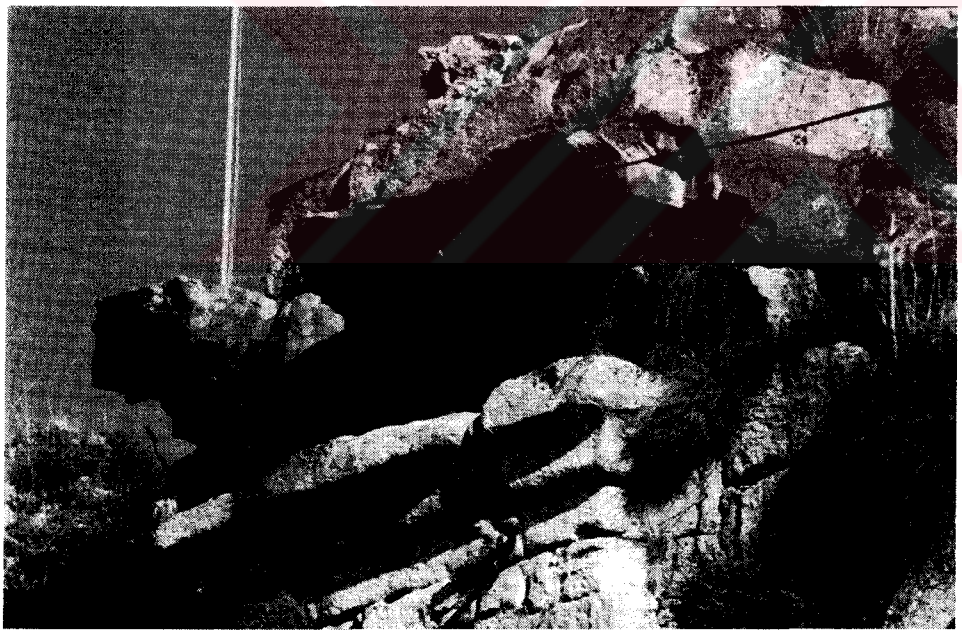

Şekil Ek 1.88 Side tiyatrosu B kemeri saçaklık detayı

Şekil Ek 1.89 Side tiyatrosu L kemeri sağ bakış

Şekil Ek 1.90 Side tiyatrosu L kemeri sola bakış

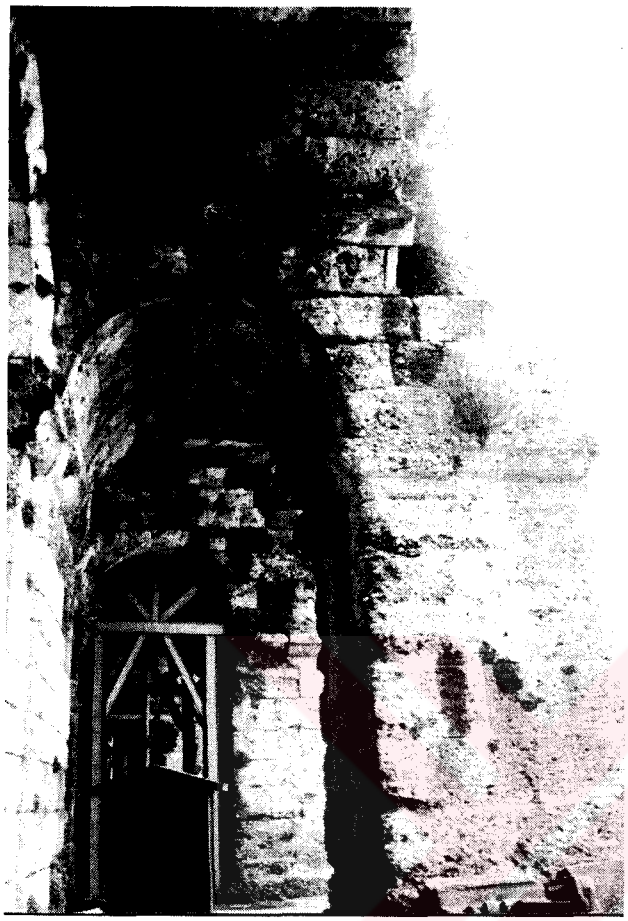

Şekil Ek 1.91 Side tiyatrosu B kemeri sağ bakış

Şekil Ek 1.92 Side tiyatrosu B kemeri sola bakış

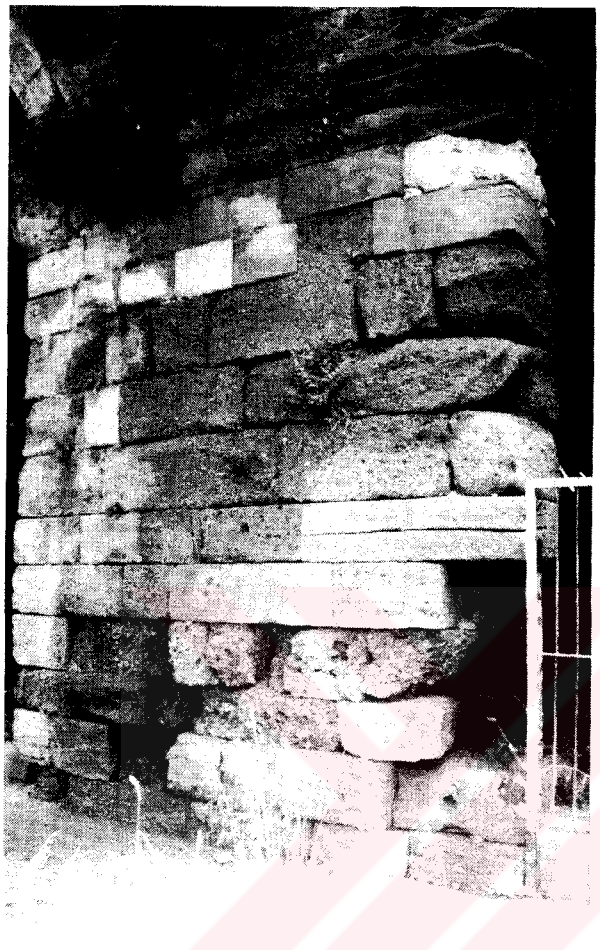

Şekil Ek 1.93 Side tiyatrosu K-L kemeri arası (iç)

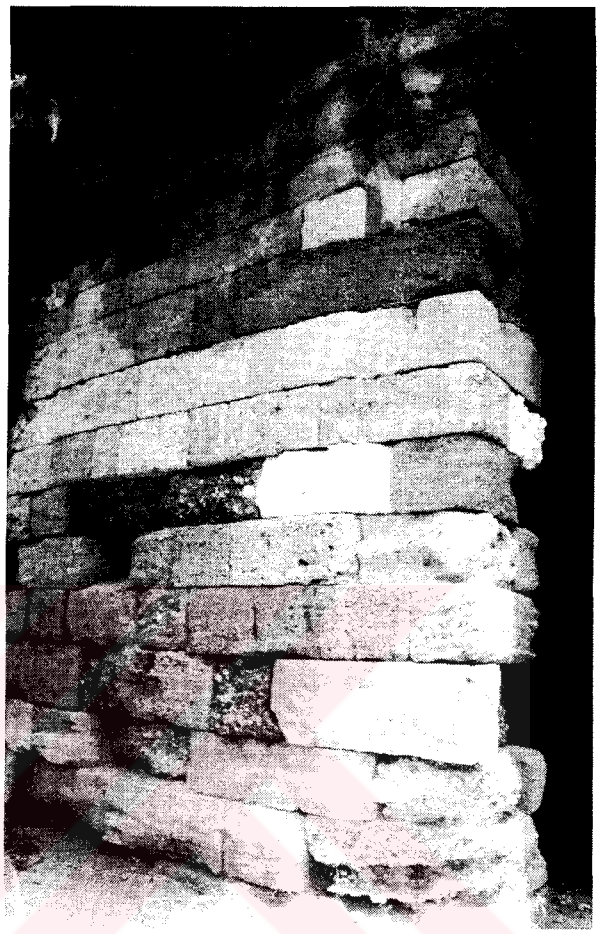

Şekil Ek 1.94 Side tiyatrosu L-M kemeri arası (iç)

Şekil Ek 1.95 Side tiyatrosu K kemeri içe bakış

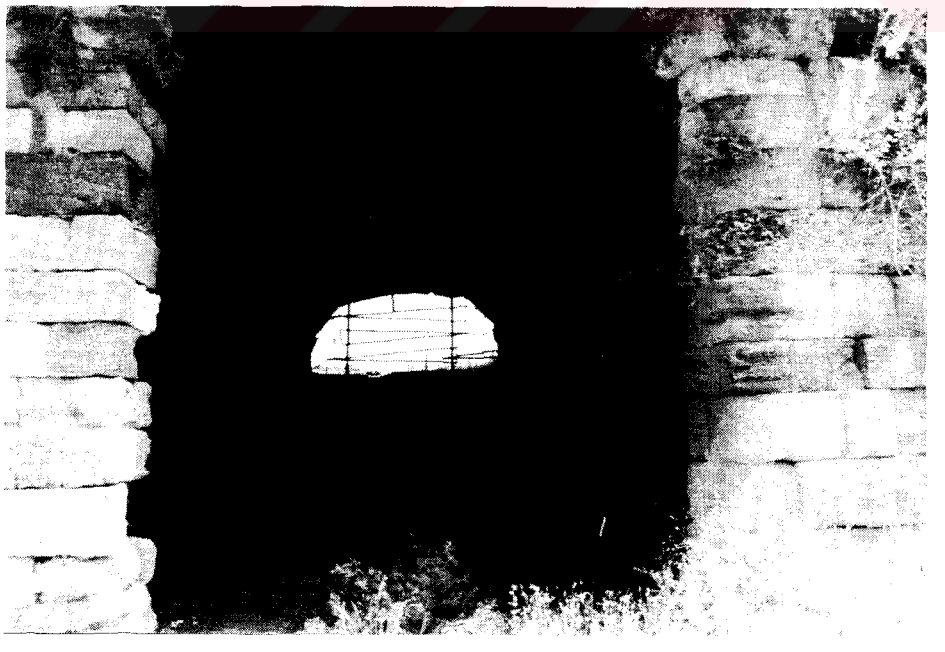

Şekil Ek 1.96 Side tiyatrosu M kemeri içe bakış

Şekil Ek 1.97 Side tiyatrosu L kemeri içe bakış

Şekil Ek 1.98 Side tiyatrosu L aksı girişten içe bakış

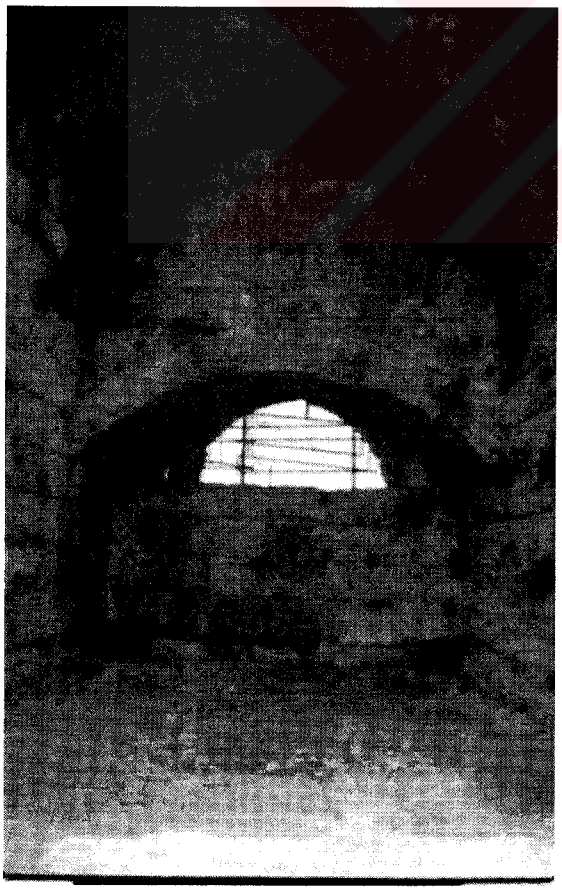

Şekil Ek 1.99 Side tiyatrosu K aksı içe bakış

Şekil Ek 1.100 Side tiyatrosu K aksı içe bakış

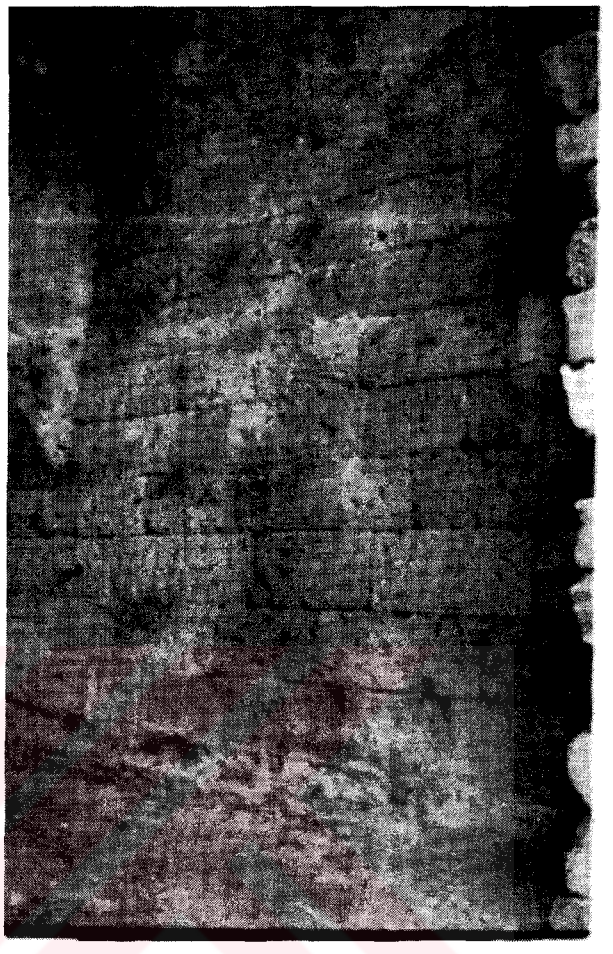

Şekil Ek 1.101 Side tiyatrosu L aksı içe bakış

Şekil Ek 1.102 Side tiyatrosu L aksı iç galeriden sağ bakış

Şekil Ek 1.102 Side tiyatrosu M aksı iç galeriden bakış

Şekil Ek 1.103 Side tiyatrosu iç galeride M den L aksına doğru bakış

Şekil Ek 1.104 Side tiyatrosu iç galeride M den N aksına doğru bakış

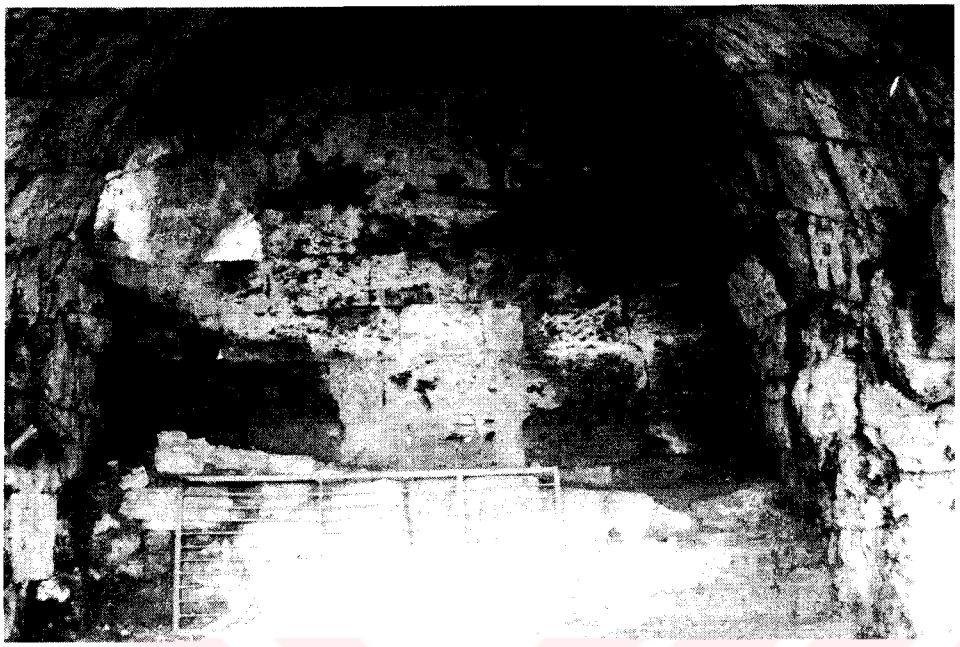

Şekil Ek 1.105 Side tiyatrosu iç galeride K aksına doğru bakış

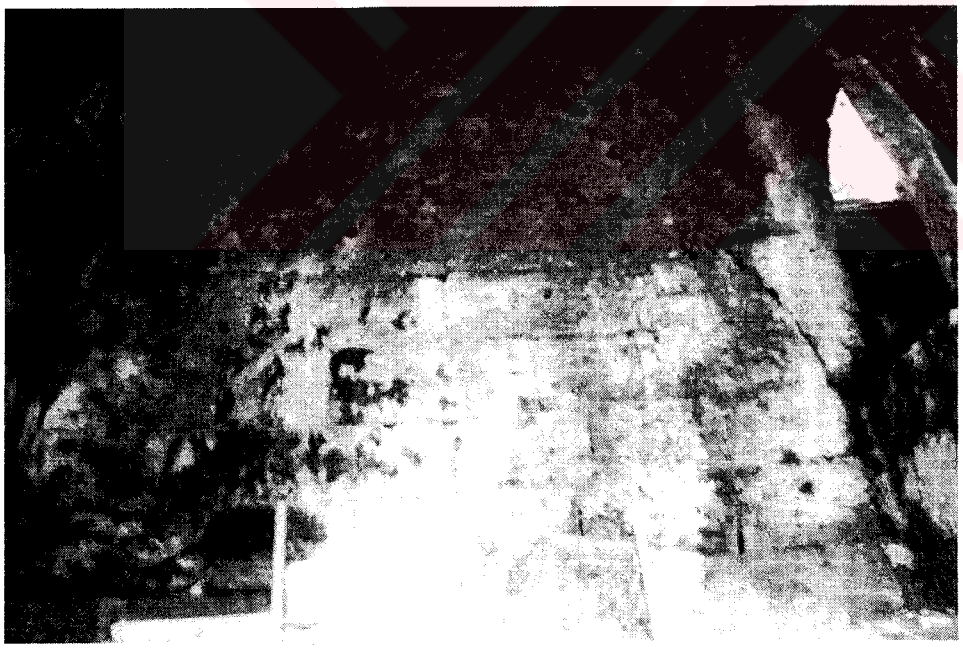

Şekil Ek 1.106 Side tiyatrosu iç galeride M aksına doğru bakış

Şekil Ek 1.107 Side tiyatrosu iç galeride M aksı çıkış merdivenine doğru bakış

Şekil Ek 1.108 Side tiyatrosu iç galeride K aksı çıkış merdivenine doğru bakış

Şekil Ek 1.109 Side tiyatrosu iç galeride M aksı çıkış merdiveni

Şekil Ek 1.110 Side tiyatrosu M aksı I. Kat galerisi

Şekil Ek 1.111 Side tiyatrosu P aksı I. Kat galerisi

Şekil Ek 1.112 Side tiyatrosu P aksı I. Kat galerisi

Şekil Ek 1.113 Side tiyatrosu R aksı çıkış merdiveni

Şekil Ek 1.114 Side tiyatrosu E aksı I.kat kemerleri

Şekil Ek 1.115 Side tiyatrosu G aksı I.kat kemerleri

Şekil Ek 1.116 Side tiyatrosu E aksı I.kat kemerleri

Şekil Ek 1.117 Side tiyatrosu E aksı I.kat kemerleri

Şekil Ek 1.118 Side tiyatrosu H aksı I.kat kemerleri

Şekil Ek 1.119 Side tiyatrosu I.diazoma

Şekil Ek 1.120 Side tiyatrosu I.diazoma M aksına doğru bakış

Şekil Ek 1.121 Side tiyatrosu I.diazoma duvar kaplama taşları ve korkuluk izleri, O aksı

Şekil Ek 1.122 Side tiyatrosu I.diazoma duvar kaplama taşları ve korkuluk izleri

Şekil Ek 1.123 Side tiyatrosu I.diazoma duvar kaplama taşları ve korkuluk izleri

Şekil Ek 1.124 Side tiyatrosu I.diazoma duvar kaplama taşları ve korkuluk izleri

Şekil Ek 1.125 Side tiyatrosu I.diazoma duvar kaplama taşları ve korkuluk izleri

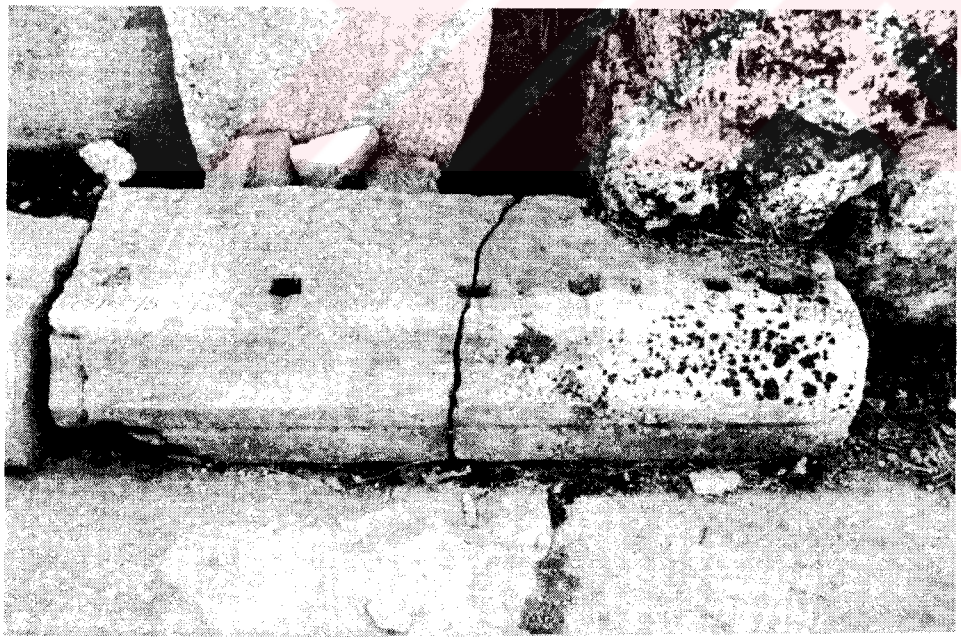

Şekil Ek 1.126 Side tiyatrosu I.diazoma duvar kaplama taşları ve korkuluk izleri (İ- 1)

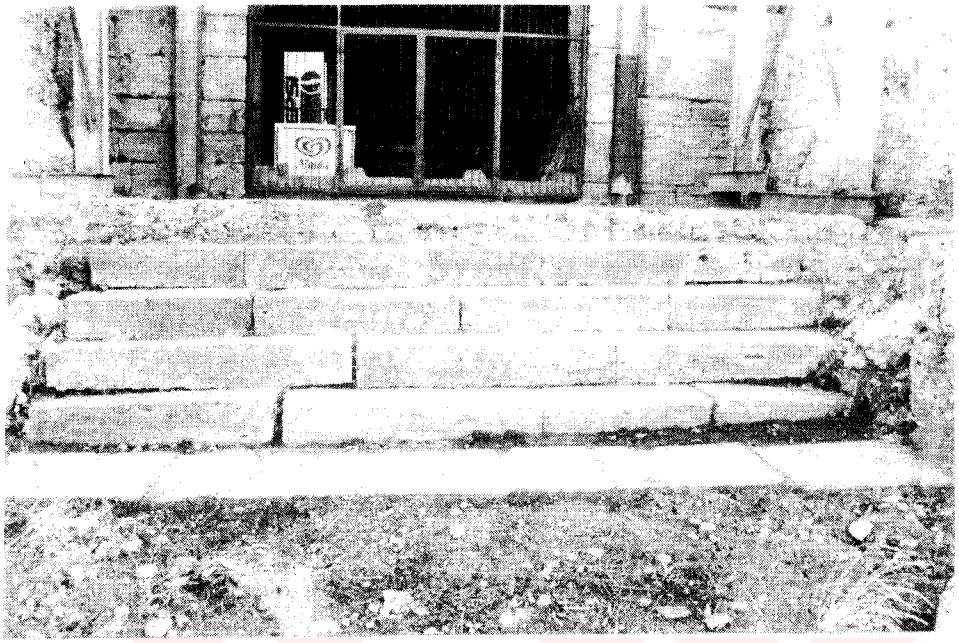

Şekil Ek 1.127 Side tiyatrosu dış merdivenler

Şekil Ek 1.128 Side tiyatrosu geison

Şekil Ek 1.129 Side tiyatrosu geison

Şekil Ek 1.130 Side tiyatrosu geison (g- 2)

Şekil Ek 1.131 Side tiyatrosu geison (g- 2)

Şekil Ek 1.132 Side tiyatrosu direk konsol taşı (da- 2)

Şekil Ek 1.133 Side tiyatrosu direk konsol taşı (da- 6)

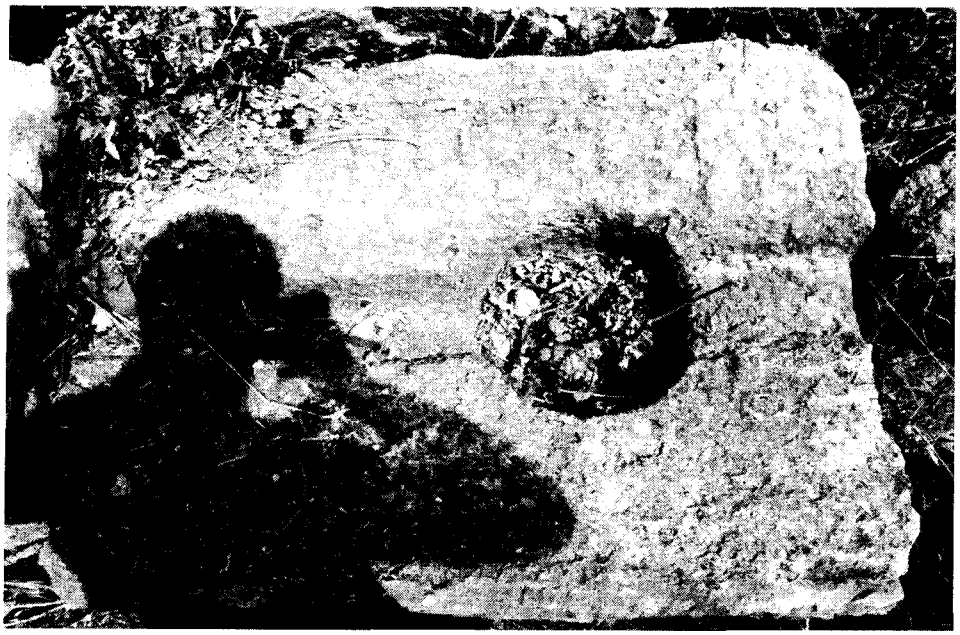

Şekil Ek 1.134 Side tiyatrosu direk konsol taşı (da- 2)

Şekil Ek 1.135 Side tiyatrosu direk konsol taşı (da- 2)

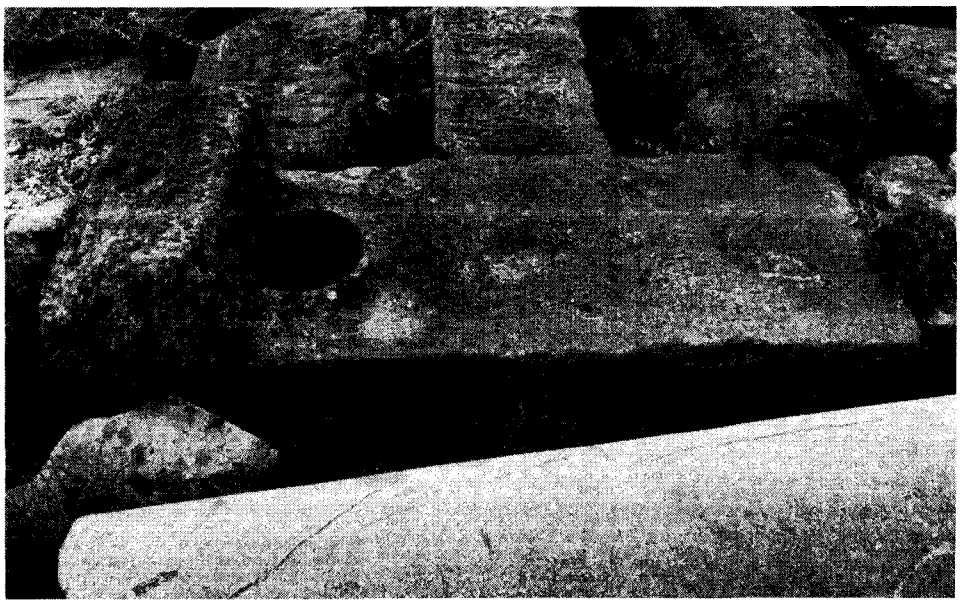

Şekil Ek 1.136 Side tiyatrosu direk konsol taşı (da- 5)

Şekil Ek 1.137 Side tiyatrosu direk konsol taşı (da- 1)

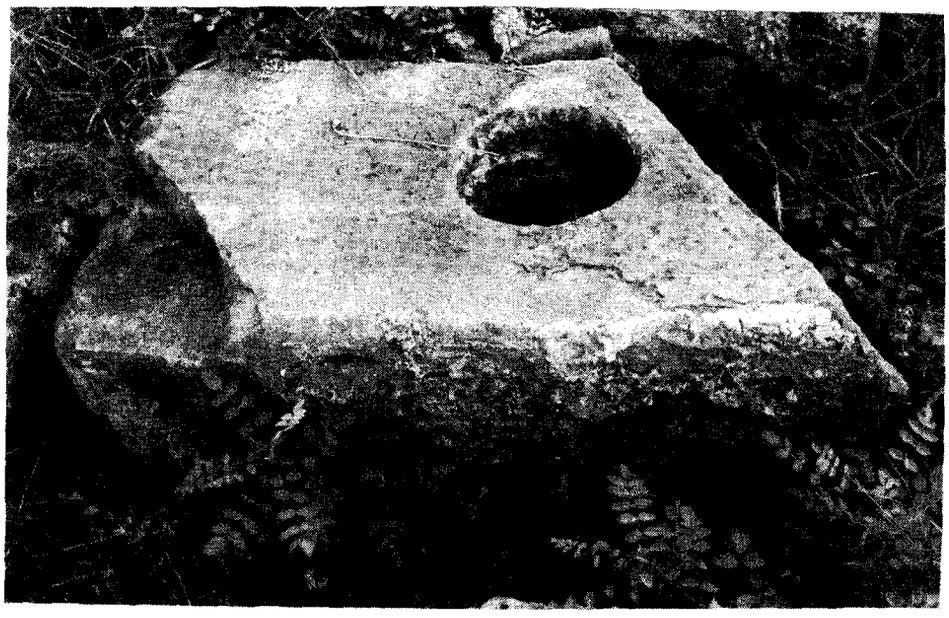

Şekil Ek 1.138 Side tiyatrosu direk konsol taşı (da- 4)

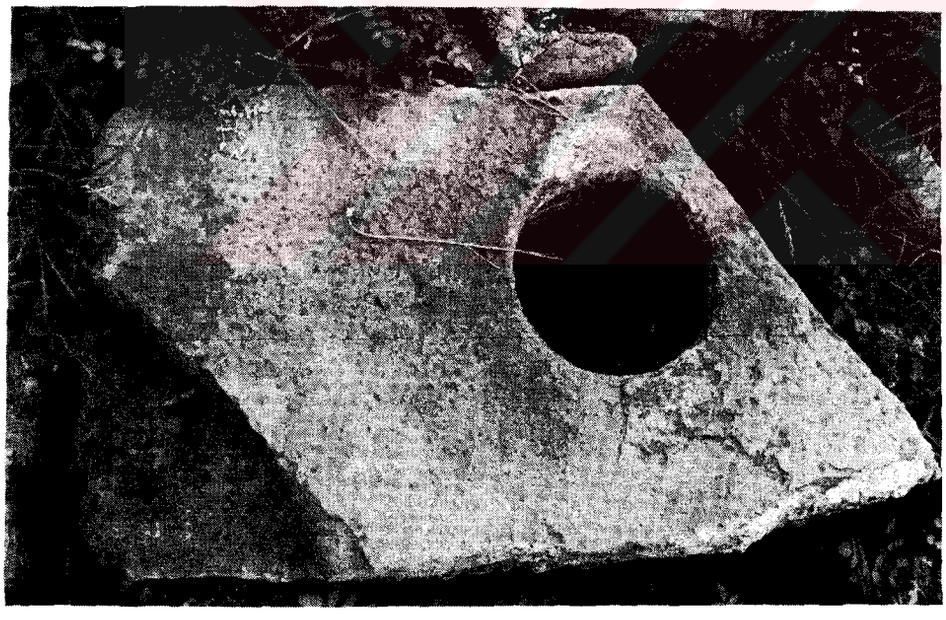

Şekil Ek 1.139 Side tiyatrosu direk konsol taşı (da- 4)

Şekil Ek 1.140 Side tiyatrosu direk konsol taşı (dc- 1)

Şekil Ek 1.141 Side tiyatrosu konsol taşı

Şekil Ek 1.142 Side tiyatrosu direk konsol taşı (da- 3)

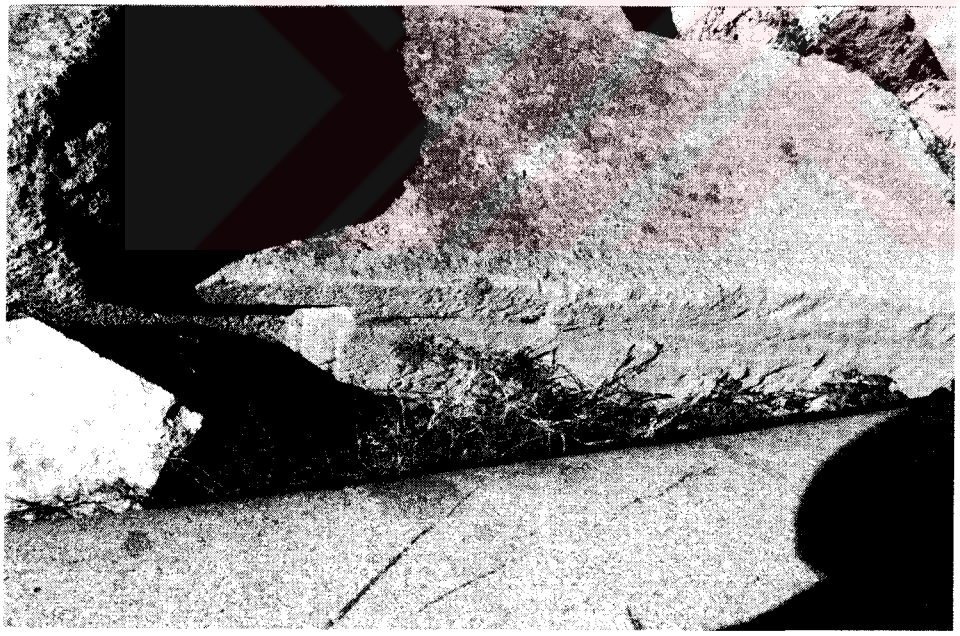

Şekil Ek 1.143 Side tiyatrosu direk konsol taşı (da- 7)

Şekil Ek 1.144 Side tiyatrosu direk konsol taşı (dd- 1)

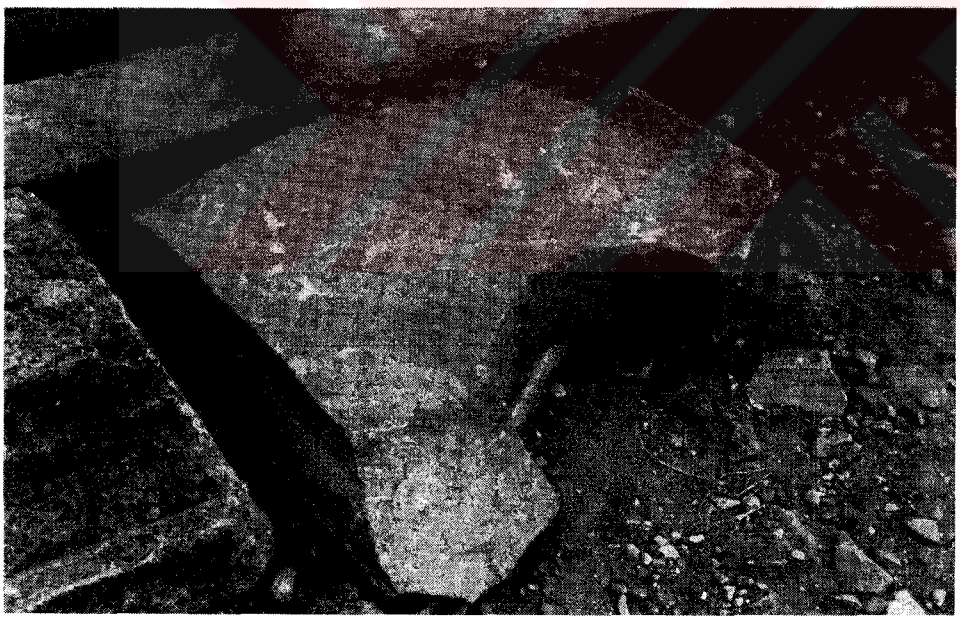

Şekil Ek 1.145 Side tiyatrosu bilezik taşı (b- 1)

Şekil Ek 1.146 Side tiyatrosu konsol taşı (ka- 1)

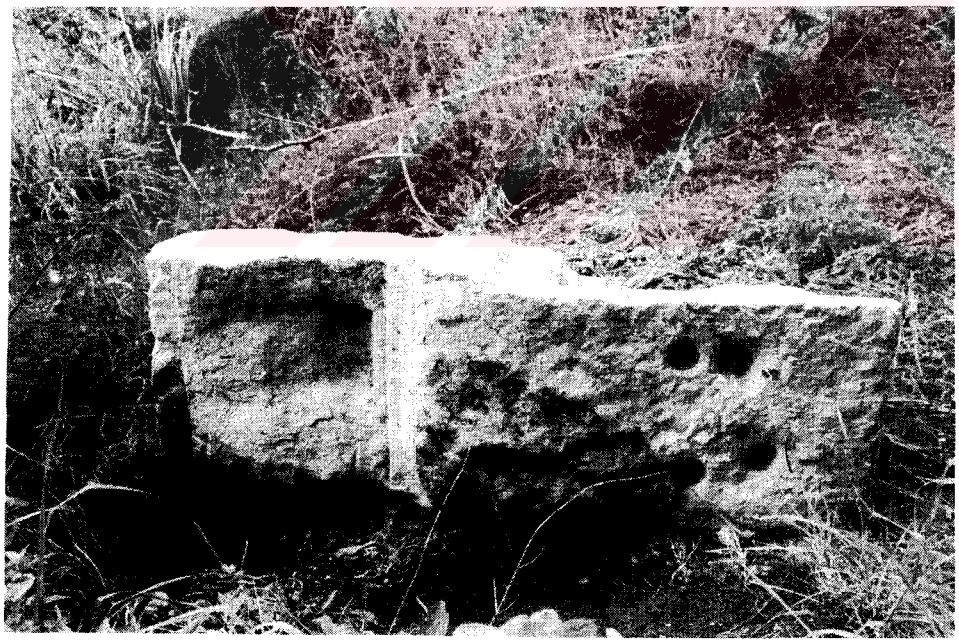

Şekil Ek 1.147 Side tiyatrosu konsol taşı (ka- 1)

Şekil Ek 1.148 Side tiyatrosu direk konsol taşı (db- 2)

Şekil Ek 1.149 Side tiyatrosu direk konsol taşı (db- 3)

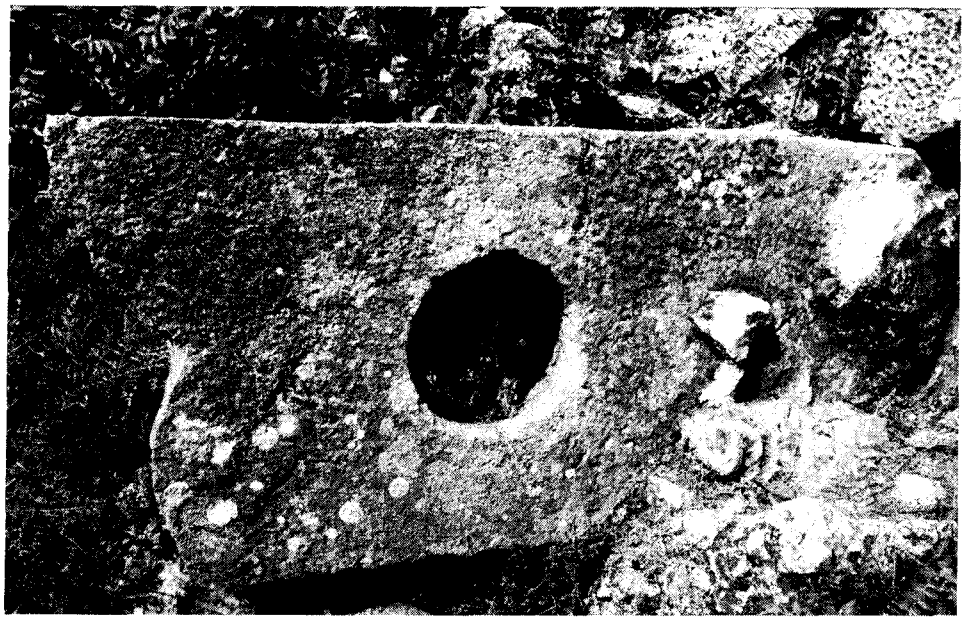

Şekil Ek 1.150 Side tiyatrosu direk konsol taşı (db- 1)

Şekil Ek 1.151 Side tiyatrosu direk konsol taşı (db-1)

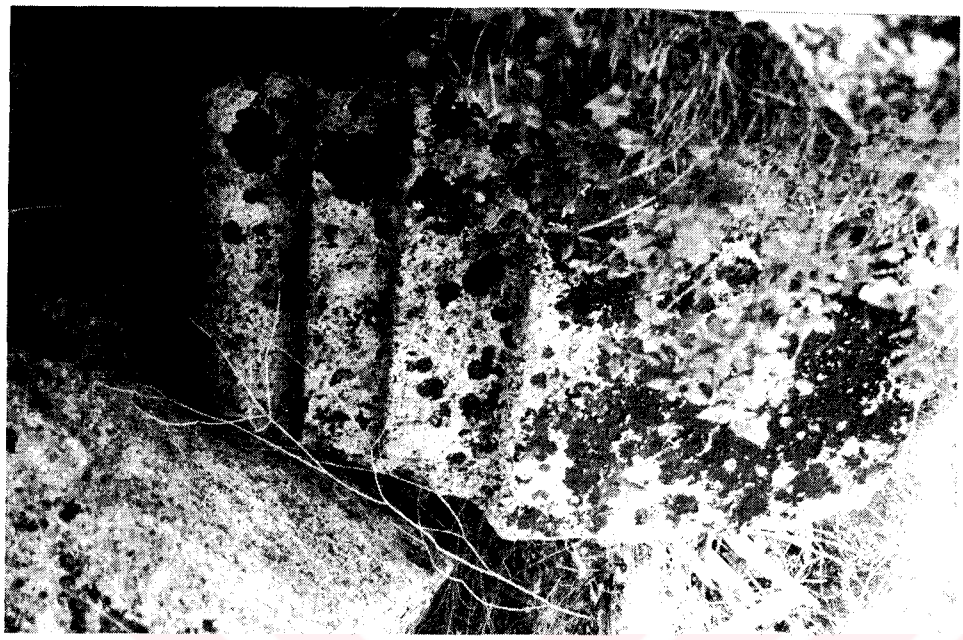

Şekil Ek 1.152 Side tiyatrosu konsol taşı (kb-1)

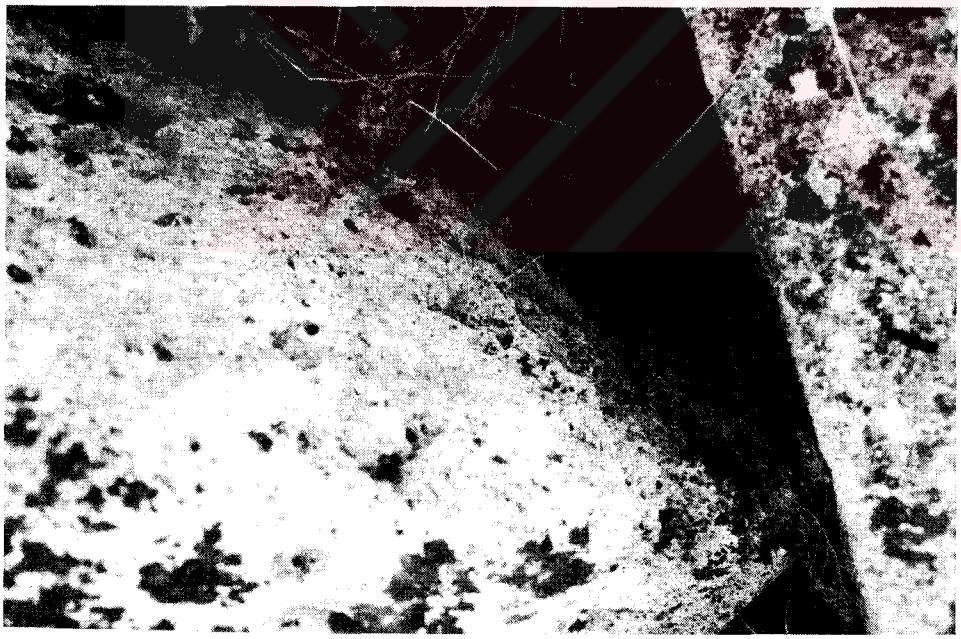

Şekil Ek 1.153 Side tiyatrosu konsol taşı (kb-1)

Şekil Ek 1.154 Side tiyatrosu arşitrav

Şekil Ek 1.155 Side tiyatrosu arşitrav (a-1)

Şekil Ek 1.156 Side tiyatrosu arşitrav (a-1)

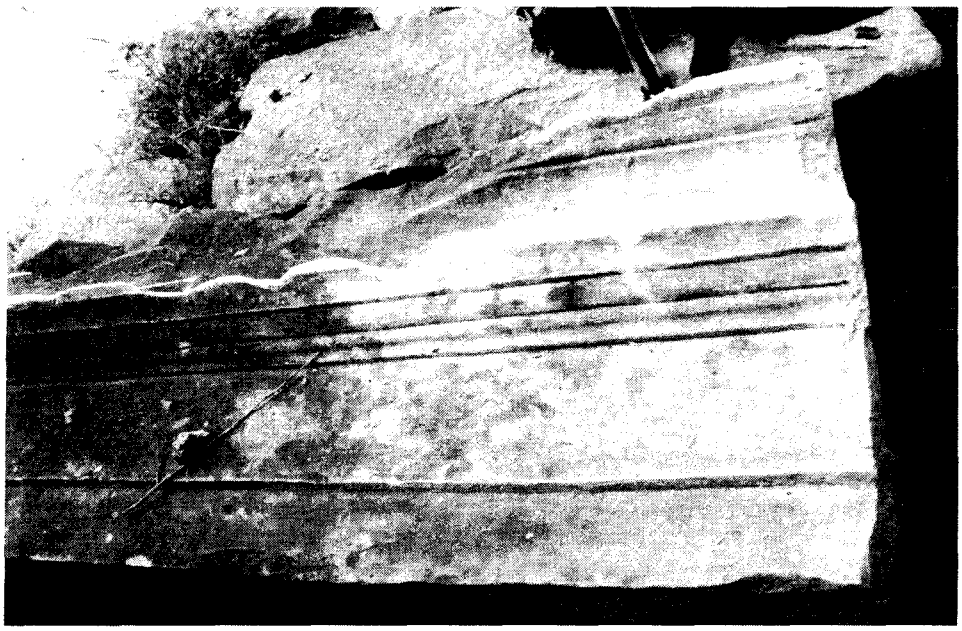

Şekil Ek 1.157 Side tiyatrosu arşitrav+ geison (ag- 1)

Şekil Ek 1.158 Side tiyatrosu arşitrav+ geison (ag-1)

Şekil Ek 1.159 Side tiyatrosu arşitrav+ geison

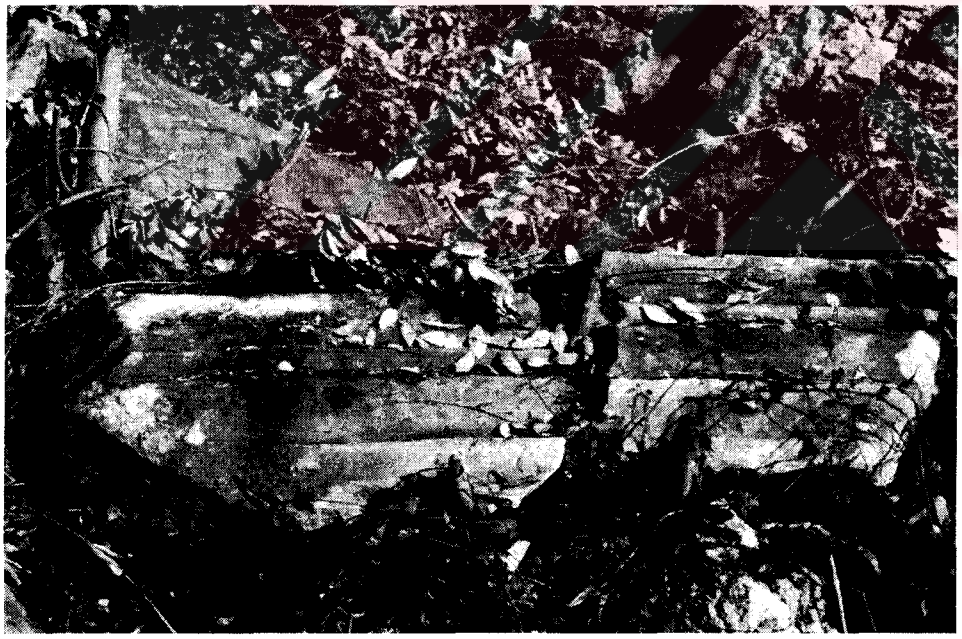

Şekil Ek 1.160 Side tiyatrosu arşitrav+ geison

Şekil Ek 1.161 Side tiyatrosu sütun (s-3)

Şekil Ek 1.162 Side tiyatrosu sütun (s-2)

Şekil Ek 1.163 Side tiyatrosu sütun (s-1)

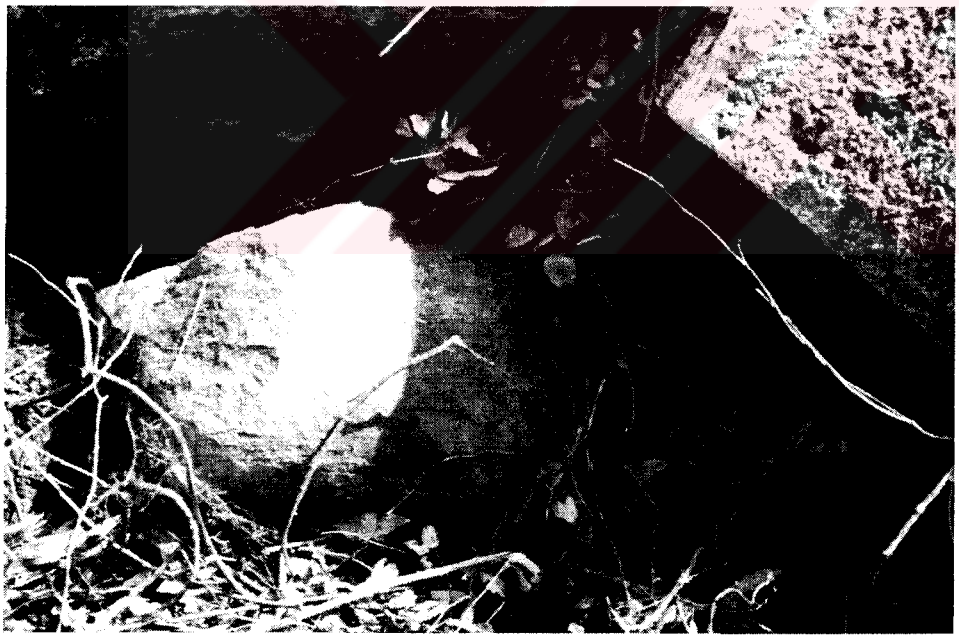

Şekil Ek 1.164 Side tiyatrosu sütun

Şekil Ek 1.165 Side tiyatrosu sütun

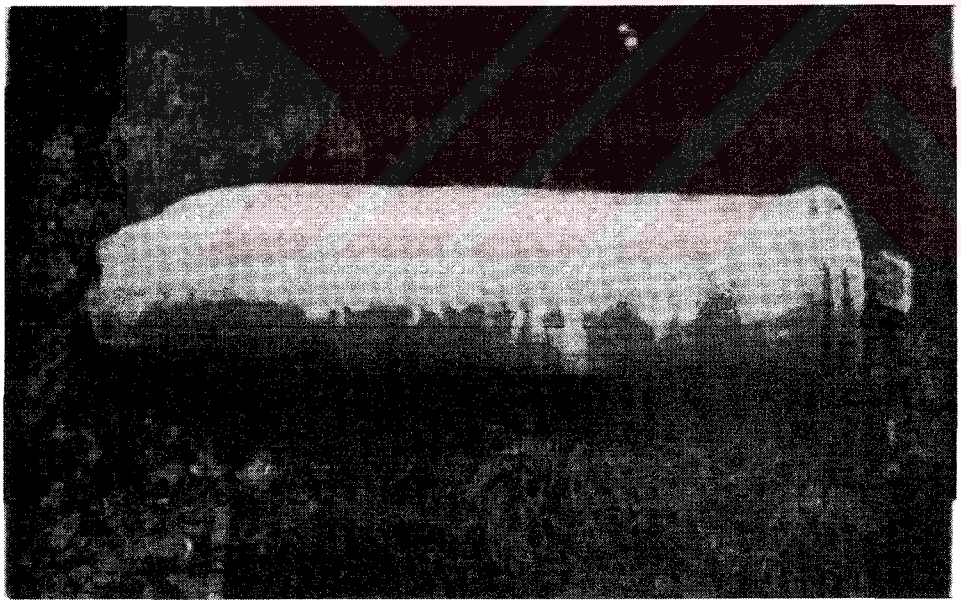

Şekil Ek 1.166 Side tiyatrosu sütun (s-4)

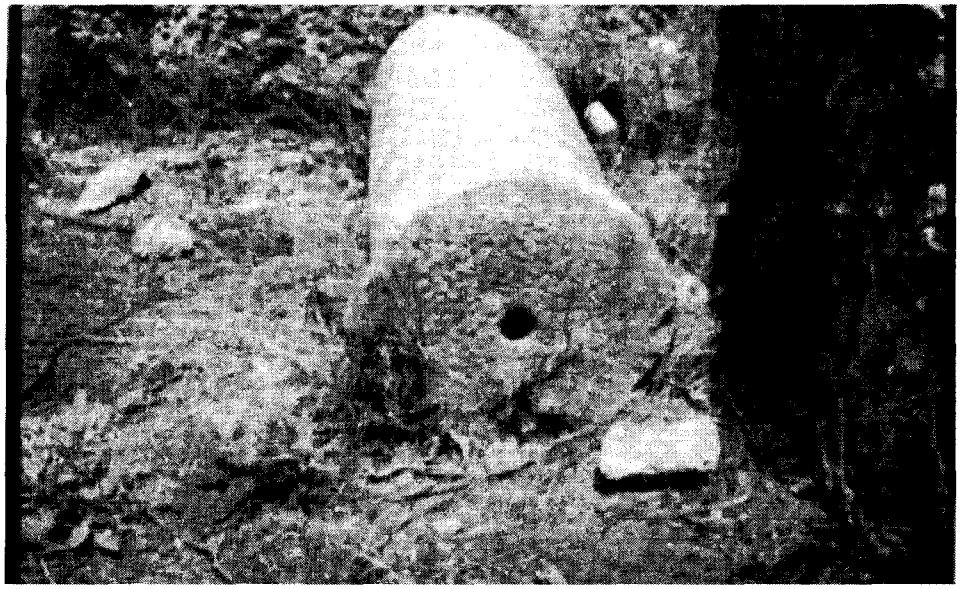

Şekil Ek 1.167 Side tiyatrosu sütun (s-4)

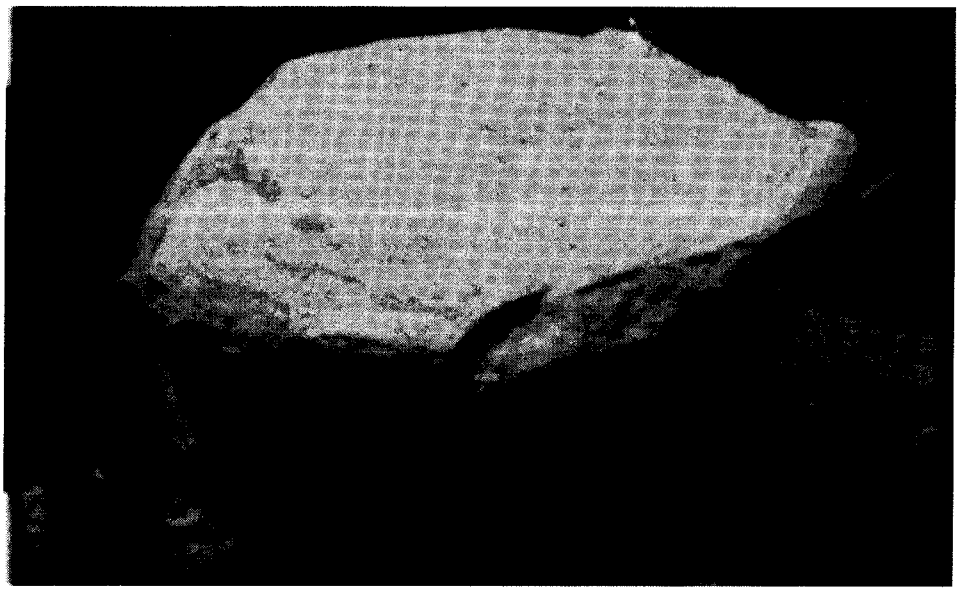

Şekil Ek 1.168 Side tiyatrosu kaide (ta-1)

Şekil Ek 1.169 Side tiyatrosu kaide

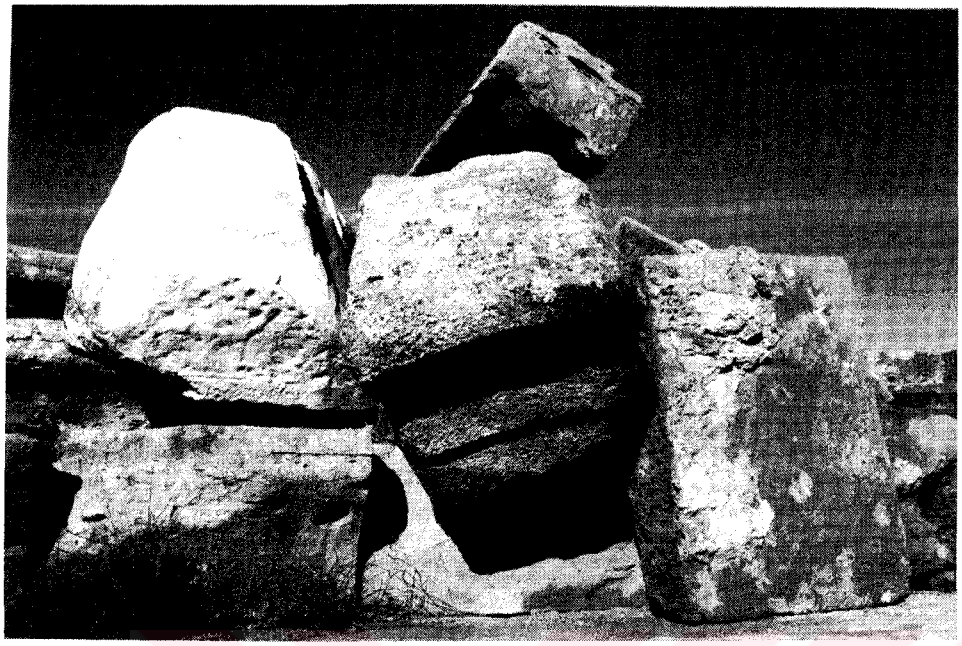

Şekil Ek 1.170 Side tiyatrosu kemer taşı (e-1)

Şekil Ek 1.171 Side tiyatrosu son sıra koltuğu (sk-1)

Şekil Ek 1.172 Side tiyatrosu son sıra koltuğu (sk-1)

Şekil Ek 1.173 Side tiyatrosu son sıra koltuğu (sk-1)

Şekil Ek 1.174 Side tiyatrosu oturma sıraları altında, kerkides başlarında bulunan pençe

Ek 2 Side Tiyatrosu II.Diazomasının kısmi rölöve çalışması.

Ek 3 Side Tiyatrosu II.Diazoma ile ilgili bulunan taşların detayları.

SİDE TİYATROSU

Ek 3.1

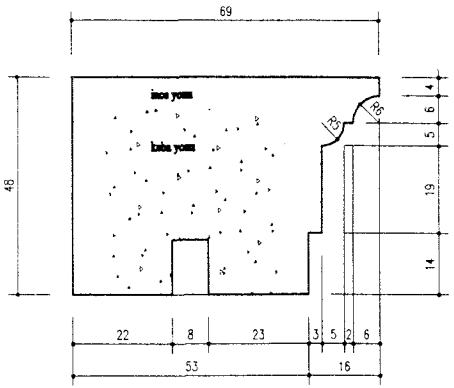

SOL YAN GÖRÜNÜŞ 1/10

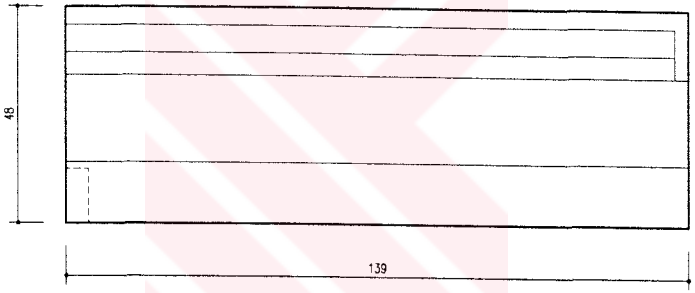

ÖN GÖRÜNÜŞ 1/10

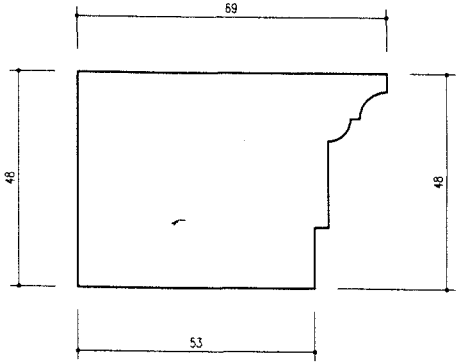

KESİT 1/10

Taş No: a-1
Taşın Tanımı: sıgıtaşı
Buluntu Yeri: K kemeri alt
Yapıdaki Konumu: I. ve II. saçaklıklarda gonson altında

0 5 10 20 30 40 50 cm

SİDE TİYATROSU

Ek 3.2

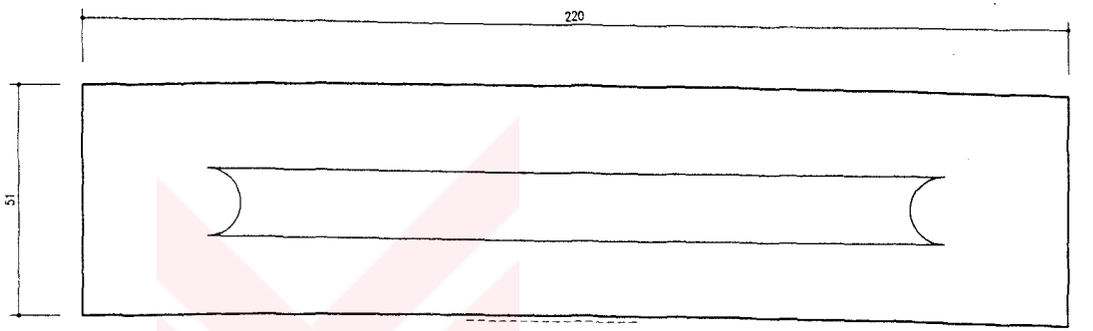

PLAN 1/10

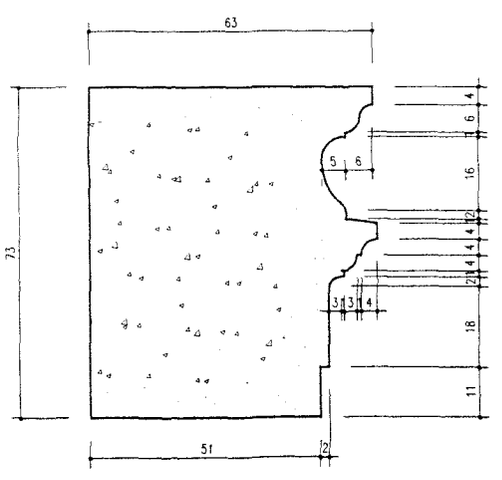

KESİT- GÖRÜNÜŞ 1/10

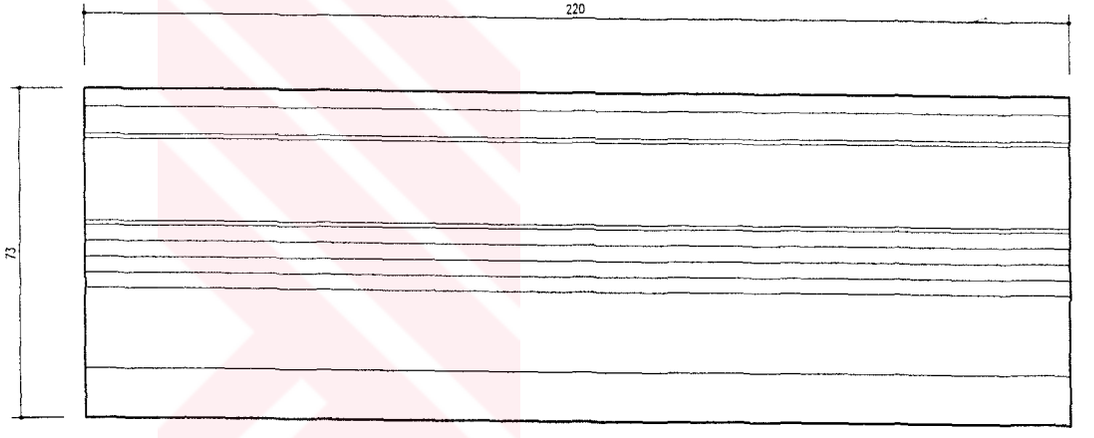

ÖN GÖRÜNÜŞ 1/10

Taş No: sg-1
Taşın Tanımı: sıpkıav
Bulunta Yeri: K kemeri önü
Yapıdaki Konumu: belirli bir kavise sahip, portiko üstü olabilir (?)

0 5 10 20 30 40 50 cm

SİDE TİYATROSU

Ek 3.3

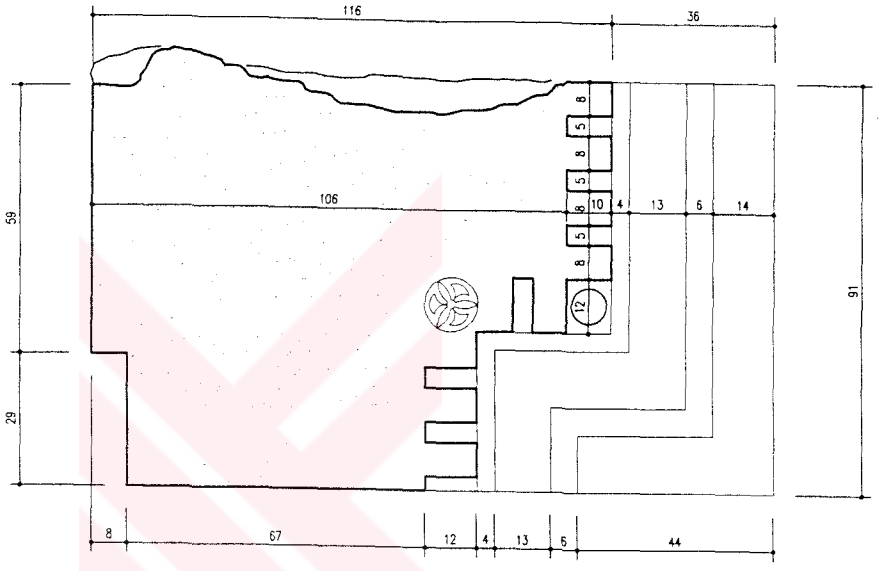

ALT GÖRÜNÜŞ 1/10

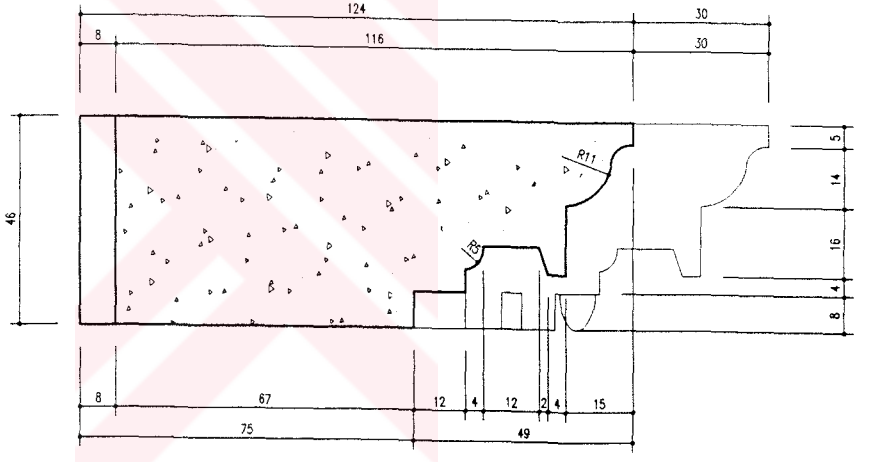

SOL YAN GÖRÜNÜŞ 1/10

Taş No: g-1
Taşın Tanımı: köşe gaisun
Bulunduğu Yeri: şehir kapısı yan istinad duvarı üstü
Yapıdaki Konumu: I. ve II. seçkilerde

0 5 10 20 30 40 50 cm

SİDE TİYATROSU

Ek 3.4

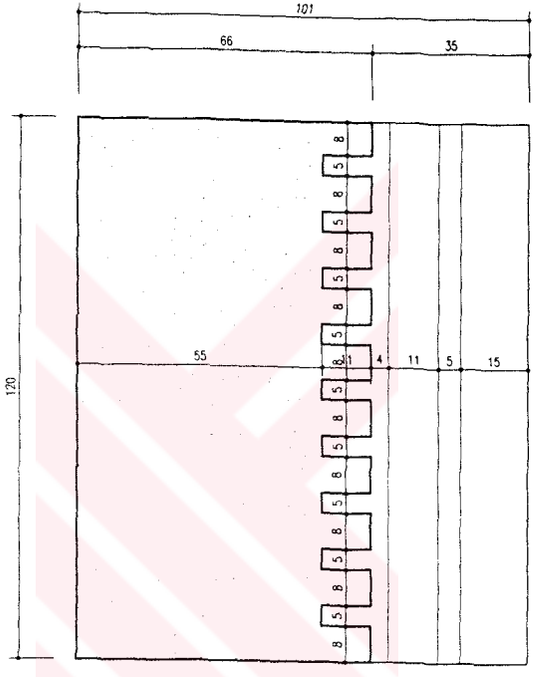

ALTGÖRÜNÜŞ 1/10

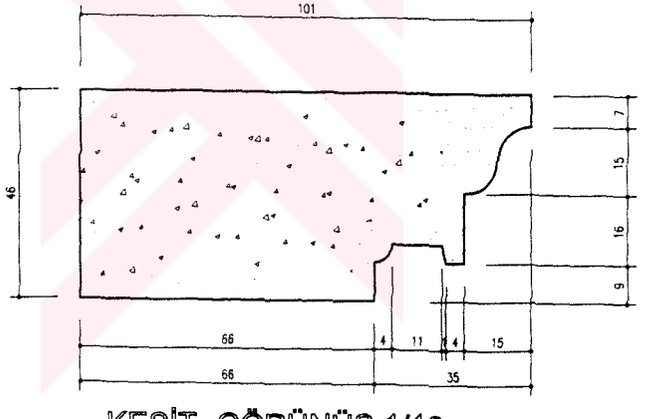

KESİT- GÖRÜNÜŞ 1/10

Taş No: g-2
Taşın Tanımı: geison
Buluntu Yeri: K kemeri ile sütunlu cadde arasında
Yapıdaki Konumu: I. ve II. seçkilerde geison altında

0 5 10 20 30 40 50 cm

SİDE TİYATROSU

Ek 3.5

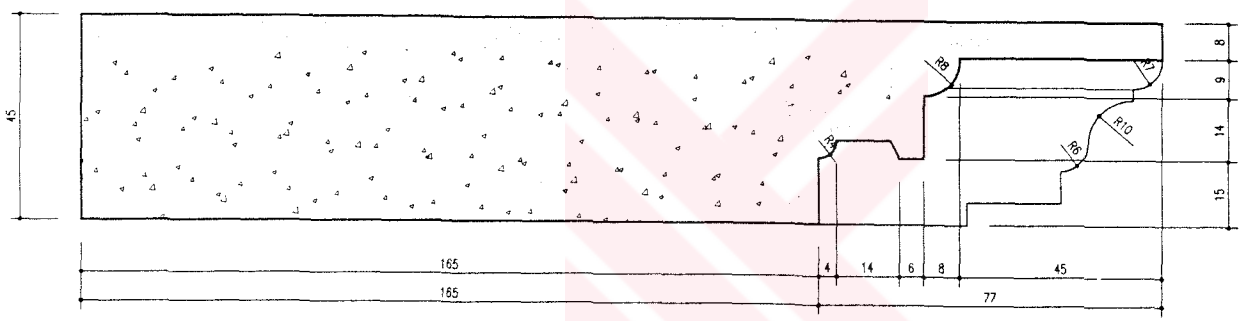

YAN GÖRÜNÜŞ- KESİT 1/10

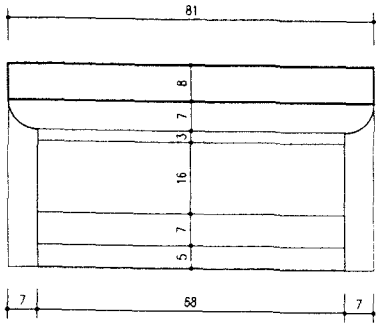

ÖN GÖRÜNÜŞ 1/10

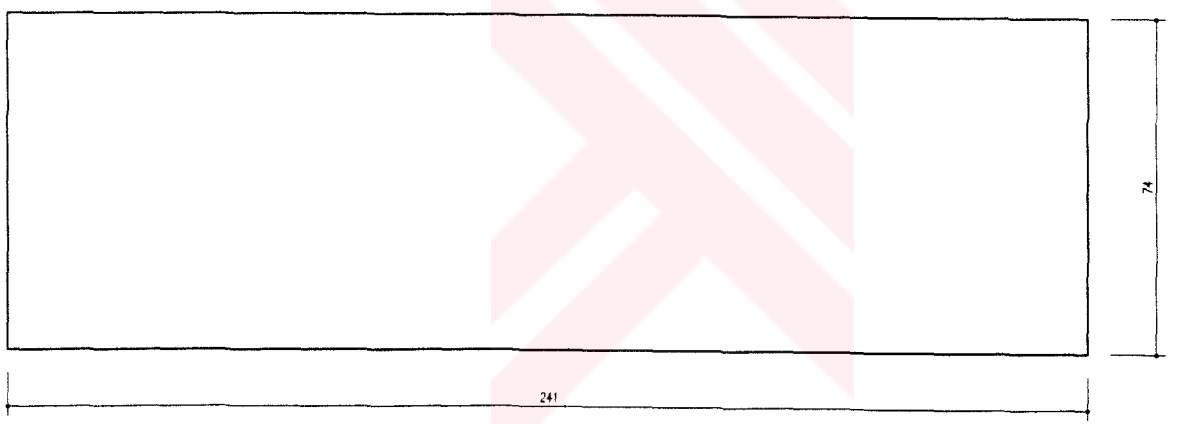

PLAN 1/10

Taş No: da-6
Taşın Tanımı: gnaisos
Bulunan Yeri: IL şehir suru önü
Yapıdaki Konumu: IL saçaklıkta

0 5 10 20 30 40 50 cm

SİDE TİYATROSU

Ek 3.6

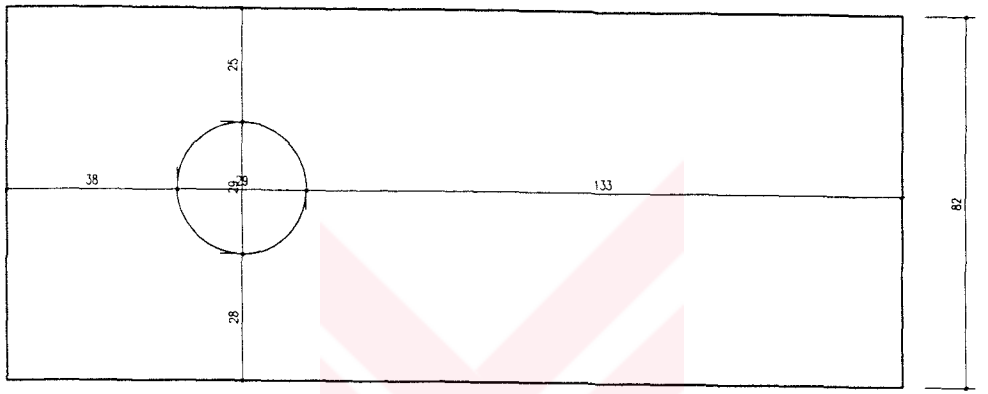

1/10 ÜST GÖRÜNÜŞ

Taş No: da-1
Taşın Tanımı: direk taban taşı
Bulunuş Yeri: şehir sur duvarı içi (ölçü alınmadı)
Yapıdaki Konumu: II. sıçaklıkta

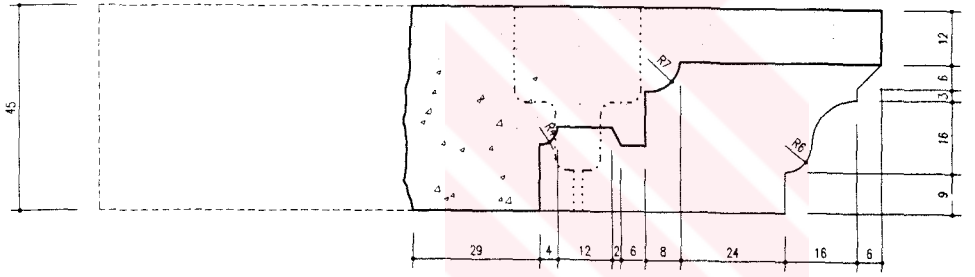

YAN GÖRÜNÜŞ 1/10

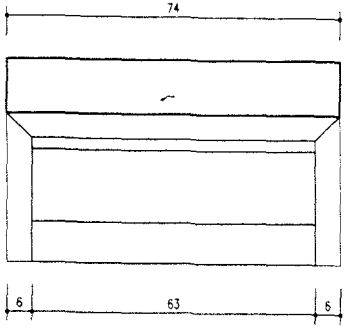

ÖN GÖRÜNÜŞ 1/10

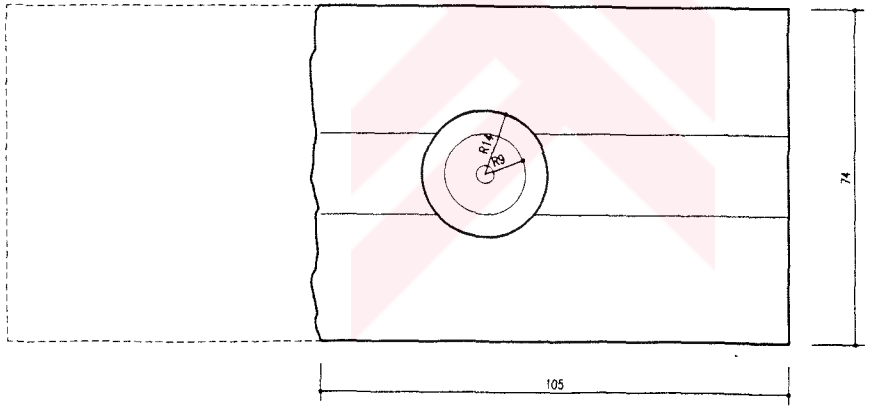

ÜST GÖRÜNÜŞ 1/10

Taş No: da-2
Taşın Tanımı: direk taban taşı
Bulunuş Yeri: C kemeri önü
Yapıdaki Konumu: II. sıçaklıkta

0 5 10 20 30 40 50 cm

SİDE TİYATROSU

Ek 3.7

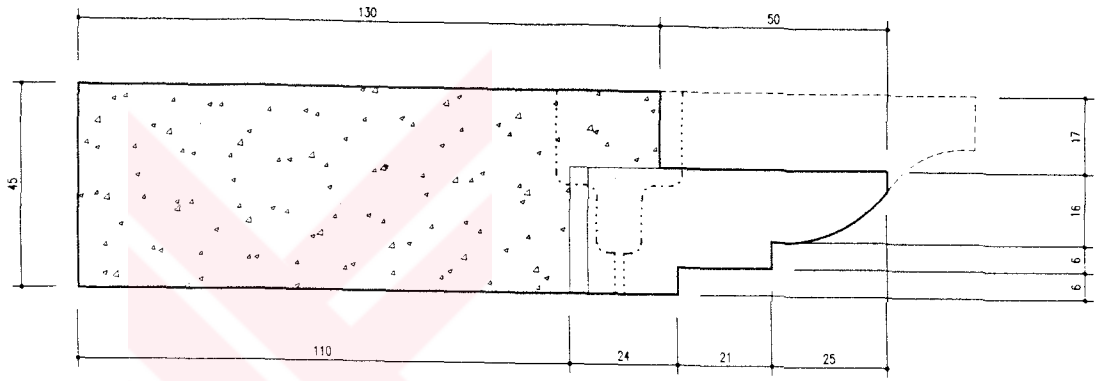

YAN GÖRÜNÜŞ 1/10

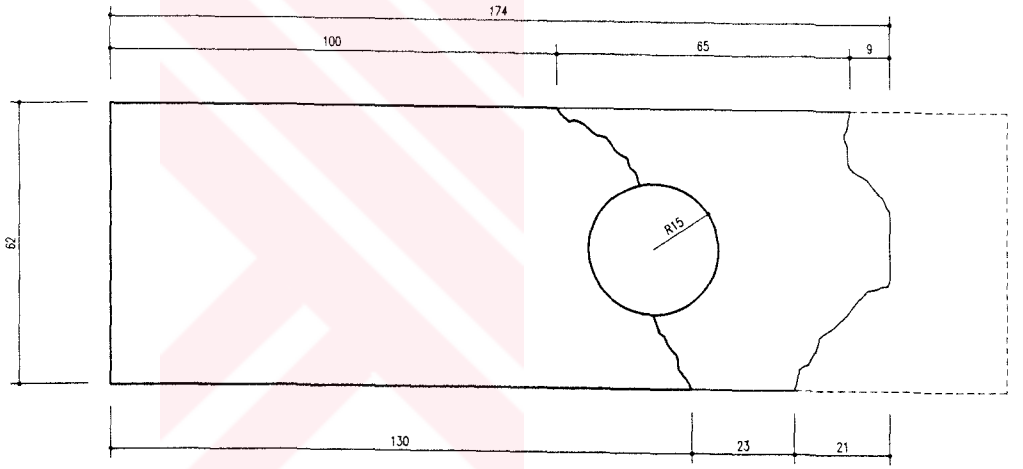

PLAN 1/10

Taş No: de-3
Taşın Tanımı: direk taban taşı
Bulunta Yeri: C kamarı önü
Yapıdaki Konumu: II. sapaklıkta

0 5 10 20 30 40 50 cm

SİDE TİYATROSU

Ek 3.8

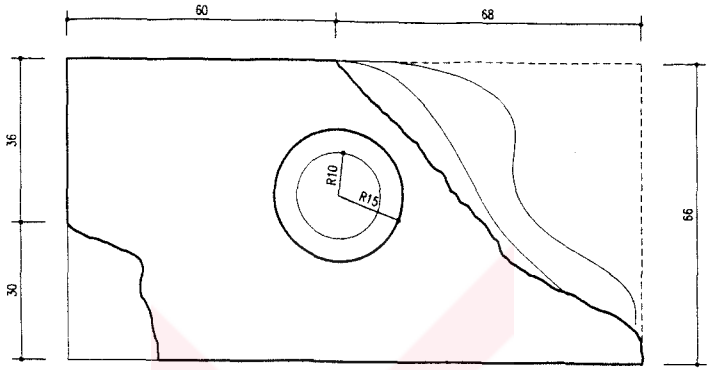

PLAN 1/10

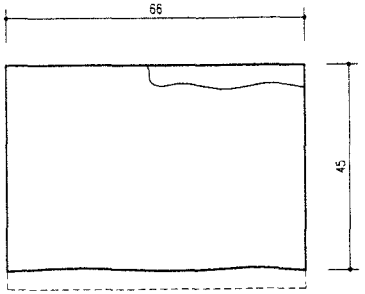

ARKA GÖRÜNÜŞ 1/10

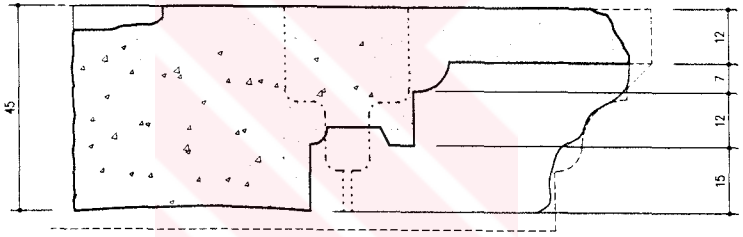

YAN GÖRÜNÜŞ 1/10

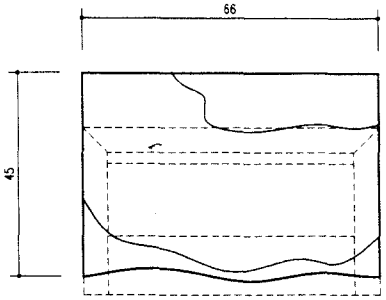

ÖN GÖRÜNÜŞ 1/10

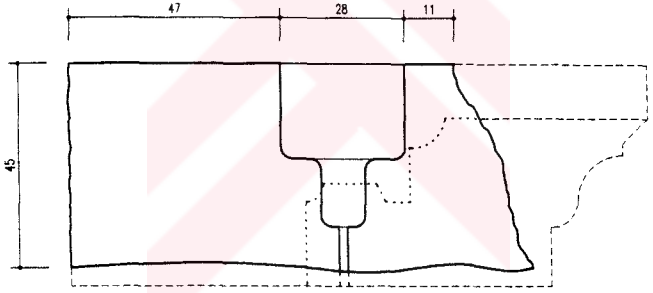

KESİT 1/10

Taş No: de-4
Taşın Tanımı: direk taban taşı
Bulunduğu Yeri: İ kamarı önü
Yapıdaki Konumu: IL seçaklıkta

0 5 10 20 30 40 50 cm

SİDE TİYATROSU

Ek 3.9

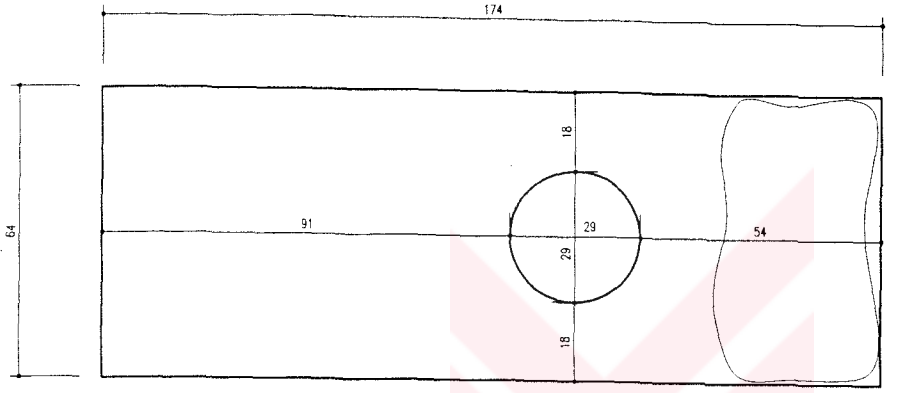

1/10 ÜST GÖRÜNÜŞ

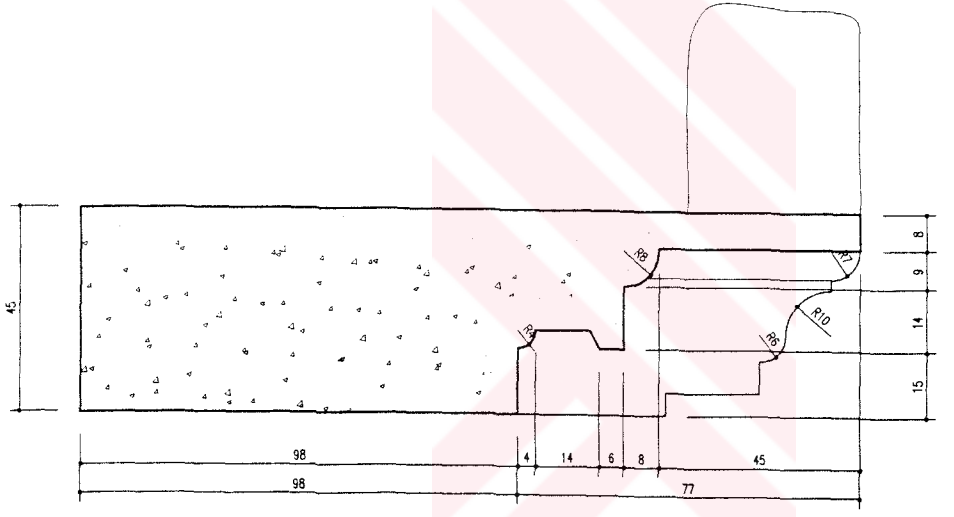

1/10 YAN GÖRÜNÜŞ

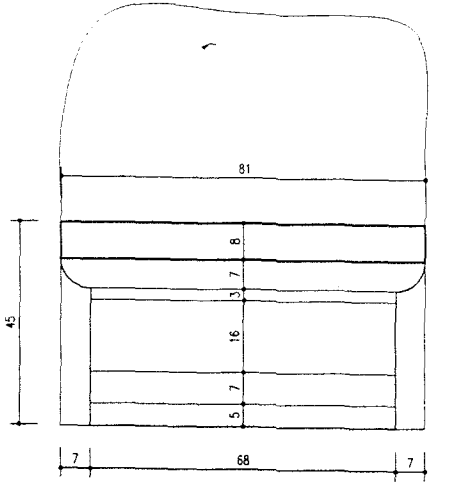

1/10 ÖN GÖRÜNÜŞ

Taş No: da-5
Taşın Tanımı: direk taban taşı
Bulunta Yeri: İ kameri önü
Yapıdaki Konumu: II. sıçaklıkta

0 5 10 20 30 40 50 cm

SİDE TİYATROSU

Ek 3.10

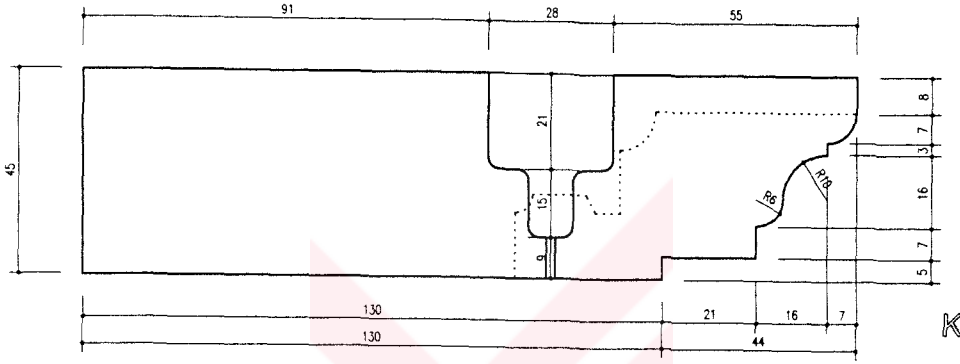

KESİT 1/10

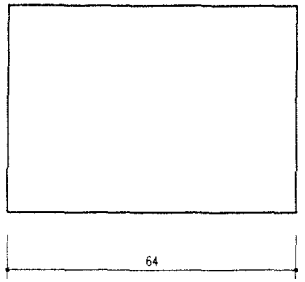

ARKAGÖRÜNÜŞ 1/10

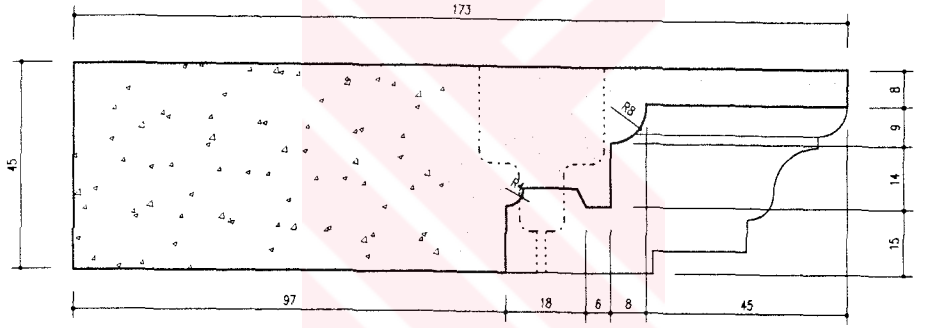

YAN GÖRÜNÜŞ 1/10

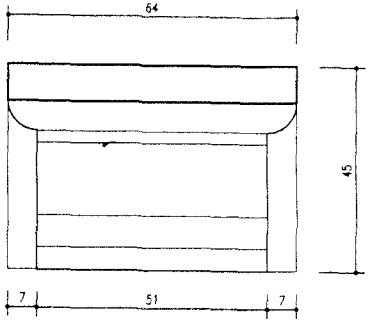

ÖN GÖRÜNÜŞ 1/10

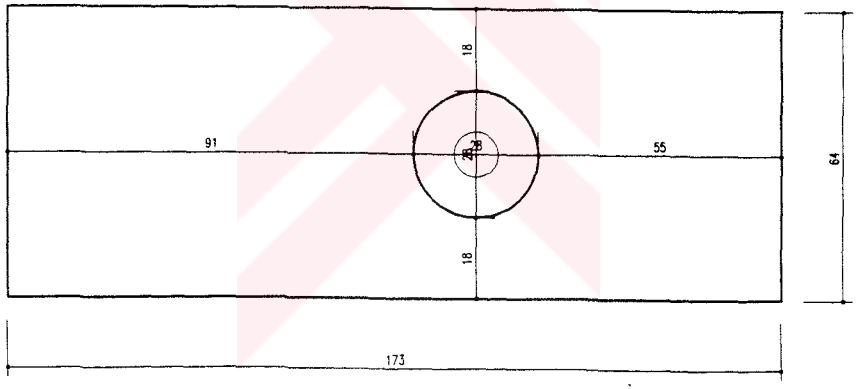

PLAN 1/10

Taşın No: da-7
Taşın Tanımı: dörek taban taşı
Bulunuş Yeri: II. şehir suru önü
Yapıdaki Konumu: II. seçkilikte

0 5 10 20 30 40 50 cm

SİDE TİYATROSU

Ek 3.11

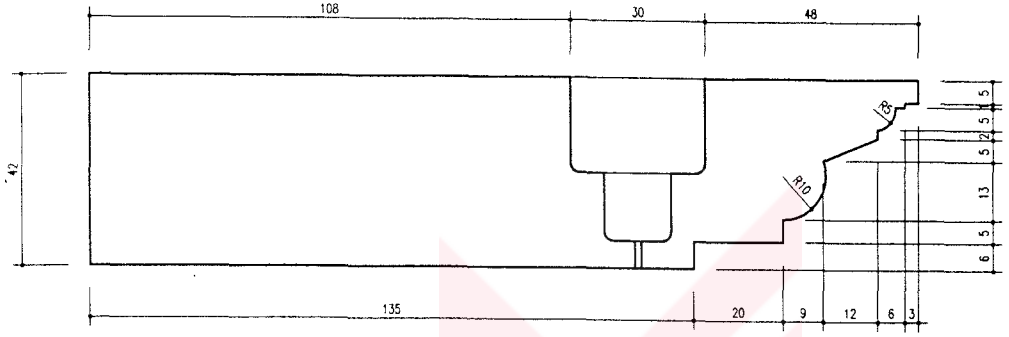

KESİT 1/10

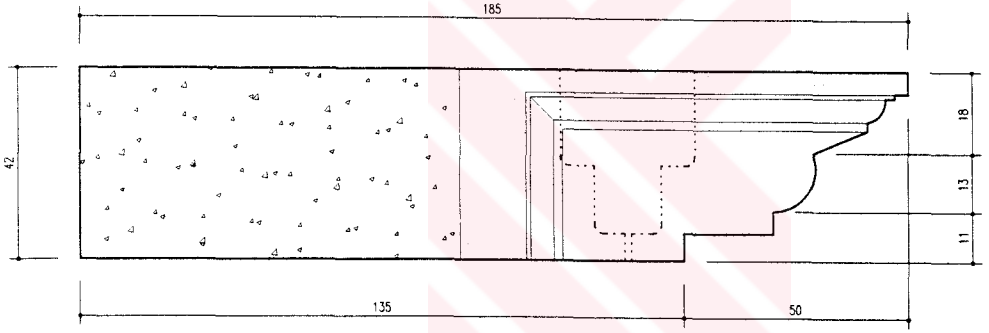

YAN GÖRÜNÜŞ 1/10

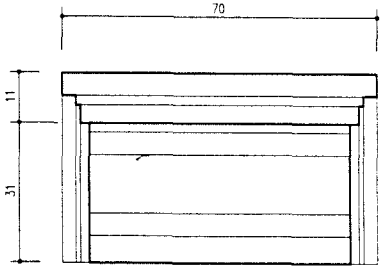

ÖN GÖRÜNÜŞ 1/10

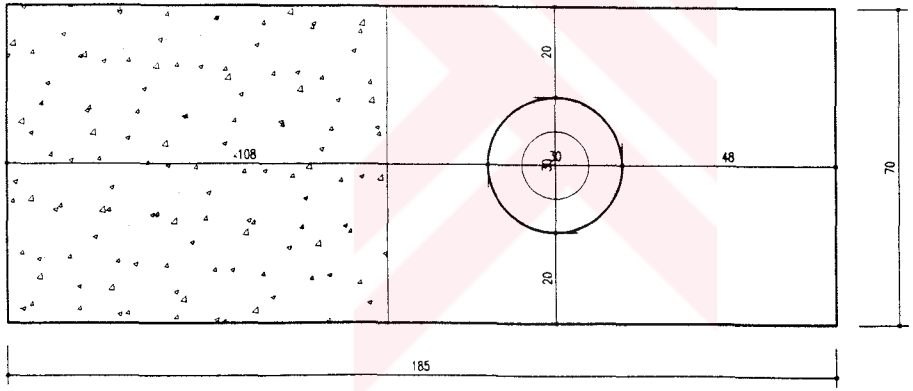

PLAN 1/10

Taş No: db-1
Taşın Tanımı: direk taban taşı
Bulunta Yeri: R kemeri üstünde, I.kat seviyesinde
Yapıdaki Konumu: II.kat seçkilikta

0 5 10 20 30 40 50 cm

SİDE TİYATROSU

Ek 3.12

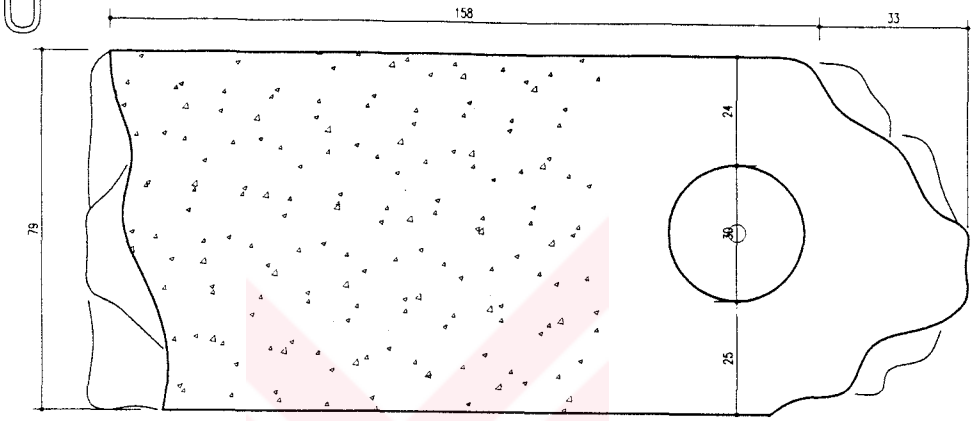

PLAN 1/10

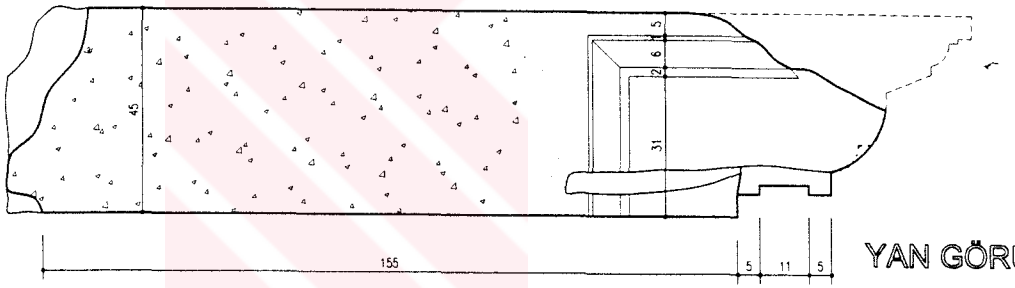

YAN GÖRÜNÜŞ 1/10

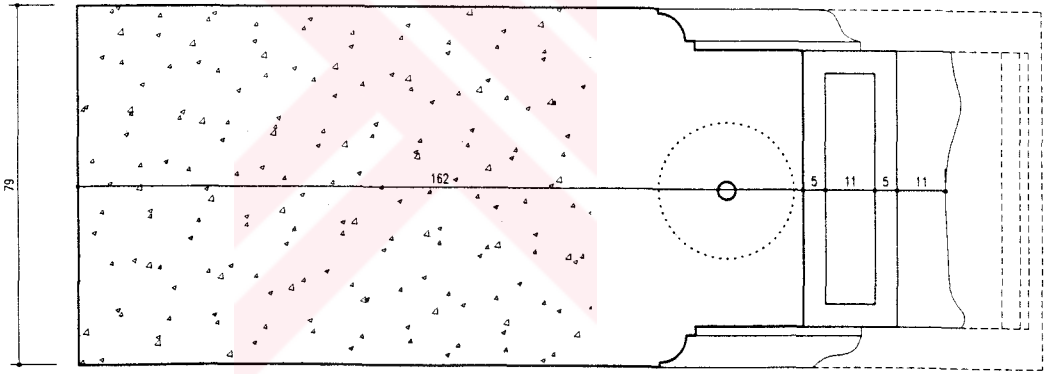

ALT GÖRÜNÜŞ 1/10

Taş No: db-2
Taşın Tasarımı: dörek taban taşı
Bulunduğu Yeri: İç kemeri kısmı, sütunlu cadde kenarında
Yapıdaki Konumu: II. kat seçkisinde

0 5 10 20 30 40 50 cm

SİDE TİYATROSU

Ek 3.13

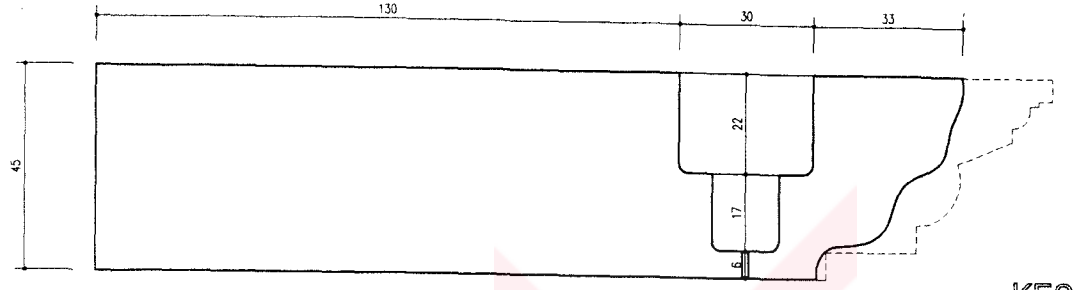

KESİT 1/10

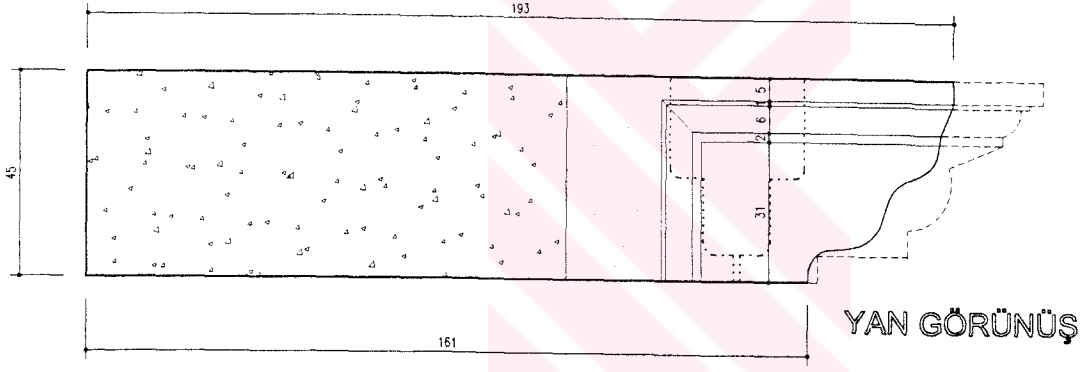

YAN GÖRÜNÜŞ 1/10

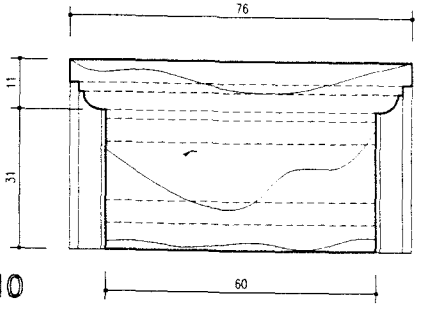

ÖN GÖRÜNÜŞ 1/10

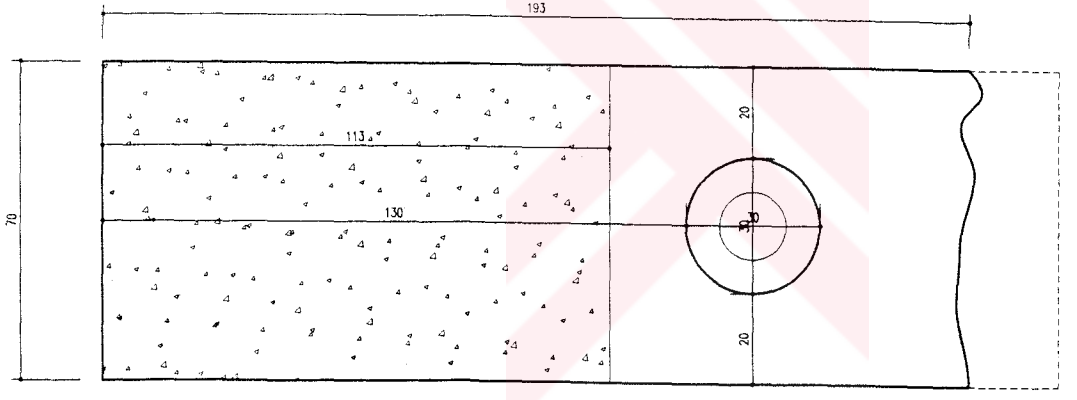

PLAN 1/10

0 5 10 20 30 40 50 cm

Taş No: db-3
Taşın Tanımı: direk taban taşı
Bulunu Yeri: I konseri önü
Yapıdaki Konumu: II. kat seçkilikte

SİDE TİYATROSU

Ek 3.14

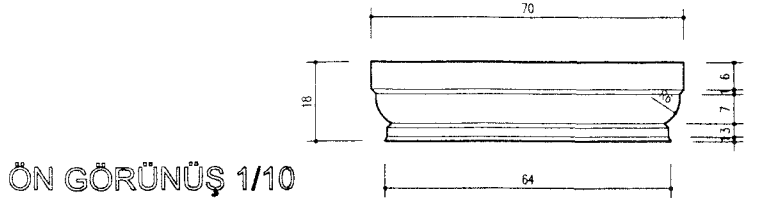

ÖN GÖRÜNÜŞ 1/10

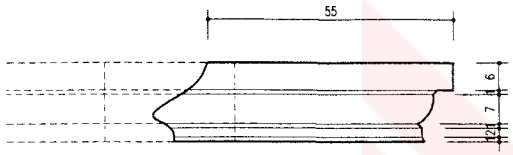

YAN GÖRÜNÜŞ 1/10

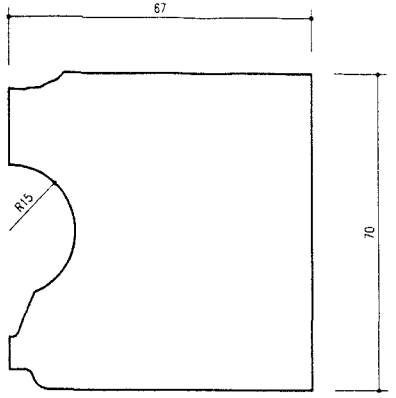

PLAN 1/10

Taş No: b-1
Taşın Tanımı: bilezik taşı
Bulunta Yeri: H kemeri önü
Yapıdaki Konumu: II. kat saçaktan belirli seviye yüksekte, duvar içinde

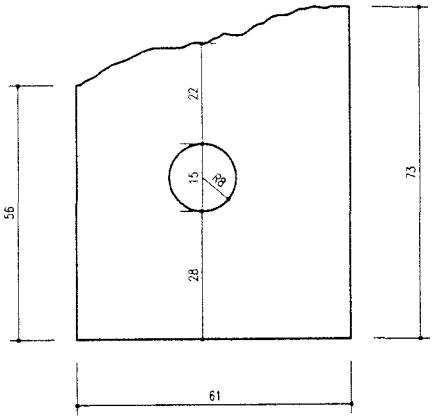

PLAN 1/10

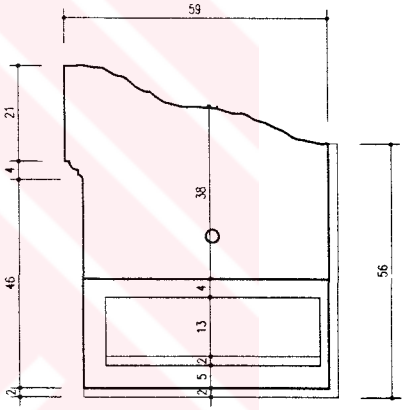

ALT GÖRÜNÜŞ 1/10

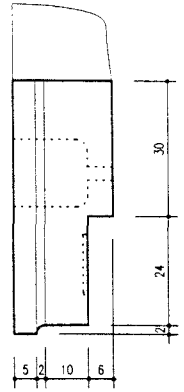

YAN GÖRÜNÜŞ 1/10

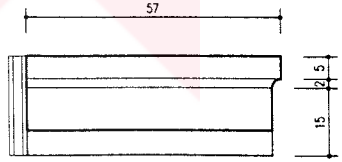

ÖN GÖRÜNÜŞ 1/10

Taş No: do-1
Taşın Tanımı: direk taban taşı
Bulunta Yeri: H kemeri önü
Yapıdaki Konumu: bilinmiz

0 5 10 20 30 40 50 cm

SİDE TİYATROSU

Ek 3.15

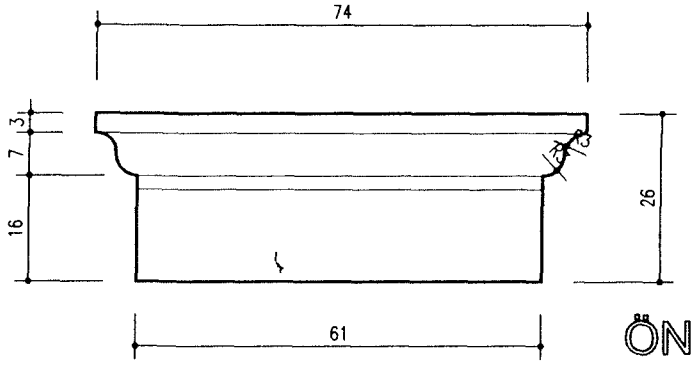

ÖN GÖRÜNÜŞ1/10

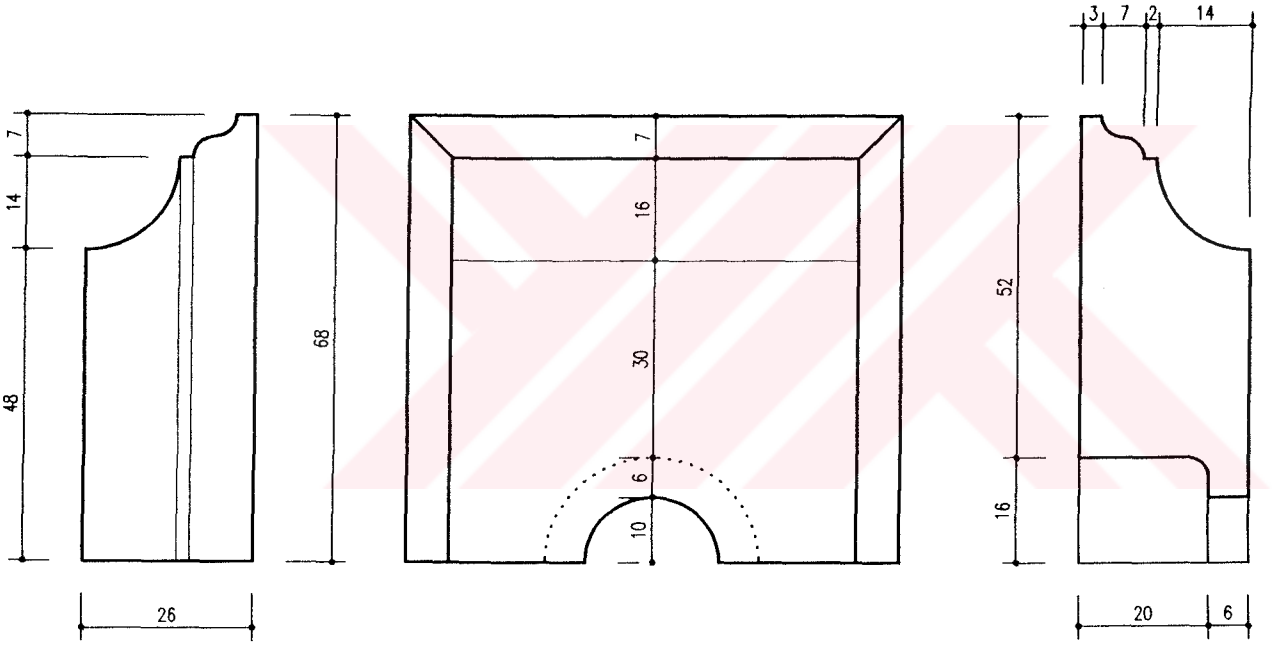

YAN GÖRÜNÜŞ 1/10 ALT GÖRÜNÜŞ 1/10 KESİT 1/10

Taş No: dd-1
Taşın Tanımı: direk taban taşı
Bulunlu Yeri: O kemeri önü, kent giriş kemeri yanı
Yapıdaki Konumu: belirsiz,

0 5 10 20 30 40 50 cm

SİDE TİYATROSU Ek 3.16

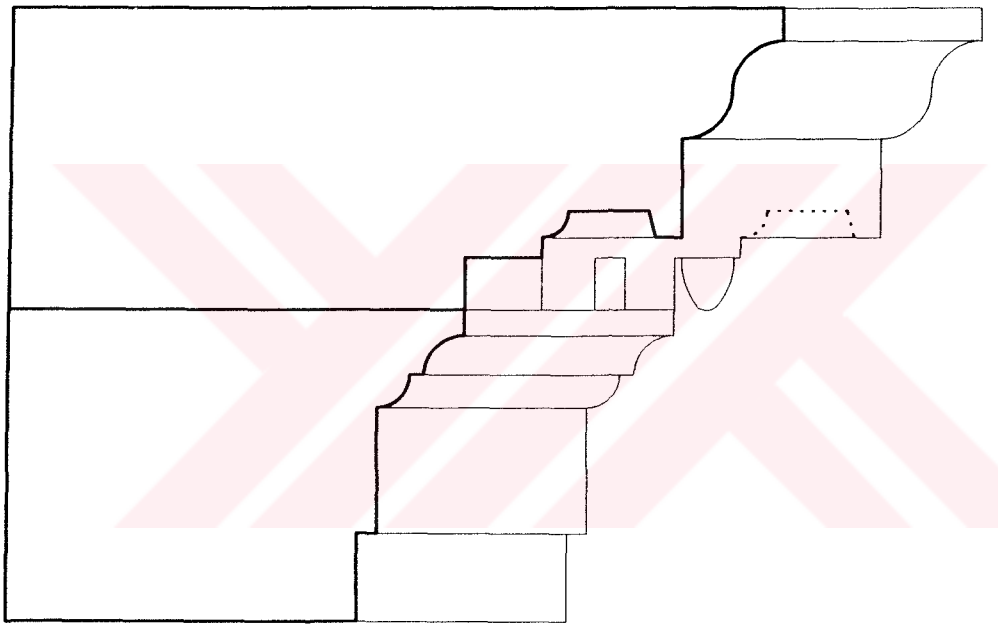

ARŞİTRAV + GEİSON 1/10

0 5 10 20 30 40 50 cm

SİDE TİYATROSU

Ek 3.17

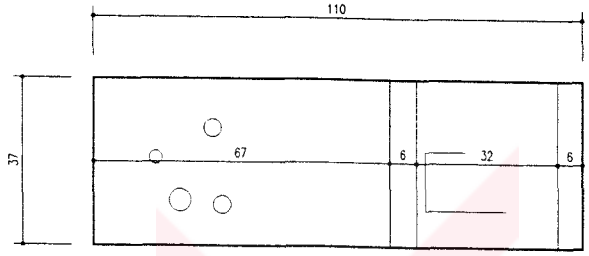

PLAN 1/10

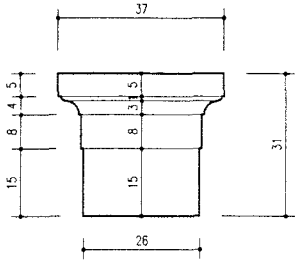

ÖN GÖRÜNÜŞ 1/10

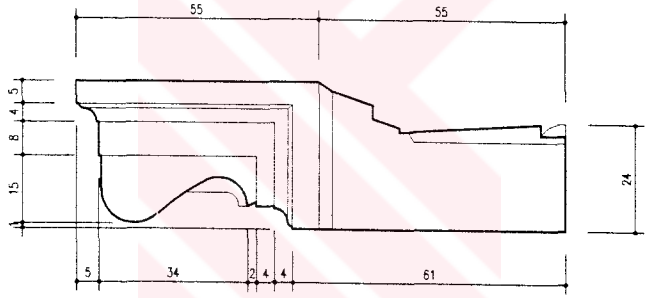

YAN GÖRÜNÜŞ 1/10

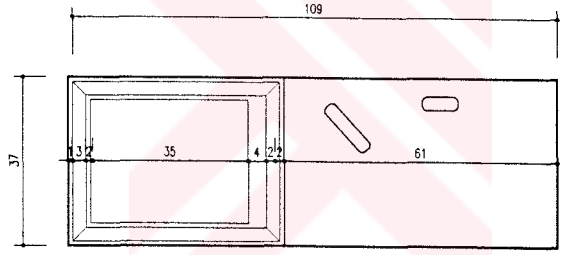

ALT GÖRÜNÜŞ 1/10

Taş No: ka-1
Taşın Tanımı: konsol
Bulunduğu Yer: B kemeri önü
Yapıdaki Konumu: bilinmiz

0 5 10 20 30 40 50 cm

SİDE TİYATROSU

Ek 3.18

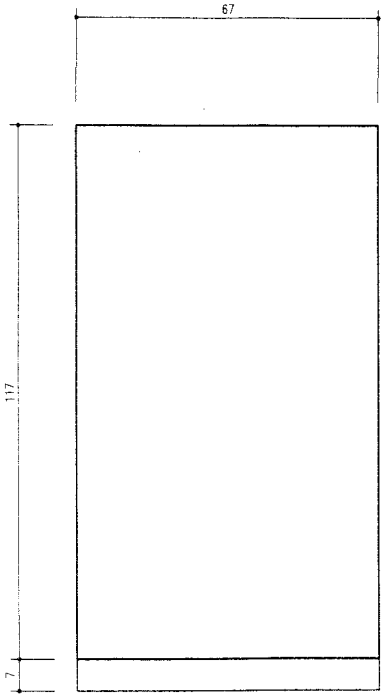

PLAN 1/10

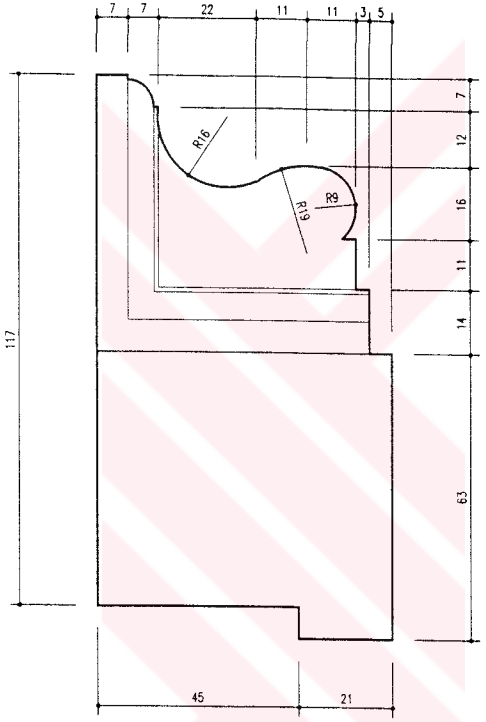

YAN GÖRÜNÜŞ 1/10

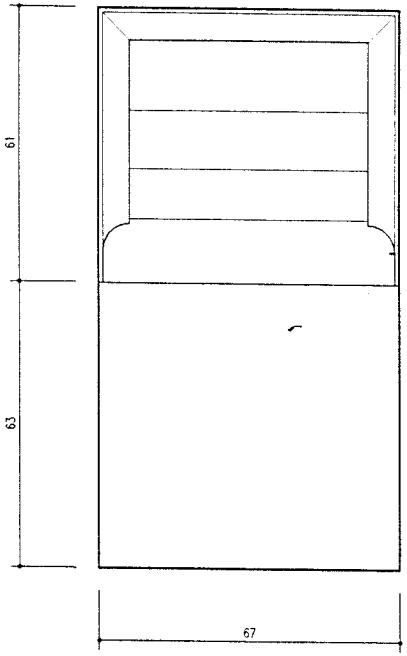

ALT GÖRÜNÜŞ 1/10

Taş No: kb-1
Taşın Tanımı: konsol
Buluntu Yeri: G kemeri, I. kat galerisi üstünde
Yapıdaki Konumu: II. dizinome çevre duvarı içi

0 5 10 20 30 40 50 cm

SİDE TİYATROSU

Ek 3.19

a-1

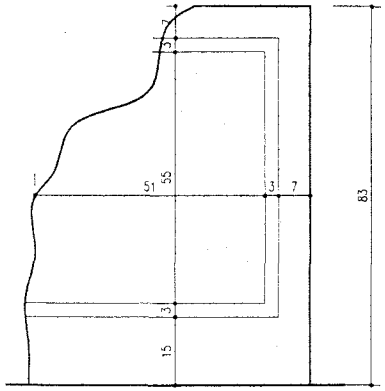

ARKAGÖRÜNÜŞ 1/10

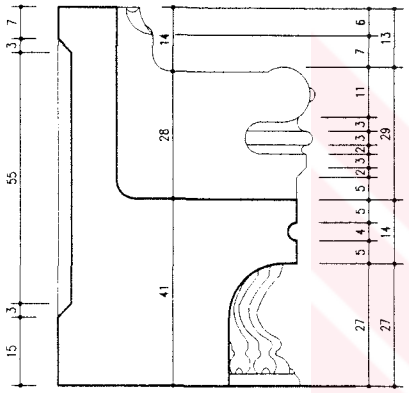

KESİT 1/10

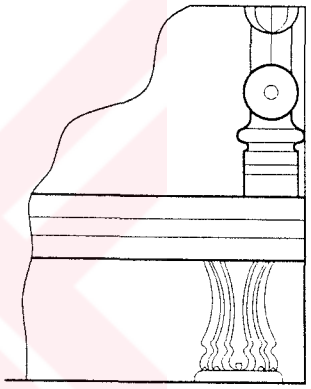

ÖNGÖRÜNÜŞ 1/10

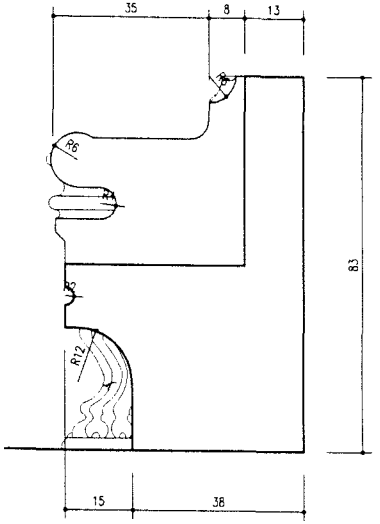

YAN GÖRÜNÜŞ 1/10

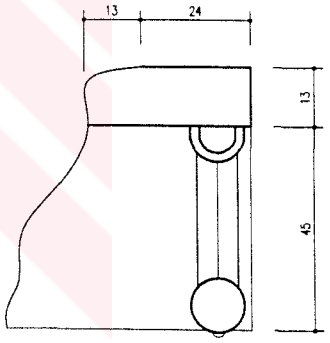

PLAN 1/10

Taş No: ak-1
Taşın Tanımı: kolçaklı otursma sırası
Bulunduğu Yeri: K koneri altı
Yapıdaki Konumu: L dizisinin üstünde, T cumba önünde

0 5 10 20 30 40 50 cm

SİDE TİYATROSU

Ek 3.20

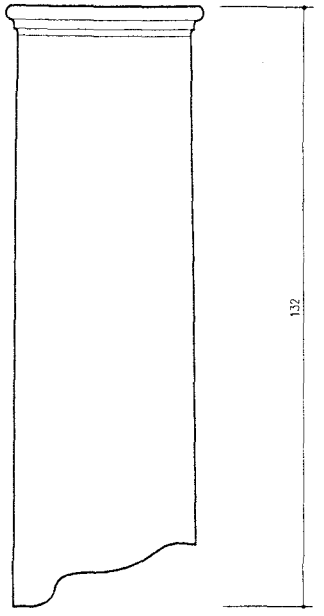

GÖRÜNÜŞ 1/10

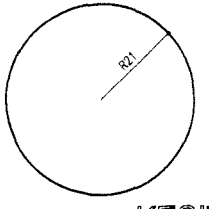

KESIT 1/10

Taş No: s-1
Taşın Tanımı: sütun
Buluntu Yeri: R kazısı bizansında, arazi üzerinden
Yapıdaki Konumu: II. dönemde portikoda

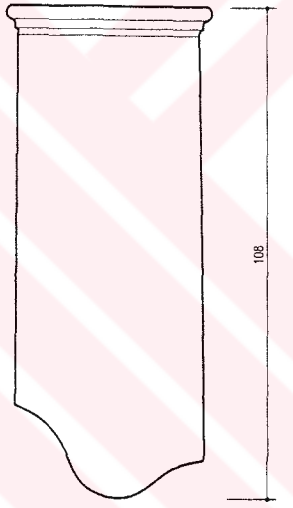

GÖRÜNÜŞ 1/10

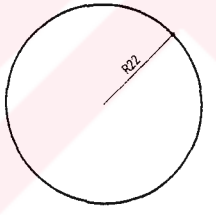

KESIT 1/10

Taş No: s-2
Taşın Tanımı: sütun
Buluntu Yeri: R kazısı bizansında, arazi üzerinden
Yapıdaki Konumu: II. dönemde portikoda

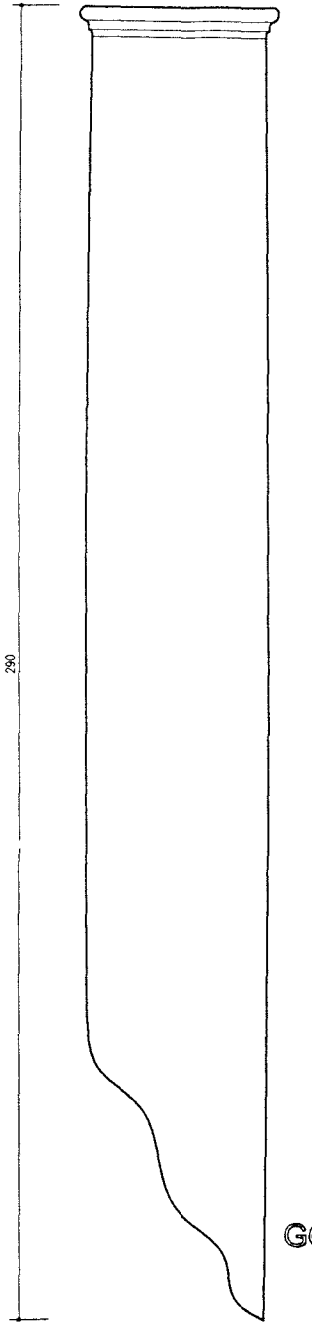

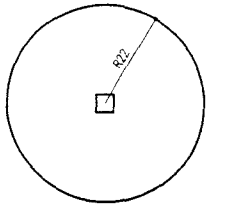

KESIT 1/10

Taş No: s-3
Taşın Tanımı: sütun
Buluntu Yeri: R kazısı bizansında, arazi üzerinden
Yapıdaki Konumu: II. dönemde portikoda

GÖRÜNÜŞ 1/10

0 5 10 20 30 40 50 cm

SİDE TİYATROSU

Ek 3.21

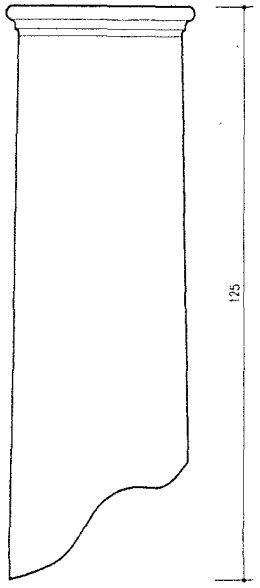

GÖRÜNÜŞ 1/10

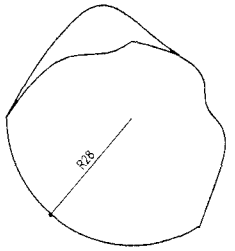

KESIT 1/10

Taş No: s-4
Taşın Tanımı: sütun
Buluntu Yeri: A kemeri önü, II.kısmı sırası yanı
Yapıdaki Konumu: II. diazoma, portiko

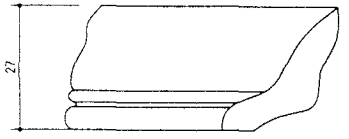

GÖRÜNÜŞ 1/10

Taş No: ta-1
Taşın Tanımı: kaide
Buluntu Yeri: A kemeri önü, II. kısmı sırası yanı
Yapıdaki Konumu: portiko

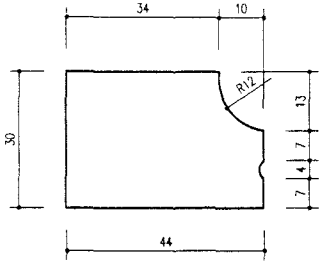

KESIT 1/10

KESİT- GÖRÜNÜŞ 1/10

Taş No: i-1
Taşın Tanımı: kaplama taş tabanı
Buluntu Yeri: I. diazoma, Y cenes önü
Yapıdaki Konumu: I. diazomada kemer önü kaplama taşlarının tabanı

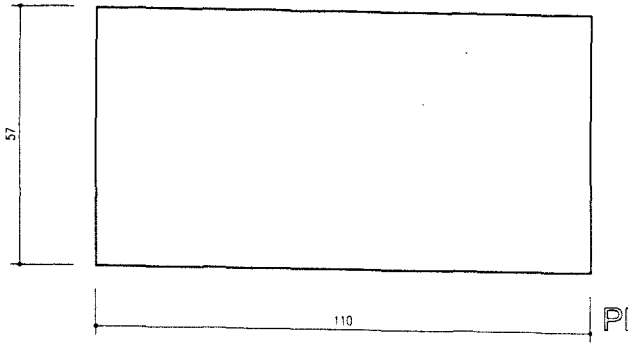

PLAN 1/10

Taş No: o-1
Taşın Tanımı: kemer taşı
Buluntu Yeri: II. kat sırası, A cenes önü
Yapıdaki Konumu: tonoz bitimlerinde oluşan kemerde

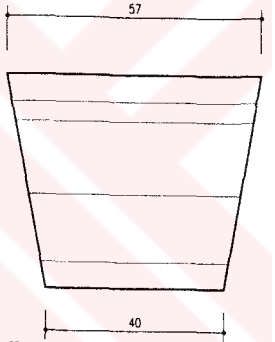

ÖN GÖRÜNÜŞ 1/10

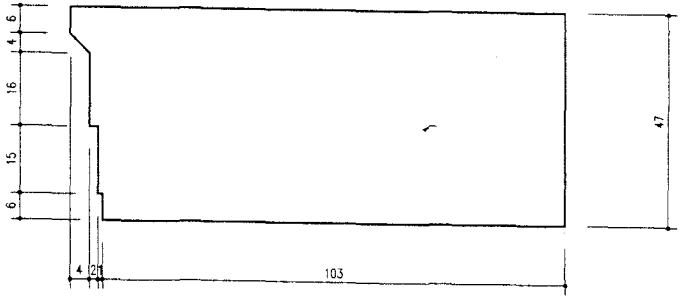

KESİT- GÖRÜNÜŞ 1/10

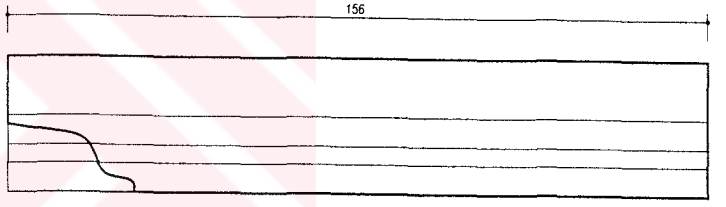

ÖN GÖRÜNÜŞ 1/10

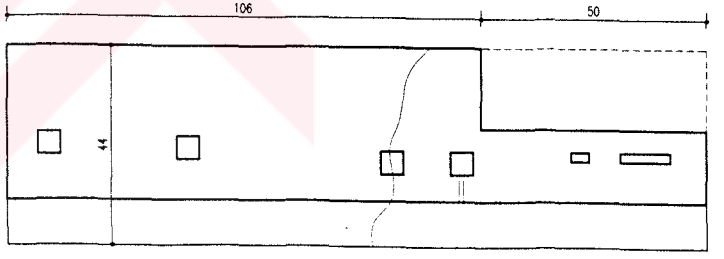

PLAN 1/10

0 5 10 20 30 40 50 cm

Ek 4 Side Tiyatrosu II.Diazomasının restitüsyon çalışmaları.

ÖZGEÇMİŞ

Doğum tarihi	29.01.1973	
Doğum yeri	Almanya	
Lise	1987-1990	Antalya Çağlayan Lisesi
Lisans	1990-1997	Anadolu Üniversitesi Müh.-Mimarlık Fak. Mimarlık Bölümü
Yüksek Lisans	1997-	Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Mimarlık Anabilim Dalı, Rölöve- Restorasyon Programı

Çalıştığı kurumlar

1994-1995	Kalaycıoğlu .
1995-1997	Galip Kaya Mimarlık Atelyesi
2000-	Akdeniz Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Araştırma Görevlisi